OOK MIJN FLEVOLAND

Verhalen uit de provincie van moslims en moslima's

Marloes Huijsen

Met medewerking van:
Arja Kruis, directeur

Uitgave : december 2020
© afbeelding voorpagina John Van gestel

Bureau Gelijke Behandeling Flevoland

Zilverparkkade 16
8232 WJ Lelystad
0320-233 327

Flevostraat 10
1315 CC Almere
036-529 7670

email: info@bureaugelijkebehandeling.nl
website: www.bureaugelijkebehandeling.nl
twitter: BGB-Flevoland
facebook: Bureau Gelijke Behandeling Flevoland

Marloes Huijsen, MA: sinds april 2013 werkzaam als medewerker projecten en onderzoeker bij Bureau Gelijke Behandeling Flevoland. Cultureel antropoloog en criminoloog.

Deze publicatie is eigendom van Bureau Gelijke Behandeling Flevoland. Bureau Gelijke Behandeling behoudt alle rechten met betrekking tot alle in of via deze rapportage aangeboden informatie. Kopiëren, doorgeven en verspreiden is niet toegestaan, tenzij vooraf nadrukkelijk toestemming is verkregen van Bureau Gelijke Behandeling Flevoland. Deze toestemming wordt stilzwijgend verleend voor het citeren van gedeelten uit dit werk, met expliciete bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Inleiding 6

Doelstelling 6
Methoden 7
Leeswijzer 7

1. Van vriend naar vijand, de islam en Nederland 8
   1.1 Beeldvorming en islam in Nederland 8
   1.2 Integratietegenstellingen en de Nederlandse identiteit 8
   1.3 Sense of belonging 10
   1.4 Islamofobie en Nederland, een tijdlijn 12-13
   1.5 Flevoland, geografische en maatschappelijke ontwikkelingen 14
      1.5.1 Polderpioniers en de 'maakbare' samenleving 14
      1.5.2 De Flevolandse 'identiteit' 15
      1.5.3 Bevolkingscijfers van Flevoland 16

2. De verhalen van moslims en moslima's in Flevoland 17
   2.1 Vroeger was alles beter 18
      2.1.1 Op de basisschool: kinderen zien geen kleur 20
      2.1.2 De middelbare school, studeren en aan het werk 23
      2.1.3 Als (jong)volwassene naar Flevoland 25
      2.1.4 Gevlucht 29
   2.2 In twee werelden 31
      2.2.1 Vrienden 31
      2.2.2 Liefde 32
      2.2.3 Familie 33
      2.2.4 Multiculturele identiteit 34
      2.2.5 Ik ben moslim 34
   2.3 Discriminatie 39
   2.4 Hoop en angst voor de toekomst 44
      2.4.1 Wat er moet gebeuren 44
      2.4.2 Eens een Flevolander, altijd een Flevolander? 47

Samenvatting en conclusie 49

Referenties 53
Bijlage A: Topiclijst 55
Bijlage B: De Ahmadiyya gemeenschap in Pakistan 56

Voorwoord

Ook mijn Flevoland.

Ik hoor er ook bij, bij dat stoere stuk nieuw land uit zee, midden in Nederland, ongeacht waar mijn wortels liggen, wat mijn culturele identiteit is, of ik gelovig ben of niet (meer).
Dat erbij horen wordt soms betwist.

'Deze regio geeft je de rust en ruimte om je eigen verhaal te schrijven, te creëren en om jezelf te zijn. Dat hebben we immers niet anders gedaan in het verleden. Alles is hier mogelijk als je zelf stappen zet' schrijft de provincie in haar culturele ambitie.
Zonder af te willen doen aan het belang van het zelf stappen zetten, - dit wordt ook door vele respondenten uit dit onderzoek onderschreven - , denkt Bureau Gelijke Behandeling Flevoland dat dit laatste genuanceerder ligt.
Waar premier Rutte in 2015 nog van mening was dat hij Mohamed niet kon helpen en dat deze zich 'maar moest invechten', geeft hij in 2020 aan dat er een eind moet komen aan 'die verschrikkelijk stupide discriminatie'.
Uitsluiting, ongelijke behandeling en discriminatie is stupide. Zo veel prachtig talent dat verloren gaat, wordt miskend of over het hoofd gezien. Oók in Flevoland.

In dit kwalitatieve onderzoek 'Ook mijn Flevoland' brengen we de verhalen van 24 islamitische Flevolanders voor het voetlicht. We hebben geluisterd naar hun gedachten en ervaringen over wonen en werken, familie en vriendschap, geloof en identiteit, angsten en hoop. Wat dromen ze voor de toekomst van henzelf en hun (eventuele) kinderen?
Waar ligt hun kracht en wat denken ze te kunnen bieden?

De interviews geven een veelkleurig en gedifferentieerd beeld van deze 24 Flevolanders.
De moslim en de moslima bestaan niet. De eenzijdige frames die ons soms worden aangereikt vanuit politiek en media kloppen niet. Voor een gezamenlijke toekomst is verandering nodig: mensen die zelf stappen zetten, maar ook gelijke behandeling en meer en andere ontmoetingen.
Wie de teksten leest komt ongetwijfeld veel herkenning tegen, naast verschillen liggen er zo veel overeenkomsten: in angst, maar ook in optimisme, hoop en verlangen.

Namens Bureau Gelijke Behandeling dank ik alle mensen die met zo veel openheid aan de interviews hebben meegewerkt en hoop ik dat dit onderzoek een bijdrage mag leveren aan onze gezamenlijke toekomst. Ook hoop ik dat wie zich ongelijk behandeld voelt dit vooral blijft melden en dat het vertrouwen in instituties weer zal toenemen. Want ook die zijn van en voor ons allemaal.
Elkaar beter leren kennen vraagt om nieuwe ontmoetingen, elke dag weer, op het werk, in de buurt, op school. Oordelen bijstellen vraagt om openheid en lef van ons allemaal, op dat bijzondere stoere stuk land uit zee. Daar leveren we als Bureau Gelijke Behandeling graag onze bijdrage aan, maar dit kunnen we vanzelfsprekend niet zonder bondgenoten. Uit ons hele Flevoland.

Arja Kruis, directeur Bureau Gelijke Behandeling

Inleiding

9/11 was een belangrijk keerpunt in het maatschappelijk debat over de islam en moslims. Onder invloed van angst nam het geweld tegen moslims en islamitische organisaties toe. Hoewel door het hele land verschillende organisaties hard werken om discriminatie te bestrijden en te voorkomen, zijn er tegelijkertijd verscheidene processen gaande die anti-islam sentiment en ook moslimdiscriminatie juist versterken.

Van Wonderen en Van Kapel (2017) vonden dat bepaalde triggerfactoren van moslimdiscriminatie anders zijn dan die van discriminatie op het gebied van huidskleur, afkomst en geloof in het algemeen. Overeenkomstige factoren zijn onder andere het opleidingsniveau (van de dader), geslacht en de woonomgeving (stedelijk/niet-stedelijk). Bij moslimdiscriminatie hebben we echter specifiek ook te maken met negatieve berichtgeving over moslims, negatieve oppervlakkige contacten, een gevoel van culturele-/veiligheidsdreiging en gepercipieerde sociaal-culturele tegenstellingen (Van Wonderen & Van Kapel 2017). Hiernaast zijn de aanslagen uit naam van de islam een unieke factor in het aanzetten tot moslimdiscriminatie.

Na elke aanslag die wordt gepleegd uit naam van de islam, komen er kortstondig explosief meer meldingen over islamofobie of moslimdiscriminatie binnen (Van der Valk 2017). Diezelfde pieken ziet men terug in het publieke debat rond de verwachte toestroom van vluchtelingen. Angst voor de islam wordt vertaald naar angst voor alle vluchtelingen door onder andere populistische politici. Inmiddels blijkt uit onderzoek dat het slecht gesteld is met de verdraagzaamheid richting moslims. Eén op de tien burgers is voor een ongelijke behandeling van moslims. Het percentage burgers dat vindt dat moslims zich volledig aan moeten passen stijgt. 21% van de burgers vindt dat alle moskeeën moeten sluiten. De verschillen die mensen ervaren/zien zijn toegenomen de laatste paar jaren, vooral die tussen de moslims en niet-moslims, aldus I&O Research (2016).

In augustus 2019 is het verbod op gezicht bedekkende kleding ingevoerd, dat vooral beperkend is voor burkadragende moslima's en ongewenste en onvoorziene gevolgen kan hebben, zoals zorg mijden en terugtrekking uit de maatschappij.[1] Een eerste melding uit Lelystad over deze wetgeving doet ook vermoeden, dat vrouwen met een hoofddoek tevens geneigd zijn plekken te mijden, waar dit verbod geldt. Het Israëlisch-Palestijns conflict blijft hevig en wordt alleen maar meer aangewakkerd. Ondertussen is de spanning in Europese landen te snijden en verwachten de westerse landen elk moment weer een aanslag uit naam van de islam, hoewel deze op het moment van schrijven enigszins geluwd is, voornamelijk door de corona-crisis (NCTV.nl[2]).

Wel heeft de PVV begin 2020 weer een poster de wereld in gebracht waarin de oorzaak van homohaat gekoppeld wordt aan de islam. Tel daarbij op dat angst, haat en discriminatie zich ook nog eens razendsnel kunnen verspreiden via social media en je beseft, het zijn bijzondere en roerige tijden.

Debet aan deze retoriek en ervaringen is het beeld dat de moslims één groep vormen. Diversiteit binnen de islamitische gemeenschap wordt weinig besproken. Breken we dit op naar de etnische groepen die het betreft, dan worden ook deze over één kam geschoren. Er wordt gesproken over de Marokkaan, Turk en de Syriër alsof één persoon symbool staat voor iedereen met dezelfde etniciteit. Diversiteit binnen de islamitische gemeenschap maakt het wellicht lastiger om iets te kunnen zeggen over de 'groep', maar maakt het wel des te boeiender en een stuk minder beangstigend. Dit onderzoek geeft een unieke kijk op deze diversiteit onder islamitische Flevolanders door de vraag te stellen hoe zij persoonlijk hun leven in Flevoland ervaren.

Doelstelling

Bureau Gelijke Behandeling Flevoland ontvangt niet veel meldingen over moslimdiscriminatie. In ieder geval niet zoveel als men zou verwachten, het huidige maatschappelijke klimaat in acht nemend en het percentage Islamitische Flevolanders. Er is weinig bekend over hoe de moslims en moslima's van Flevoland de huidige samenleving beleven. Wat ze vroeger hebben meegemaakt, wat ze van hun Flevoland vinden en hoe ze invulling geven aan hun leven. Welke uitdagingen ze zijn tegenkomen en nog steeds tegenkomen. In welk licht zij de verschillen tussen vroeger en nu zien en wat ze dromen voor de toekomst van henzelf en hun kinderen. BGBF zal in deze publicatie de verhalen van verschillende moslims en moslima's uit de provincie samenbrengen in overkoepelende, en daarmee geanonimiseerde, verhalen over familie, vriendschap, opgroeien, geloof, wonen,

1 https://bureaugelijkebehandeling.nl/3-weken-boerkaverbod-een-samenvatting/

2 De eerste helft van 2019 was het dreigingsniveau een 4 van de 5, inmiddels is dit een 3, wat staat voor een aanzienlijke dreiging. Door de corona-crisis wordt een aanslag op dit moment (mei 2020) minder waarschijnlijk geacht (NCTV.nl)

werk, leven, vrees en hoop, om hen hiermee een podium te bieden en de rest van Flevoland inzicht te geven in de diversiteit van het leven van de moslims en moslima's die Flevoland rijk is.

Methoden

In kwalitatief onderzoek, waarin de onderzoeker het belangrijkste instrument is, dient de onderzoeker kritisch te kijken naar de eigen rol en te herkennen dat er onderliggende motieven, verlangens en gevoelens kunnen spelen (Beyens & Tournel 2010: 221). Het is belangrijk om inzicht te kunnen verschaffen in deze gevoelens en intenties en in de keuzes en stappen die de onderzoeker heeft gemaakt, zodat de lezer een eigen oordeel kan vormen over validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek (Boeije 2010: 174).
Ik ben werkzaam bij een anti-discriminatievoorziening. Onze missie is het bestrijden en voorkomen van discriminatie. Ik doe zowel het onderzoek voor deze organisatie, als het opzetten en uitvoeren van projecten en het ontwerpen en verzorgen van voorlichtingen. Ook ben ik zelf niet gelovig en mijn ouders en grootouders kwamen uit de regio Den Haag. Ikzelf ben een geboren en getogen Drontenaar. Afgezien van een korte pauze tijdens mijn studie, heb ik altijd in Dronten gewoond en ben ik inmiddels ook alweer 8 jaar werkzaam Flevoland breed. Vanwege mijn lange woon-en werkgeschiedenis in Flevoland, heb ik voor dit onderzoek ook kunnen putten uit voorbeelden of verhalen die ik heb meegemaakt tijdens mijn werk in Flevoland of tijdens mijn leven in Dronten zelf.

Voor het verzamelen van de data is er gekozen voor semigestructureerd interviews, omdat ik de respondenten de ruimte wilde geven om hun eigen verhaal te vertellen binnen de kaders van de thema's die ik graag behandeld wilde zien. De thema's die aan bod zijn gekomen betreffen: ervaringen met wonen, werk/school en netwerk; rol van de islam in eigen leven; verschillen tussen vroeger en nu; en toekomstbeeld en handelingsperspectieven om verandering teweeg te brengen; met als rode draad gevoelens van acceptatie en uitsluiting. Niet alle gesprekken zijn opgenomen. Als de groep te groot was of als er te veel omgevingsgeluiden waren, is er gebruik gemaakt van aantekeningen. De uitgewerkte interviews zijn geanonimiseerd en gedeeld met de betreffende respondenten. Niet iedereen heeft hierop gereageerd. De interviews zijn vervolgens gecodeerd. De gehanteerde topiclijst is terug te vinden in de bijlage.

Respondenten zijn benaderd via het BGBF-netwerk en via een algemene oproep in krant en sociale media. De respondenten kregen een VVV-bon ter waarde van 10 euro voor hun deelname. Uiteindelijk hebben er vijf groepsinterviews plaatsgevonden, twee in Dronten (9 personen), één in Emmeloord (4 pers.) en twee in Lelystad (4 personen). In Almere zijn drie individuen geïnterviewd, in Lelystad vier. Dit komt neer op 24 respondenten. Er zijn meer vrouwen dan mannen geïnterviewd en er is een beperkt aantal respondenten geworven onder de grote en diverse groep moslims in Flevoland, zonder hierbij eisen te stellen aan de kenmerken van de respondenten, afgezien van dat ze in Flevoland wonen en ouder dan 18 zijn. Het is dan ook niet de intentie geweest om de resultaten uit dit onderzoek te vertalen naar de gehele islamitische gemeenschap in Flevoland. Het onderzoek biedt slechts inzicht in de persoonlijke en diverse beleving door moslims en moslima's van het wonen in Flevoland, waarmee we een eerste stap zetten in het in beeld brengen van de 'andere kant' van het verhaal. Er wordt vaak over en niet met moslims gesproken en dit spreken is ook nog eens veelal negatief. Dit onderzoek biedt een podium aan onderbelichte verhalen, kan ideeën geven voor verder onderzoek en brengt inspiratie aan de gemeenten en de provincie om op een andere manier te kijken naar de behoeften van islamitische inwoners.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk wordt er dieper in gegaan op de staat van de islam in Nederland, multiculturalisme, integratie en 'belonging' en het tijdspad, dat van grote invloed is op de beeldvorming over islamitische Nederlanders, gevolgd door een beeld van geografische en maatschappelijke ontwikkelingen in Flevoland, die bijzonder zijn in hun soort.
In hoofdstuk 2 worden de verhalen van de respondenten samengebracht in een overkoepelend verhaal over het verleden, het heden en de toekomst, waarna wordt afgesloten met een conclusie en aanbevelingen.

1

Van vriend naar vijand, de islam en Nederland

1.1 Beeldvorming en islam in Nederland

In 2012 vierden wij het 400-jarige bestaan van de relatie tussen Turkije en Nederland. De islam is dan ook geen nieuw fenomeen in Nederland. Sterker nog: in de 16e eeuw zouden er al Ottomanen naar de regio afgereisd zijn voor de handel.[1] In de 17e eeuw intensiveerde het contact door de oorlog tegen Spanje, waarin het Ottomaanse rijk en de Nederlanden samen optrokken.[2] In 1621 stuurde Nederland bijvoorbeeld Cornelis Haga naar Constantinopel om de band met Ottomaanse kalief Ahmed de Eerste te versterken met het oog op de gewenste steun in de oorlog tegen Spanje. De 'Grote Turk' (Nederlandse bijnaam voor de kalief) werd graag als voorbeeld gebruikt, aangezien iedereen in het Ottomaanse rijk mocht leven naar de eigen religieuze beleving en dus niet alleen als moslim. *Toen de geuzen in 1574 de stad Leiden ontzetten, hadden hun boten Turkse vlaggen, en penningen in de vorm van een halve maan, met daarop de leus "Liever Turks dan Paaps".*[3] Toen werden ook de eerste moslims geregistreerd in Nederland, als ambassadeurs.[4] In de 19e eeuw komt het imago van de 'brute Turk', zoals dat al bestond in de 14e en 15e eeuw, terug, voornamelijk doordat men op de Balkan in verzet kwam tegen de Ottomaanse overheersing. *"Het beeld van het 'moderne, verlichte Westen' tegen het 'islamitische, achtergebleven Oosten' voerde nu de boventoon."*[5]

In de volkstelling van 1879 noemden 49 burgers zich voor het eerst Mohammedaan, ofwel moslim, in het land Nederland. Zij kwamen vermoedelijk uit Nederlands-Indië. Uiteraard gaat deze telling alleen op als men het koloniaal gebied van Nederland niet meetelt, het koninkrijk der Nederlanden was namelijk één van de grootste moslimnaties ter wereld in het koloniale tijdperk. Na de Tweede Wereldoorlog en de onafhankelijkheid van Indonesië steeg het aantal islamitische inwoners in het land Nederland, door de vestiging van Molukkers, voornamelijk oud-militairen van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) en hun families. De tweede Nederlandse moskee werd gebouwd door deze islamitische Molukkers in 1956. In 1955 was de eerste moskee al geopend: de Mobarak moskee van de Ahmadiyya beweging, voornamelijk bestaande uit Hindoestaanse Surinamers. Met de komst vanaf 1960 van Turkse en Marokkaanse arbeidsmigranten naar Nederland nam het aantal moslims snel toe. In 1975, bij het verklaren van de Surinaamse onafhankelijkheid, zocht ook een grote groep Surinamers, waaronder moslims (naar schatting zo'n 10% van de 348.000 Surinaamse Nederlanders), hun weg naar Nederland. Sinds de jaren zeventig/tachtig begonnen er als gevolg van meerdere oorlogen ook vluchtelingen naar Nederland te komen, uit onder andere Bosnië, Afghanistan, Irak, Iran, Somalië, Syrië en Eritrea.[6]

1.2 Integratietegenstellingen en de Nederlandse identiteit

Volgens historicus prof. James Kennedy begon het afbrokkelen van de tolerantie in de jaren 90, toen de ontzuiling zichtbaar werd in de hele samenleving.[7] De eerst zo duidelijke grenzen en de aanwezigheid van al die verschillende groepen, maakte plaats voor een ideaal van individualiteit en keuzevrijheid. Culturele verschillen zouden uiteindelijk vervagen en deze verwachting werd ook gekoppeld aan de grote groepen migranten die het land bereikten.

Grotere groepen islamitische immigranten vertrokken naar Nederland vanaf de jaren 60. Toen deze arbeidsmigranten in Nederland kwamen, was er nog niet zoveel aan de hand in de publieke opinie. Verwacht werd dat deze immigranten uiteindelijk weer terug zouden gaan naar hun herkomstland. Ze werden met open armen ontvangen, aangezien ze een tekort op de arbeidsmarkt kwamen opvullen, in de laaggeschoolde banen. Ze waren dus nodig voor de economie. Door de veronderstelling dat velen niet in Nederland zouden

1 https://www.netinnederland.nl/informatie/nieuws/2019/de-eerste-moslims-in-Nederland.html (23-02-2019)

2 https://www.netinnederland.nl/informatie/nieuws/2019/de-eerste-moslims-in-Nederland.html (23-02-2019)

3 https://joop.bnnvara.nl/opinies/bevrijders-leiden-droegen-turkse-vlaggen (14-04-2012)

4 https://www.netinnederland.nl/informatie/nieuws/2019/de-eerste-moslims-in-Nederland.html (23-02-2019)

5 https://www.historischnieuwsblad.nl/nederlandse-pr-voor-de-turken/ (04-2019)

6 http://www.polderislam.nl/achtergronden/sinds-wanneer-wonen-er-moslims-in-nederland (23-01-2020)

7 https://www.sg.uu.nl/artikelen/2016/05/nederland-tolerant (11-05-2016)

blijven is er beleidstechnisch ook geen enkele stap genomen ten behoeve van de integratie. De meeste arbeidsmigranten woonden bij elkaar in pensions, een beetje vergelijkbaar met de 'polenhotels' van nu. Met herenigingen met familie ontstonden er wijken in de Randstad, waar ze veelal bij elkaar woonden, het begin van de segregatie. Toen begin jaren 80 bleek dat deze arbeidsmigranten bleven, en Nederland net als veel andere landen in een recessie was beland, ontstond ook de eerste interesse voor het integratievraagstuk. De laaggeschoolde arbeidsmigranten bevonden zich namelijk veelal in een achterstandspositie. Echter was het toen nog not-done om dit als een probleem te bestempelen. Achter de schermen in de politieke arena was er wel meer kritiek op immigratie, maar dit werd niet openlijk geuit (Lucassen 2018). In de jaren 90 nam de kritiek op de multiculturele samenleving toe en verhardde het integratiedebat, of kwam dit eigenlijk überhaupt pas op gang. De eerste zeer negatieve geluiden tegen de multi-etnische samenleving kwamen al eind jaren 80 van Hans Janmaat. Hij werd begin jaren 90 veroordeeld voor zijn uitspraken, nadat het Openbaar Ministerie, met een aanscherping van de interne richtlijnen, alle discriminatiezaken moest gaan vervolgen. Ook riepen de samenleving en Tweede Kamer op tot strengere straffen voor discriminatie.[8] Na Janmaat benoemden Frits Bolkestein, Paul Scheffer en Pim Fortuyn opnieuw de integratie van minderheden als een probleem. Met de moord op Pim Fortuyn en de populariteit van zijn partij, begon het nu nog altijd voortdurende 'integratiepessimisme', aldus Leo Lucassen (2020): *"Problemen van de tweede generatie, zoals criminaliteit, radicalisering - denk aan de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004- werkloosheid en schooluitval, kregen niet alleen erg veel aandacht, maar werden beschouwd als het ultieme bewijs dat het multiculturele ideaal een faliekant mislukte linkse utopie was."*[9]De integratie, als men kijkt naar deze factoren, gaat eigenlijk juist de goede kant op. Echter is de beleving onder veel Nederlanders zonder migratieachtergrond anders, zoals uit onderzoek van de SCP blijkt.

Wat betekent integratie nou eigenlijk? Gregor Walz bekritiseerde het Nederlandse onderzoeksinstituut CBS voor een achterhaalde definitie van integratie in 2014 als *"een eenzijdig proces van assimilatie"*.[10] En waar 'autochtone'[11] Nederlanders in 2019 integratie vooral een taak vinden van de migranten om de eigen culturele tradities en gewoonten meer los te laten, vinden de migranten dat het vooral een taak is van 'autochtonen' om meer open te staan voor contact, het bieden van kansen en diversiteit te accepteren en te respecteren. Integratie is meedoen, volgens beide groepen. De taal spreken, werken, geen overlast veroorzaken en moeite doen. Maar waar migranten vinden dat respect hebben voor elkaars cultuur en tradities voldoende is, vindt 54% van de Nederlanders ZM dat migranten mee moeten doen met de Nederlandse culturele tradities en vindt 80% dat migranten de Nederlandse normen en waarden moeten overnemen. Migranten maken zich zorgen over ongelijkheid, uitsluiting en discriminatie, Nederlanders ZM over dat mensen met een migratieachtergrond zich te weinig aanpassen (Den Ridder et.al. 2019).

Multiculturalisme staat voor diversiteit, de overtuiging dat verschillende culturen goed naast en met elkaar kunnen leven en elkaar kunnen verrijken. Wat dat betreft doen we het misschien niet slecht. Waar in Nederland echter lang op is gehoopt, is beter te omschrijven als assimilatie. Dat migranten 'vernederlandsten'. Wat dit 'vernederlandsen' precies betekent, is echter niet duidelijk. De Nederlandse identiteit is helemaal niet sterk, zoals het geval is voor vele Europese samenlevingen, onder andere gesteld door B. Tibi (2008). Hoe kun je verlangen dat iemand ergens bij hoort, terwijl men zelf niet eens weet waar die dan bij hoort? Toen Maxima in 2007 de uitspraak deed 'De Nederlander bestaat niet' reageerden veel mensen verontwaardigd. Dit zou uitgelegd kunnen worden als dat Nederlanders te divers zijn, wat uiteraard ook zo is, om van 'de Nederlander' te kunnen spreken, afhankelijk van wat men definieert als 'Nederlander', maar het kan ook uitgelegd worden als dat wat B.Tibi bedoelt: het ontbreken van een gedeelde identiteit. En dat is volgens B. Tibi ook gelijk het grootste probleem met betrekking tot integratie "Only societies with a strong civilizational identity could be inclusive in the sense of offering to newcomers a shared identity." (Tibi 2008: 72). Ook Francis Fukuyama (2018) stelt dat een gedeelde inclusieve nationale identiteit belangrijk is voor een democratische samenleving.

---

8 https://historiek.net/bestrijding-van-cp-en-cd-in-de-rechtszaal/128324/ (10-09-2020)

9 https://www.rtlz.nl/opinie/column/4975311/migratie-populisme-media-politiek-migranten-fortuyn (06-01-2020)

10 https://www.socialevraagstukken.nl/cbs-heeft-achterhaald-idee-van-integratie/ (3-12-2014)

11 De termen 'autochtoon' en 'allochtoon' worden niet meer gebruikt, vandaar dat deze tussen aanhalingstekens is geplaatst. De term allochtoon is bijvoorbeeld niet van toepassing op 3e of 4e generatie-immigranten van wie de ouders beide in Nederland zijn geboren. BGBF en anderen geven de voorkeur aan 'Nederlander zonder migratieachtergrond' Nederlanders ZM en 'Nederlander met (niet-westerse) migratieachtergrond' Nederlanders MnwM.

In plaats van een samenleving gebaseerd op civic culture, leven we echter in een samenleving die gebaseerd is op etniciteit en dat sluit automatisch mensen met een andere etniciteit uit. Als een moslim die al 45 jaar woonachtig is in Duitsland zegt B. Tibi: "My earlier conception of the self that 'I'm German' by values and culture proved, however, to be an illusion, because the German nation is based on ethnicity (2008:72). Termen als 'Marokkaanse Nederlander' en 'Turkse Nederlander' worden in de wetenschappelijke literatuur en het intellectuele debat bijvoorbeeld veel gebruikt, maar in de media en de dagelijkse conversatie is dit geen gemeengoed. Ook migranten zelf noemen zich dan vaker Turk of Marokkaan. Vraag je aan basisschoolleerlingen waar je Nederlanders aan herkent, dan denken ze al snel aan een witte huidskleur. Vraag je vervolgens of ze (niet-witte leerlingen) zelf dan geen Nederlander zijn, dan is de reactie vaak 'nee'.[12] Het Nederlandse paspoort zegt weinig tot niets over de identiteit en het gevoel Nederlander te zijn. Het begrip Marokkaanse- of Turkse Nederlander lijkt eerder een ideaal, iets wat we zouden willen, dan dat het zo wordt beleefd. Formeel zijn ze Nederlander, "but there is nothing beyond that" (Tibi 2008:72). Ook S. Çankaya (2020) beschrijft hoe hij werd neergezet als vertegenwoordiger van een andere groep dan de Nederlander: "In die klas werd ik, tegen wil en dank, verantwoordelijk gehouden voor alle kwesties over Turken en Turkije. Ik was toch een Nederlander, moest toch een Nederlander worden?" (Çankaya 2020: 19).

Voorbij de 'groep' Marokkaanse- of Turkse-Nederlanders, is het belangrijk om te benoemen dat ook de moslim als een etnische groep wordt gezien, en dat mensen daarbij ook 'etnisch' worden geïdentificeerd als moslim (Modood 2008:87). Het gaat hierbij niet om het daadwerkelijke geloof, maar om het uiterlijk en bepaalde stereotypen, waardoor hier dezelfde processen spelen als bij de voorgaande voorbeelden van etnische uitsluiting. Bowen (2008: 28) stelt de vraag of voor succesvolle integratie de moslim dan onzichtbaar moet worden. Of moslims die geboren zijn in een land moeten veranderen, er meer moeten uitzien en zich meer moeten gedragen, als de mannen en vrouwen in dat land. Het gegeven dat ondanks de geboekte successen richting participatie in de samenleving, de mening over integratie somber gestemd is, aangezien er te weinig 'aanpassing' zou zijn, doet vermoeden van wel. Pas dan zal voor deze negatievelingen de integratie gelukt zijn. Maar ook dit is niet reëel en past bovendien niet bij de democratische waarden en mensenrechten, die Europeanen zo belangrijk zeggen te vinden. "The challenge is not just about Muslims in Europe; it also about Jews in Europe and the handicapped in Europe and the very idea of Europe as a place for free movement, free exchange of ideas, and the fullest respect for all that is our common humanity. That is a challenge to which Muslims and non-Muslims, believers and skeptics, can, and must enthusiastically, embrace" (Bowen 2008: 31).

Uit recent onderzoek van het SCP blijkt overigens dat 'Nederlanders' zelf wel een sterke Nederlandse identiteit ervaren. Echter worden hier vooral culturele kenmerken als typerend voor Nederland benoemd, kenmerken die andere culturen uitsluiten. Dit is geen inclusieve identiteit (SCP 2019: 11). De islam wordt vanuit dit perspectief bijvoorbeeld als één van de grootste bedreigingen gezien voor Nederland. Zij die zich meer richten op burgerlijke vrijheden als verbindend kenmerk, zien echter wel ruimte voor religies als de islam (SCP 2019: 20). Dit laatste bevestigt wat andere onderzoekers hierboven ook hebben gesteld: dat er een inclusieve benadering van identiteit nodig is, los van etniciteit of cultuur.

1.3 Sense of belonging

"In de notie van een oemma vinden ze wereldburgerschap dat iedere geografische grens of culturele identiteit overstijgt." (Samuel M. 2018: 245). Overal is er een opkomst van de identiteitspolitiek waar te nemen; het benadrukken van verschillen, waarmee die verschillen omarmd kunnen worden, in plaats dat men doet alsof ze deze verschillen niet zien. Van kleurenblindheid naar het uiten en waarderen van diversiteit; een nieuwe, moderne vorm van gelijkheid. Ook moslims zelf hebben de neiging om bijvoorbeeld negatieve beeldvorming te paraderen met positieve beelden en verhalen over moslims, in plaats van door te stellen dat ze geen groep zijn (Modood 2008). Voor diegene die niet bij een land of nationale identiteit horen, die niet helemaal Nederlands zijn, maar bijvoorbeeld ook niet helemaal Marokkaans of Turks zijn, biedt de islam houvast, iets waar ze wel bij kunnen horen. Zowel Samuel M. (2018) als Huijnk (2016) laten zien dat vooral islamitische jongeren aansluiting zoeken en vinden bij deze internationale islamitische gemeenschap. De religieuze beleving verandert.
Het ergens bij (willen) horen is intrinsiek aan de mens. Dat waar men toe en bij behoord is aan het veranderen onder invloed van modernisering en globalisering, maar men is niet vrij van connecties (Calhoun 2003). Het interessante aan een focus op een 'sense of belonging' in plaats van op identiteit is dat het niet over het individu

12 Gebaseerd op observaties tijdens gastlessen van BGBF

gaat dat lijkt op anderen, maar dat het over de relatie tot anderen gaat die niet per se gebaseerd is op 'hetzelfde zijn', maar ook bijvoorbeeld kan gaan over gedeelde waarden. Het biedt daardoor meer mogelijkheden om grenzen tussen verschillende 'groepen' over te gaan dan identiteit, hoewel dit in de praktijk niet veel gebeurt, aangezien de etnische ideeën van identiteit nog doorsijpelen in het idee van 'belonging' (Anthias 2013: 7-8). Hiernaast gaat belonging ook over een plek of gebied, zoals Antonsich (2010) beschrijft, waardoor het mogelijk is om vragen te stellen over de daadwerkelijke plekken of gebieden waarin mensen zich bevinden. "Belonging allows more clearly questions about the actual spaces and places to which people are accepted as members or feel that they are members and broader questions about social inclusion as well as forms of violence and subordination entailed in processes of boundary making" (Anthias 2013: 7)
Wat 'belonging' precies inhoudt is niet gemakkelijk te conceptualiseren, zoals C. Halse treffend beschrijft:

> *What belonging involves is not straightforward in a world of increasing racial, religious, ethnic, cultural and language diversity in schools, cities, societies and nations; growing digital connectedness that distributes values, ideas, practices and cultures across diverse local, national and transnational groups; and accelerating global inter-connectedness of economics, businesses, education, policy and systems (Halse 2018: 3-4).*

Belonging is in ieder geval geen enkelvoudige relatie. Mensen kunnen horen bij een breedspectrum aan sociale groepen, instituten en netwerken. Een 'sense of belonging' bij de 'oemma', sluit anderen vormen van 'belongingness' dus niet uit. Hiernaast is het belangrijk om 'belonging' vanuit verschillende aspecten te benaderen. Naast de formele positie, als kind of partner of burger van een staat bijvoorbeeld, is belonging ook het geaccepteerd worden en deelnemen, ofwel de informele relatie en is het tevens een gevoel of de emotie van het ergens bij horen, het voelen en ervaren van een verbondenheid. Anthias (2013) stelt verder dat een 'sense of belonging' niet los gezien kan worden van de 'politics of belonging' de betwistingen en worstelingen rond de vraag wie er wel of juist niet bij hoort en in welke mate.

Het stellen van vragen over 'belonging' gerelateerd aan de plek of ruimte zijn in het bijzonder interessant voor een jonge provincie als Flevoland, die 60 jaar geleden nog niet eens bestond. Niemand kan zich beroepen op een historische geschiedenis van de gemeenschap als voorwaarde voor 'belonging' in Flevoland, wat de plek in het kader van 'belonging' een hele andere betekenis geeft.

1.4 Islamofobie en Nederland, een tijdlijn

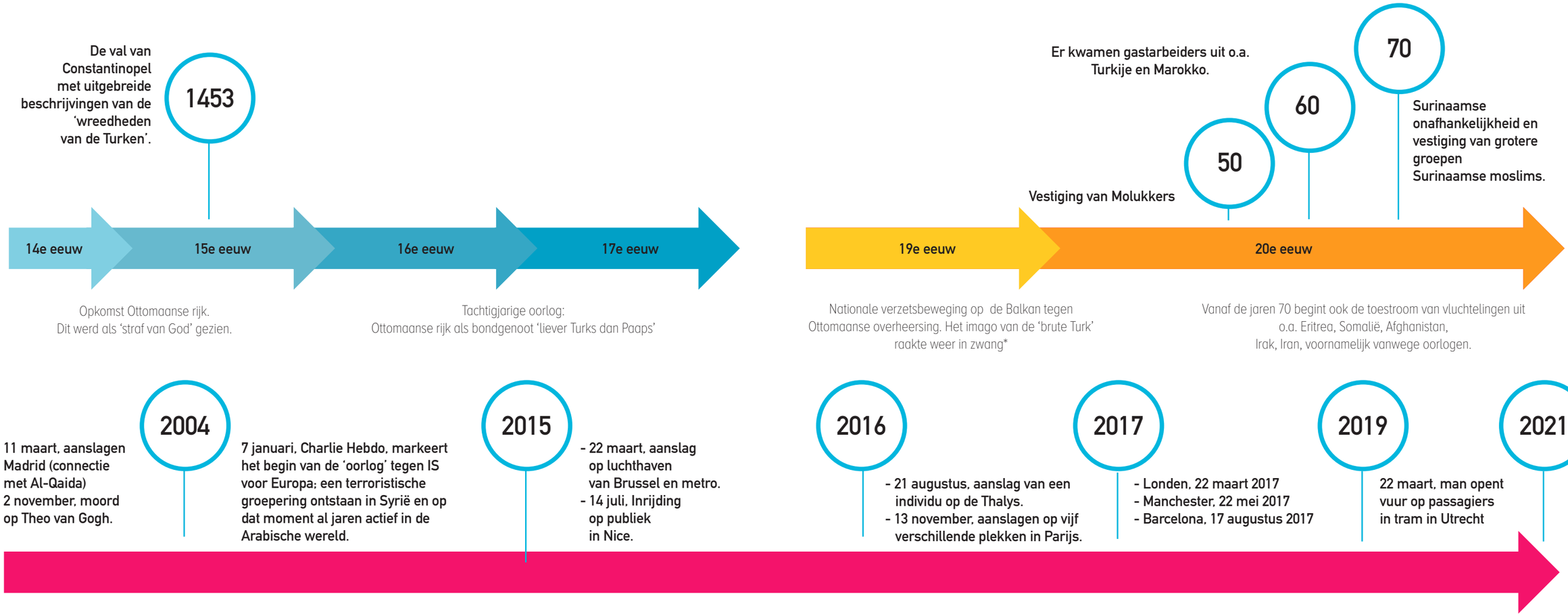

Begin 2004 bracht Theo van Gogh samen met Ayaan Hirsi Ali de film Submission uit, over de positie van de vrouw in de islam. De film werd zeer negatief ontvangen door islamitische organisaties. Ayaan Hirsi Ali is een politica, publiciste, auteur en tv-persoonlijkheid en vooral bekend om haar kritiek op de islam. Inmiddels heeft ze de Amerikaanse nationaliteit.

In maart 2014 deed Wilders de gewraakte uitspraak 'Willen we meer of minder Marokkanen? (minder), dan gaan we dat regelen'. In september 2015 spreekt Wilders over de 'islamitische asieltsunami', het begin markerend van de bijzonder negatieve retoriek over de komst van islamitische vluchtelingen en daarmee vluchtelingen in het algemeen.

Rabbi Firestone beschrijft dat islamofobie altijd aanwezig is geweest, maar in latente vorm, en in de laatste decennia gereactiveerd door economische en sociale problemen, de toename van moslims in het Westen en met de aan de islam gelinkte aanslagen als grootste aanjager. "These heinous acts are not the cause of Islamophobia. They are the most recent trigger" (Firestone 2010:48).]

In de inleiding werd al gesteld dat met elke jihadistische aanslag ook het aantal meldingen over islamofobie of moslimdiscriminatie toeneemt en dat we diezelfde pieken terugzien in het publieke debat rond de verwachte toestroom van vluchtelingen (Van der Valk 2017). (inter)Nationale gebeurtenissen en de berichtgeving hierover hebben dus een grote invloed op de beeldvorming over moslims en het gedrag naar moslims Om enigszins inzicht te krijgen in de geschiedenis van de islamofobie in Nederland, is hier een tijdlijn toegevoegd met de belangrijkste gebeurtenissen die hier een rol in hebben gespeeld. Het is geen uitputtende lijst van gebeurtenissen en de aanslagen die worden genoemd betreffen alleen aanslagen die gelinkt worden aan de islam (en dat zijn zeker niet de enige aanslagen, hoewel deze indruk soms wel wordt gewekt)[13], en die voor veel ophef en spanningen hebben gezorgd in Nederland.

13 https://joop.bnnvara.nl/opinies/waarom-krijg-alleen-informatie-islamitische-terreur (09-09-2016) en https://joop.bnnvara.nl/opinies/99-kans-dat-de-telegraaf-moslims-aan-terreur-koppelt (11-01-2019)

* https://www.historischnieuwsblad.nl/nederlandse-pr-voor-de-turken/ (04-2012)

1.5 Flevoland, geografische en maatschappelijke ontwikkelingen

Flevoland is een bijzondere provincie. Ze bestaat tenslotte nog maar kort. Bestaande uit zes gemeenten, Almere, Lelystad, Dronten, de Noordoostpolder, Urk en Zeewolde is dit drooggelegde stukje land in het midden van Nederland het slotstuk van de inpoldering door Nederland. Nederlanders zijn de pioniers in het droogleggen van zee. De eerste arbeiders en bewoners van Flevoland worden de polderpioniers genoemd. Anders dan bij voorgaande drooglegginge, moest er een hele nieuwe gemeenschap opgebouwd worden. Urk is een vreemde eend in de bijt. Deze gemeenschap kent een lange geschiedenis als eilandgemeenschap; de enige nog bestaande historische gemeente van de provincie. Toen de Zuiderzee deels werd drooggelegd, werd het eiland Urk, niet geheel vrijwillig, opgenomen door het vaste land. Andere oude vissersdorpen lagen niet langer meer aan zee en vele visvergunningen werden ingetrokken. Ze moesten plaatsmaken voor boeren van Flevoland, tot groot verdriet en woede van vele dorpelingen.[14] Ook het voormalig eiland Schokland neemt een bijzonder plaats in en werd in 1995 toegevoegd aan de UNESCO-Werelderfgoedlijst. Op 1 januari 1986 werd Flevoland officieel de nieuwste en 12e provincie van Nederland.

1.5.1 Polderpioniers en de 'maakbare' samenleving

"Kun je een stel uitgeselecteerde 'superboeren' bij elkaar zetten om daarmee een ideale maatschappij neer te zetten? Werkt dat?" (Vriend 2013: 10). Flevoland werd voornamelijk gecreëerd voor de landbouw en zou een utopische samenleving moeten worden. Het Zuiderzeeproject werd een nationalistisch symbool voor het kleine Nederland (Maas 2014). De eerste bewoners moesten een selectieproces doorgaan. Er werd gekeken naar religie, het huishouden van de (toekomstige) vrouw werd geïnspecteerd, je moest namelijk of getrouwd of voornemens te trouwen zijn, het arbeidsverleden of dat van de ouders werd onder de loep genomen en pas dan kreeg men een specifiek huis aangeboden, in een specifieke straat, om de balans te waarborgen. 5 tot 10 procent van de gegadigde boeren kreeg een onverwachts huisbezoek van één van de selecteurs. In totaal zijn er zo'n 45.000 inschrijvingen op de boerderijen behandeld door selectieambtenaren, aldus E. Vriend (2013: 13).

> *Mijn broer ging hier werken en vroeg om een woning. Toen kwam men eerst bij zijn vrouw thuis kijken. Toen werd er gekeken hoe alles in de kast lag, of het huishouden netjes was enzovoorts. Dat was heel normaal.*
> *Dat rijtje aan de overkant, dat was allemaal gelijkgestemd: hoofdingenieurs. Dan mocht ik er wel achter wonen, want ik was aan het studeren. Ik was een vakman, een arbeider. Ik mocht er toch wel achter wonen, want ik was aan de studie." (Gerard Corjanus).*[15]

Ook alleen de 'beste' boeren werd een stuk grond aangeboden. Het selectieproces was streng. "Uiteindelijk krijgen goede boeren 48 hectare grond en minder goede boeren maar twaalf hectare. Tenminste, zo was het als je al iets kreeg. Het grootste gedeelte van de polderarbeiders werkte zeven zware jaren voor niets."[16] Niet alleen de boeren moesten door een strenge selectie zien te komen, ook alle andere bewoners, de onderwijzers, vaklieden enzovoorts, moesten eraan geloven. De rijksdienst is de "strenge huisbaas die bepaalt wie er goed genoeg is om de nieuwe woningen en boerderijen van hem te huren" (vriend 2013: 29).

Het resulteerde, in ieder geval in de eerste decennia, in jonge, gezonde gemeenten zonder criminaliteit. Er was ten slotte geen armoede, want er was geen werkloosheid. Vandaag de dag is zo'n selectieprocedure natuurlijk niet meer denkbaar, want het is pure discriminatie, op leeftijd, burgerlijke staat, geloof, geslacht, handicap/chronische ziekte. Alle wettelijk bepaalde discriminatiegronden komen zo'n beetje naar voren in de gehanteerde selectie-eisen. Uiteindelijk is ook de criminaliteit naar Flevoland gekomen, ook in de Noordoostpolder, alleen liep dit wat vertraagd (Vriend 2013: 172). Was het een utopische gemeenschap? Dat zeker niet. Naast heimwee naar thuis, was ook de gemeenschapszin niet bepaald sterk. De selectie had het onderscheid tussen mensen verstrekt. Er was competitiedrang, trots, schaamte en jaloezie, mensen voelden zich beter dan de ander en wilden niet geassocieerd worden met iemand van een lagere stand (Vriend 2013: 178-179).

---

14 https://eenvandaag.avrotros.nl/item/de-zuiderzeewet-zowel-zegen-als-vloek/ (14-06-2018)

15 Batavialand te Lelystad, Project 50 jaar OFW. https://www.flevolandsgeheugen.nl/page/7827/wat-doen-je-ouders (02-09-2019)

16 https://eenvandaag.avrotros.nl/item/de-zuiderzeewet-zowel-zegen-als-vloek/ (14-06-2018)

In Lelystad waren ze eerst ook nog begonnen met een selectie, maar onder druk van het Rijk hebben ze, de Directie van de Wieringermeer, dit losgelaten en diende de (zuidelijke) IJsselmeerpolders vanaf dat moment vooral om de overvolle Randstad te ontlasten (Maas 2014). "Toen hield het gewoon op. Men kon het op een gegeven moment niet meer bijbenen, want er kwamen er in één keer zoveel. In één keer was het maakbare eraf." (Gerard Corjanus).[17] Er heerste grote woningnood in omliggende gebieden en de woningen in Flevoland lagen voor het oprapen. In 1975 werd het selectiebeleid formeel losgelaten, hoewel de overheid nog steeds enige controle probeerde te behouden. Uiteindelijk is er met een in 1981 dan toch echt een einde gekomen aan de bemoeienis van de Rijksdienst. Gemeenten krijgen zelf de bevoegdheid over de verdeling van woonruimte (Vriend 2013: 197).

1.5.2 De Flevolandse 'identiteit'

Flevoland mist historie en hier is ook druk naar gezocht, vanuit de overtuiging dat een cultuurhistorie mensen bindt aan hun woonplaats. In eerste instantie werd het ontbreken van deze cultuurhistorie als positief gezien, zoals ook blijkt uit de opmerking van Burgemeester Veldhuizen:

> *Er woonden allemaal jonge mensen, er waren maar tien bejaarden toen wij hier in 1972 kwamen. Het waren mensen overal vandaan, er bestonden geen vetes, geen oud zeer, geen baantjesjagers. Allemaal mensen die iets wilden, gedreven mensen die iets voor de samenleving overhadden."*
> *(Burgemeester Veldhuizen in J.G. in 't Veld-Janse)[18]*

Het gemis van een historische identiteit werd pas als probleem bestempeld toen de IJsselmeerpolders een negatief imago kregen tijdens de economische crisis van de jaren 80 (Maas 2014).

In de geschiedschrijving van de IJsselmeerpolders die sindsdien aan steeds meer populariteit heeft gewonnen, komen drie mythen,[19] zoals D. van der Maas (2014) het beschrijft, naar voren: de mythe van de strijd tegen water, de pioniersmythe en de oermythe.[20] De nadruk op het belang van deze gemeenschappelijke historie sluit een groot deel van de bewoners buiten die deze historie niet eigen hebben gemaakt of kunnen maken:

> *In de Noordoostpolder zijn de strijd tegen het water en pionieren geleefde geschiedenissen, waarvan de herinnering wordt overgedragen en verwerkt binnen de gemeenschap. In zuidelijk en oostelijk Flevoland zijn diezelfde geschiedenissen echter voornamelijk geleerd, en er vindt dan ook niet of nauwelijks toe-eigening plaats. De verhalen, die bedoeld zijn om gemeenschap en identiteit te creëren, krijgen daarmee onbedoeld een uitsluitend effect (Maas 2014: 190).*

Het cultuurhistorische verhaal dat wordt verteld zal bij velen dus geen 'sense of belonging' veroorzaken. Hoewel de politici en erfgoedprofessionals volgens D. van der Maas (2014) geen verbinding zonder historisch besef mogelijk zien, vormt geschiedenis slechts een klein onderdeel van 'belonging' volgens theoretici. Niet heel vreemd, anders zou geen enkele nieuwe bewoner zich kunnen hechten aan een gemeenschap of plaats. Hiernaast hebben andere gemeenschappen met een sterke cultuurhistorische identiteit een buitensluitend mechanisme laten zien naar alle vormen van 'nieuwkomers', dus wellicht is dat ook niet iets om na te streven.

---

17 Batavialand te Lelystad, Project 50 jaar OFW. https://www.flevolandsgeheugen.nl/page/7827/wat-doen-je-ouders 902-09-2019)

18 Manuscript van Koffers vol dromen. Verhalen uit Drontens verleden 1957-1982 (Dronten z.j.) 78. https://www.flevolandsgeheugen.nl/page/7463/de-eerste-burgemeester-van-dronten-mr.-e.p.-van-veldhuizen (18-01-2019)

19 Met mythe wordt hier niet een verzonnen verhaal bedoeld, maar verhalen die door eindeloze reproductie onderdeel worden van een cultuur.

20 De oermythe refereert naar archeologische vondsten uit de 'oudste geschiedenis' (vanaf de vroege prehistorie), op voornamelijk Urk en Schokland en andere hoger gelegen gebieden die niet altijd onder water hebben gestaan.

W. Derksen (2016) stelt dat het grootste obstakel voor de Flevolandse identiteit is, dat Flevoland geen geheel vormt:

> *Ik ken geen provincie waarin het referentiepunt voor zovelen buiten de eigen provincie is gelegen. Almere is als grootste stad niet het referentiepunt, laat staan Lelystad. Nee, het is juist Almere dat voor een belangrijk deel refereert aan Amsterdam. In zekere zin is deze provincie centrifugaal.*[21]

Een meerderheid van de inwoners van Flevoland voelt zich desalniettemin wel verbonden met Flevoland en de meesten willen ook graag één Flevoland blijven.[22] Volgens TNS Nipo stelt 64 procent van de inwoners dat Flevoland een eigen identiteit heeft. 57% van de inwoners voelt zich verbonden met Flevoland (de Beer & Kanne 2013:16-17). Het landschap lijkt hierin een belangrijke plek in te nemen (Trouw 2013[23]), zoals ook de slogans 'Lelystad geeft lucht' en 'Dronten geeft je de ruimte' doen vermoeden. De provincie hecht tevens veel waarde aan identiteit: "Door wereldwijde trends gaan veel plekken steeds meer op elkaar lijken. Hierdoor neemt de eigenheid af. We willen graag dat Flevoland zich hieraan onttrekt en zijn eigen verhaal blijft vertellen. Het verhaal dat Flevolanders blijvend bindt."[24]

1.5.3 Bevolkingscijfers van Flevoland

Flevoland werd gekenmerkt door een sterke groei van de bevolking. Deze groei is pas afgenomen vanaf 2004. Op 1 januari 2020 wonen er 422 979 mensen in Flevoland.[25] Lelystad en Almere hebben lange tijd als overloopgemeenten van de Randstad gefungeerd en konden op veel jonge koopkrachtige gezinnen rekenen. Flevoland is daarmee ook minder vergrijsd dan gemiddeld in de rest van Nederland.[26]

Flevoland kent verder relatief veel inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond. In 2019 is dat 21,9% van de bevolking. In Almere is dit percentage het hoogst met 32%, in Lelystad is het 21,2%, 8,2% in Dronten, 7,2% in de Noordoostpolder en slechts 5,4% in Zeewolde en 2,4% op Urk[27]. In 2015 is 7,2% van de bevolking in Flevoland islamitisch (Schmeets 2016). De provincie telt in totaal vijftien moskeeën. Zeven hiervan staan in Almere, drie in Lelystad, drie in gemeente Dronten en twee in de Noordoostpolder.

---

21 10e Cornelis Lelylezing 28/09/2016: http://www.wimderksen.com/2016/09/29/flevoland-ontbeert-identiteit/ (29-09-2016)

22 Het aandeel tegenstanders is zes keer zo groot als het aandeel voorstanders (de Beer & Kanne 2013: 4).

23 In: https://www.trouw.nl/nieuws/op-zoek-naar-de-ziel-van-flevoland~b3083516/ (16-08-2013)

24 De identiteit van Flevoland (bezocht op 1 oktober 2020) https://www.ovdd.nl/content/data/nieuwsberichten/brandhouse_identiteitskompas_flevolandpdf.pdf

25 CBS Statline regionale kerncijfers Nederland, 2020

26 https://www.eengezonderflevoland.nl/factsheet/bevolking-flevoland-2/ (Bezocht op 01-10-2020)

27 CBS Statline: Bevolking, Regionale kerncijfers Nederland, 2020

De verhalen van moslims en moslima's in Flevoland

Voor dit onderzoek hebben gesprekken plaatsgevonden in 2018 en 2019 in vier gemeenten van Flevoland: Almere, Lelystad, Noordoostpolder en Dronten. Soms waren dit individuele gesprekken, soms met twee personen en soms in een groep van wel negen personen, afhankelijk van de omstandigheden. Niet met iedere respondent zijn alle thema's even uitvoerig besproken. Soms raakte het ene onderwerp hen meer dan het andere, waardoor er over het één langer werd doorgepraat dan het andere. Aangezien hier al vragen over zijn gesteld: het is nooit de intentie geweest om het verhaal van de respondenten met naam en toenaam op te tekenen voor dit onderzoek. Niet omdat deze mensen niet gevonden konden worden of niet zouden durven, maar omdat het niet van belang is wie wat heeft gezegd of meegemaakt. Delen uit hun verhaal, de ene keer wat langer, de ene keer wat korter, worden gebruikt en gekoppeld om inzicht te geven in de variëteit aan ervaringen uit de levens van moslims en moslima's in Flevoland. Om in alle openheid met elkaar te kunnen praten is het prettig om te weten dat niet terug te vinden is wie wat heeft gezegd. Dat is zo voor iedereen. Als men letterlijk geciteerd wordt, dan zal men minder vrijheid voelen om persoonlijke gedachten en gevoelens te uiten. De resultaten uit de interviews zijn door de anonimiteit vrij van invloed door politieke correctheid of sociaal wenselijkheid.

Alle respondenten hebben een fictieve naam toegewezen gekregen ten behoeve van dit rapport en ook de leeftijd is bij benadering weergegeven. Details rond werk, school, woonwijken, oude woonplaatsen enzovoorts zijn veralgemeniseerd of niet genoemd. Aangezien de huidige woonplaats van belang is, wordt deze wel genoemd in dit rapport. Er zijn zes vrouwen en twee mannen uit Lelystad geïnterviewd. Het betreft een jonge Marokkaans-Nederlandse dame van 18 jaar oud (Aida), drie Turks-Nederlandse vrouwen van rond de 30 (Elif, Meyra en Sude), een Marokkaanse Nederlandse vrouw van in de 40 (Elma) en een Marokkaans-Nederlandse gepensioneerde dame (Youssra). Eén van de mannen is 20 jaar oud en gevlucht uit Eritrea (Rayan) en de andere man van in de 30 komt uit Turkije (Ozan). Uit Almere zijn er twee mannen en één vrouw geïnterviewd. Het betreft een Syrische vluchteling van rond de 50 (Nizar), een Marokkaans-Nederlandse jongen van 18 (Zayd) en een Pakistaans-Nederlandse vrouw van in de 20 (Noor). In Dronten zijn er door middel van een groepsinterview acht Turks-Nederlandse vrouwen (Ada, Birdal, Cemile, Damla, Fusun, Gamze, Hila, Nesrin) en één Oeigoerse vluchtelinge (Rebiya) geïnterviewd, variërend in de leeftijd van 34 tot 73. In de Noordoostpolder is er gesproken met vier Marokkaans-Nederlandse vrouwen (Amira, Dani, Enas, Ghina) in de leeftijd van 21 tot 33. Een overzicht van de respondenten is terug te vinden in de kaders op pagina 19 en pagina 26

De verhalen zijn in volgorde geplaatst van de levensloop van de verteller, namelijk hun verleden, het heden en toekomst. De verhalen zijn niet in de tijd geplaatst, omdat dit de flow van het verhaal niet ten goede zou komen en hier na analyse van de data geen aanleiding voor is gevonden. We beginnen met het opgroeien in Nederland en in het bijzonder in Flevoland. Dit kan dus 50 jaar terug zijn, maar ook 18 jaar geleden zijn begonnen. Het betreft hier alleen de persoonlijke geschiedenis in Nederland. Vele respondenten zijn hun leven in een ander deel van Nederland begonnen, zoals dit voor veel Flevolanders geldt. Respondenten die zijn opgegroeid buiten Nederland worden betrokken in het verhaal vanaf het moment dat zij in Nederland kwamen wonen. Toevallig zijn de meeste van hen direct in Flevoland terecht gekomen en in de meeste gevallen als jongvolwassene, nog aan de studie of net afgestudeerd. Van opgroeien loopt het verhaal door naar het leven als jongvolwassene (studie) en als volwassene of het heden, waaronder wordt gesproken over werk, familie, vrienden, vrije tijd, wonen, religie, discriminatie en beeldvorming. We sluiten af met wensen, angsten en ideeën voor de toekomst.

2.1

Vroeger was alles beter

Veel van de moslims en moslima's die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd zijn geboren in Nederland of hier al op zo'n jonge leeftijd naartoe gekomen dat hun leven in het herkomstland slechts een vage herinnering is. Zo verhuisde Cemile[1] op 8-jarige leeftijd vanuit Turkije naar Biddinghuizen. Aida, Zayd, Dani en Ghina zijn zelfs geboren in Flevoland, afgezien van een eventuele ziekenhuisbevalling buiten de provincie.

Noor, Amira, Enas en Gamze hebben wel een groot deel van hun jeugd doorgebracht in Flevoland, maar hun leven is ergens anders in Nederland begonnen, zoals dit voor veel Flevolanders geldt. Noor kwam bijvoorbeeld in Almere wonen toen ze naar groep 8 ging. Ze heeft tot groep 7 in [stad in Gelderland][2] gewoond en is geboren in [dorpje in Noord-Brabant].

Gamze is vanuit Turkije naar [stad in Gelderland][3] gekomen met haar vader. Na 5 jaar weer even in Turkije te hebben gewoond streken ze 32 jaar geleden neer in Dronten. Enas was pas vijf maanden oud toen ze naar Nederland emigreerde.

Meyra en Elma zijn pas op volwassen leeftijd naar Flevoland verhuisd. Meyra is opgegroeid in de Randstad. Ze heeft een Nederlandse moeder en een Turks-Nederlandse vader. Op haar 20e is ze naar Lelystad gekomen, nu zo'n 10 jaar geleden. In haar tienerjaren heeft ze nog even in Turkije gewoond.

In een klein plaatsje in de Achterhoek is Elma opgegroeid. Als peuter was ze hier naartoe gekomen met haar moeder. Haar vader werkte al een aantal jaar in Nederland en baby Elma heeft haar vader dan ook alleen in de zomervakanties gezien. Toen duidelijk werd dat hij niet binnen een paar jaar terug zou komen naar Marokko, zijn ze herenigd in Nederland. Elma is pas naar Lelystad verhuisd toen haar eerste kind net was geboren, nu inmiddels alweer 15 jaar geleden.

Ik woon mijn hele leven al in Almere. Ik denk dat ik ooit wil wonen in een dorp, meer voor de rust. Ook misschien, omdat ik van Almere alles wel heb gezien.

Zayd

Hier geboren, en blijven hangen. Ik zelf zou hier niet willen blijven wonen, maar mijn ouders willen hier niet weg.

Ghina

Mijn ouders zaten 3 jaar lang in de procedure. Ze hebben zo'n beetje heel Nederland doorgereisd. Het laatste jaar werd mijn moeder zwanger van mij en net voor de bevalling kregen ze hun huis.

Noor

We hebben eerst een tijdje in [Friese stad] gewoond, daarna in [dorpskern van NOP] of all places. Toen zijn we naar Emmeloord verhuisd. Alweer 31 jaar geleden, dus eigenlijk weet ik niet beter.

Enas

1 Alle namen zijn gefingeerd. De leeftijden worden bij benadering weergegeven.

2 [..]: Ten behoeve van de anonimiteit van de respondenten worden er buiten Flevoland geen plaatsnamen genoemd.

3 Een stad dichtbij Flevoland

Naam: **Aida**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Marokkaans-Nederlandse
Leeftijd: 20
Gezin: Ongehuwd en thuiswonend
Studie/werk: HBO Juridische opleiding

Naam: **Ghina**
Woonplaats: Emmeloord
Herkomst: Marokkaans-Nederlandse
Leeftijd: 20
Gezin: Ongehuwd, thuiswonend
Studie/werk: MBO

Naam: **Meyra**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Turks-Nederlandse
Leeftijd: 30
Gezin: Getrouwd, 3 kinderen
Studie/werk: PABO (niet afgemaakt)

Naam: **Noor**
Woonplaats: Almere
Herkomst: Pakistaans-Nederlandse
Leeftijd: 25
Gezin: Ongehuwd, thuiswonend
Studie/werk: Media

Naam: **Cemile**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Turks-Nederlandse
Leeftijd: 45
Gezin: Getrouwd, 2 kinderen
Studie/werk: zorg en welzijn/sorteerder

Naam: **Amira**
Woonplaats: Emmeloord
Herkomst: Marokkaans-Nederlandse
Leeftijd: 30
Gezin: Getrouwd, 3 kinderen
Studie/werk: VO-docent/gastdocent

Naam: **Zayd**
Woonplaats: Almere
Herkomst: Marokkaans-Nederlands
Leeftijd: 18
Gezin: Ongehuwd, thuiswonend
Studie/werk: VWO

Naam: **Dani**
Woonplaats: Emmeloord
Herkomst: Marokkaans-Nederlandse
Leeftijd: 30
Gezin: Ongehuwd, thuiswonend
Studie/werk: MWD/vluchtelingen

Naam: **Elma**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Marokkaans-Nederlandse
Leeftijd: 45
Gezin: Getrouwd, 4 kinderen
Studie/werk: PABO/kinderopvang

Naam: **Enas**
Woonplaats: Emmeloord
Herkomst: Marokkaans-Nederlandse
Leeftijd: 35
Gezin: Gescheiden, 2 kinderen
Studie/werk: HBO Juridisch/werkzoekende

Naam: **Gamze**
Woonplaats: Dronten
Leeftijd: 40-50
Herkomst: Turks-Nederlandse

2.1.1 Op de basisschool: kinderen zien geen kleur

De moslims en moslima's kijken over het algemeen gelukkig terug op hun jonge jaren in Nederland. Ze hebben maar weinig het idee dat ze niet geaccepteerd werden toen ze jong waren. Ook wordt er benoemd dat hun ouders, die wel als volwassene in een vreemd land terecht waren gekomen, zich welkom voelden. Er werd bijvoorbeeld hulp geboden en er waren veel gezamenlijke activiteiten. Dit gevoel wordt bevestigd door enkele Turks-Nederlandse vrouwen in Dronten, die op latere leeftijd hierheen kwamen.

Zowel Noor en Meyra hebben echter wel ervaren dat mensen moeite hadden met hun verschijning of die van hun ouders. Meyra wijt dit aan het feit dat een hoofddoek, die haar moeder droeg, destijds nog niet gewoon was in het straatbeeld. Haar moeder werd dan ook uitgescholden en zelfs geschopt: "Met mijn moeder vroeger, als ze haar uitscholden, dan keerde ze om en praatte ze gewoon Nederlands. Dan was het echt zo van, oh, oeps, je bent Nederlands." Ook Elma, die verder heel positief is over de mensen uit haar dorp, benoemt de hoofddoek wel als een heikel punt: "Ze waren geïnteresseerd, maar over een hoofddoek zouden ze wel moeilijk doen. Mensen vonden dat zielig. Mijn moeder was zielig volgens hen. Ik mocht dan ook geen hoofddoek op."

Noor wijt de ervaring van haar familie, ze was zelf nog te jong om dit herinneren, aan het gegeven dat ze echt een heel klein dorpje terecht waren gekomen, met nog geen 20.000 inwoners: "Wat ik hoor, dit zijn natuurlijk gewoon verhalen die ik van hen hoor, is dat ze echt een attractie waren. Iedereen keek je aan. Dat je je gordijnen opendoet en iedereen je aanstaart, zo van 'wat zijn ze aan het doen'." Overigens is Noor nog een keer in haar geboorteplaats wezen kijken, en zag ze dat er niks is veranderd. De inwoners doen nog steeds precies hetzelfde bij een asielzoekersgezin, dat daar recentelijk is komen wonen in hetzelfde huis.

De herinneringen aan saamhorigheid, gezelligheid en plezier spelen echter de boventoon als de respondenten terugdenken aan hun jeugd. Dani, die 30 jaar geleden geboren werd op Urk, zegt dat haar ouders het die 4-5 jaar dat ze daar woonden ook gewoon goed hebben gehad en dat ze hele leuke buren hadden "Er waren heel veel kinderen. Het was echt wel gewoon goed toen, heel veel mensen uit die buurt waren gewoon leuk." Amira, die zelf nog familie heeft wonen op Urk, zet daar wel de kanttekening bij dat ze nog maar een kleuter was.

Zayd, die op een islamitische basisschool heeft gezeten, vond het goed voelen: "Ik voelde me fijn op de basisschool". Ook Aida heeft nooit ervaren dat ze apart werd behandeld op de basisschool in Lelystad. "ik deed gewoon mijn ding." Ze moest wel wennen, maar dat kwam omdat ze opeens helemaal alleen in de klas zat, zonder familie. Maar het was een openbare basisschool met veel diversiteit. De buurt waar ze woonde, en nog steeds woont, was ook een hele diverse buurt. Uit de verhalen van de respondenten komt duidelijk naar voren dat de diversiteit van de buurt en de school belangrijk is geweest. In de woorden van Meyra: Hoe normaler iets is, een bepaalde huidskleur, haarkleur, een geloof, hoe minder het een issue is.

Mijn ouders zeggen, toen ze net in Nederland kwamen, was iedereen heel tolerant. Iedereen was normaal tegen elkaar, je kon lekker wandelen, je had straatfeestjes noem maar op, allemaal dat soort dingen.

Noor

Ik was 9 of 8 jaar toen ik naar Nederland kwam. Dan merk je het eigenlijk niet. Ik had veel Nederlandse vriendinnetjes. Er waren sowieso veel buitenlanders op school. Ik vond het leuk. Als kinderen zie je dat niet, die verschillen.

Cemile

Enas en Ghina naar Pas Partout

Wij zijn in het centrum opgegroeid. We gingen elke week naar pas Partout, all kids club, nu heet het Carrefour). Wanneer het voorbij was keek ik alweer uit naar de volgende keer. Koken, knutselen, achter de computer. Huiswerk maken, tenminste dat was de bedoeling, haha. Maar het is toch wel iets wat me is bijgebleven. Dat is wat de buurt nu wel echt mist. De activiteiten die ze vroeger organiseerden, dat doen ze eigenlijk niet meer. Toen deden ze ook vrouwenmiddag enzo en een islamitische meidenmiddag. Nu heb je dat gewoon helemaal niet meer. Iedereen gaat gewoon naar school en dan weer naar huis. Er zijn helemaal geen activiteiten meer die worden georganiseerd voor kinderen en jongeren.

Amira en Dani, buitenspelen

Wij woonden in zo'n slechte buurt. Echt zo'n ghetto, met heel veel criminaliteit. Tegenover ons woonden mensen die gewoon schoten op elkaar. Dat hoorde je ook. En drugsdealen gewoon zo over de schutting. Kinderlokkers, deurwaarders, zwervers, ze kwamen iedere dag aan de deur bij mensen in de buurt. Alles wat je kan bedenken. De wietzakjes zag je ook op de straat liggen. Zelfs op school kregen we daarover voorlichting. 'Als je zulke zakjes ziet, dan moet je die niet meenemen, dan moet je de politie bellen.' Maar ik was nieuwsgierig, 'wat zou het zijn?' Maar docenten vertelden dat niet aan de kinderen, ja drugs. Dat kun je niet vertellen. Maar wij hadden er geen last van. Nee, wij vonden het wel interessant. Op een gegeven moment werd het huis van de buren leeggehaald en werden alle spullen buiten gezet. En wij gingen kijken, wat kunnen we meenemen. Kinderen he. Maar waren wel heel leuke herinneringen.

Als ik daaraan terugdenk, aan die wijk en die buurt. Stel dat mijn kinderen in zo'n buurt zouden wonen, dan zou ik alles op slot doen en dan komen ze niet buiten. Maar wij waren constant buiten. Wij gingen niet naar pas-partout, dat was echt in de stad. Daar kon je niet heen als kind op de fiets en je ouders konden je ook niet altijd brengen. Maar wij gingen gewoon heel veel buitenspelen. Elke dag wel, ook in de regen, met onweer. Altijd. Dat vonden we wel leuk. Dat zie je gewoon minder nu. Onze ouders keken wel uit het raam. 'Niet verder dan de speeltuin he, niet verder'. Maar ja. Er waren heel veel kinderen buiten. Van allerlei verschillende culturen. Nederlandse, Antilliaans, Surinaams, Turks, Somalisch, Marokkaans, van alles. Het leek wel Amsterdam-west.

We zaten ook echt op een zwarte school, je zag geen wit kind. Juffen en meesters op een zwarte school hebben een hele harde aanpak. Het was ook wel nodig bij een aantal hoor. En er waren ook ouders die niet zo…die respectloos met de docenten omgingen. Ook schelden enzo. Dat hoorden de kinderen ook. Dikzak en klootzak enzo. Echt een aso-buurt. Dat heeft er ook wel voor gezorgd dat heel veel allochtone leerlingen lager zijn ingeschat dan wat ze in werkelijkheid kunnen. Het was allemaal een pot nat. Ik kreeg eigenlijk bij wijze al te horen, ga maar met je handen werken. En hetgeen wat de leerkracht zei is heilig. Daar ging je als ouder niet tegenin, want de juf die weet het beter. Daarbij spraken onze ouders ook niet echt goed Nederlands, die kunnen dan ook niet echt voor de kinderen opkomen.

Elma in het Oosten

Ik had een geborgen gevoel. Het was een hechte gemeenschap. Mijn vader was één van de weinige Marokkaanse mannen die ook Nederlandse kennissen had. Dat waren onze 'ooms' en 'tantes', want we hadden hier verder geen familie. Zij hebben mijn vader geholpen toen hij in Nederland was komen wonen. Iedereen kende ons en maakte een praatje met mijn moeder. Je kon overal naar binnen lopen. Iedereen zorgde voor ons. Als mijn moeder ziek was kwam er iemand helpen met het huishouden. Dan deden ze het strijkgoed. En als wij bijvoorbeeld naar huis liepen van school, werden we door de buren in de gaten gehouden, of we wel langsliepen en of er niets aan de hand was. Er was sociale controle.

We gingen bij elkaar langs met verjaardagen. Dan waren zij aan de borrel en wij aan de koffie en thee. Je was zoals je was, iedereen had zijn eigen ding. Het was iets heel natuurlijks. Niet zoals nu, dat je elkaar moet 'begrijpen'. Vroeger accepteerden mensen je, zoals je was. Maar het was ook, buiten, op school, doe je gewoon mee. En thuis is het dan anders. We hebben geleerd om ons aan te passen. Daar heb ik wel last van gehad, dat je altijd maar moest voldoen aan dat beeld, je moet gewoon zoals een Nederlander zijn. Je moest niet opvallen, want je valt al genoeg op, door je haarkleur enzo. Je moest gewoon zijn. Het echt Marokkaan zijn, dat heb ik nooit ervaren. In die tijd was daar gewoon geen sprake van. En ik heb het ook nooit gemist hoor. Dat kwam eigenlijk pas later.

Ik was wel een eenling. Ik wist dat ik anders was, met mijn donkere lange haar. En natuurlijk waren er wel dingen. Ik had bijvoorbeeld met het Suikerfeest henna op mijn handen. Dat kenden ze toen nog helemaal niet. De kinderen en leraren vonden het vies en vroegen of ik het er niet af kon wassen. Ik mocht niks aanraken, omdat mijn handen vies waren. Ik kon het als kind niet uitleggen en mijn ouders spraken de taal niet goed genoeg om het uit te kunnen leggen. Maar het was niet erg, het kwam voort uit onwetendheid, onbekendheid. Het waren eigenlijk twee uitersten. Sommige kinderen en ouders vonden het heel interessant. Die wilde graag bij mij komen spelen om kennis te maken met een andere cultuur. Anderen wilden er niks van weten en hielden hun kinderen thuis. Ik heb wel veel over mijn geloof verteld op school. De leraren vonden altijd dat ik daarover moest vertellen, ook al wilde ik zelf mijn spreekbeurt over iets anders doen. De kinderen vonden het juist heel normaal.

Onze buurvrouw was ook een soort oma voor ons. Daar gingen we heen om te knutselen en dan kregen we thee en een koekje. Daar hebben we eigenlijk een beetje de Nederlandse cultuur meegekregen. Zij deed ook heel veel voor ons. Als ik bijvoorbeeld iets had op school, dan vertelde ik het aan haar en dan kon zij het aan mijn ouders uitleggen. Dat kon ik niet goed zelf. Ik denk dat ik zonder haar, wel meer conflict over school had gehad met m'n ouders. Zij snapten heel veel dingen niet. Ik kwam bijvoorbeeld thuis en dan vertelde ik dat we een toneelstuk gingen doen op school en dan moesten we verkleed en met schmink en dat snapte mijn ouders niet. Ze vonden dat zoiets raars, 'waarom moet je dan geschminkt en je gezicht helemaal onder de troep, en verkleed,' dat vonden ze zo raar. 'Waar is dat dan voor nodig allemaal.' Dat was gewoon dat cultuurverschil. Nou en dan ging zij, onze buurvrouw dat uitleggen. In wat nu groep 8 is kreeg ik bijvoorbeeld de hoofdrol in de musical. Ik voelde me zo vereerd, ik was er zo blij mee, maar mijn ouders niet. Die hadden zoiets van, 'waarom moet jij daar bovenop dat podium gaan staan, met heel het dorp aan je voeten'. Maar mijn vader heeft het niet verboden. Al onze buren kwamen kijken. Iedereen ging klappen. En toen had hij zoiets van 'oh, het is toch wel heel bijzonder blijkbaar wat hier gebeurt'.

Ja ik heb wel heel bijzondere dingen meegemaakt hier, als één van de eerste die hier is opgegroeid. In mijn tijd waren hier nog niet zoveel Marokkaanse kinderen. Ik was ook één van de oudste kinderen. Dus mijn vader was met alles de eerste zeg maar en dat was best wel moeilijk voor hem allemaal. Hij had niemand om bij af te kijken en in Marokko is opvoeden ook iets heel anders. Daar voedt de hele maatschappij met elkaar samen op. En nu moesten ze het opeens allemaal zelf doen. Ook nog in een omgeving die niet zo is als zij.

2.1. De middelbare school, studeren en aan het werk

Wanneer het gaat over integratie gaat het veelal ook over resultaten in het onderwijs en op het werk. In hoeverre dit hetzelfde is voor Nederlanders met en zonder migratieachtergrond of "de mate waarin personen met een migratieachtergrond en personen met een Nederlandse achtergrond naar elkaar toegroeien" (SCP 2019). Hoewel de bezwaren tegen een dergelijke benadering van integratie, waarin het streven is dat migranten meer gaan 'lijken op' Nederlanders zonder migratieachtergrond[4], al eerder uitvoerig zijn beschreven, spelen school en werk desalniettemin wel een belangrijke rol in iemands leven.

Er zijn veel positieve verhalen gedeeld over de middelbare school. De keuze voor deze middelbare school werd onder andere ingegeven door waar de vriendinnen heen gingen, zussen of broers die ook op die school hebben gezeten, de locatie, het soort onderwijs dat er werd gegeven en het gebouw zelf. De vrouwen in Emmeloord hebben bijna allemaal, met veel plezier, VMBO gedaan. "De middelbare school was een feest" (Amira). Voornamelijk omdat, ze naar eigen zeggen, te laag werden ingeschaald. Bij haar kinderen zou Enas er zorg voor dragen dat zij op het juiste niveau terecht komen, maar haar ouders begrepen het systeem niet goed genoeg. Amira en Dani beamen dat hun ouders de kennis misten om tegen het advies van de school in te gaan. Enas vond dat echter toen wel prima: "Ik had toen wel de mogelijkheid om door te stromen naar de HAVO, maar waarom zou ik. Het is lekker makkelijk zo, ik heb lekker vrije tijd."

Zowel Aida als Zayd maakten er in eerste instantie ook een bétje een feestje van. Ze zeggen beide nog erg 'speels' te zijn geweest, toen ze naar de middelbare school gingen. Dit zorgde ervoor dat Zayd bleef zitten en Aida bijna naar een lager niveau zou gaan. Toen ging de knop om en gingen ze echt hun best doen, of 'knallen' zoals Aida het zegt en kwamen ze zonder problemen door hun middelbareschooltijd heen (HAVO/VWO). Zayd gaat naar de medische kant, Aida is de juridische kant op gegaan.

Ook Enas heeft voor de juridische kant gekozen (HBO), maar na haar stage trouwde ze en kreeg ze 2 kinderen. Ze is nu gescheiden en druk op zoek naar werk, maar dat is nog niet gelukt: "ik zou eigenlijk wel voor de overheid willen werken. Maar hier kan je alleen bij de gemeente werken. Je hebt hier geen Waterschap, geen provinciehuis, je hebt hier geen Rijk. Je hebt hier helemaal niks." Amira is docent en is aan het werk als gastdocent, Ghina studeert nog (MBO) en is zoekende naar de juiste opleiding en Dani is de maatschappelijke kant op gegaan (HBO). Zij werkt nu met vluchtelingen, maar dat heeft wel even geduurd.

Cemile kwam op haar 19e pas weer terug naar Nederland. Ze ging trouwen met een Turkse man en nam hem mee naar Dronten. Biddinghuizen waar ze in haar jonge jaren met haar familie heeft gewoond, vond ze te klein. Ze begon aan een opleiding maar werd helaas ziek. "Het gaat steeds beter, maar het is nog steeds moeilijk" (Cemile)

In het oosten van Nederland kon Elma in haar eigen dorp niet naar het VWO: "Dan moest ik met de trein en dat vond mijn vader te ver gaan. Dat kon hij nog niet aan." Ze heeft toen de MAVO gedaan in haar eigen dorp. Op de middelbare school merkte ze steeds meer

Ik was altijd wel één van de betere leerlingen in de klas, samen met drie andere klasgenootjes, maar ik was veel lager ingeschaald dan zij. Ondanks dat ik wel een goede citoscore had, maar ze kijken dan niet verder.
'Het zit er wel in, maar ze heeft gewoon die uitdaging.' Dan wordt er gezegd ' Je kan maar beter MAVO gaan doen', want dat is veilig.

Enas

Zelf zoeken naar werk is wel moeilijk. Via het uitzendbureau kom je sneller aan een baan, maar dan heb je ook minder kans om te blijven. Ik heb een half jaar gewacht. Toen heb ik bijbaantjes gehad en heb ik tussendoor gesolliciteerd. Een half jaar heb ik gewacht voordat ik echt werk had.

Dani

4 In de samenvatting van het jaarrapport integratie 2019 wordt twee keer vermeld dat migranten meer gaan lijken op mensen met Nederlandse achtergrond.

verschillen. Klasgenoten gingen bijvoorbeeld uit en kregen verkering, Elma niet. Dat vond ze niet erg: "Ik had wel een vriendengroep en vriendinnendingen deed ik wel gewoon." Het waren vooral de leraren die soms hele vervelende opmerkingen maakten: "Ze waren dan geïrriteerd over de komst van alle gastarbeiders. Ik was het aanspreekpunt en kreeg wel het gevoel alsof ik mijn achterban moest verdedigen." Voor het MBO moest Elma alsnog naar de stad en dat bleef lastig. De eerste dag kwam haar medetreinreiziger niet opdagen en moest ze weer terug naar huis met haar vader.

Elma heeft de weg vrijgemaakt voor haar zusjes, die wel allemaal HAVO/VWO hebben gedaan in de stad. elf heeft ze uiteindelijk alsnog de PABO afgerond en werkt ze nu als zelfstandige in de kinderopvang. Waar Elma de verschillen met klasgenoten als waardevol ervaarden "Het was leuk om die verhalen te horen", heeft Noor gemerkt dat sommige verschillen voor anderen onoverburgbaar zijn, zoals in het kader hieronder terug te lezen is..

Het rare was dat ik me helemaal niet heb verzet tegen mijn vaders beslissing, om mij niet alleen te laten reizen naar school voor mijn eerste dag. Ik ben gewoon naar huis gegaan. Ik begreep dat gewoon. Nu zou ik in protest zijn gekomen, maar in die tijd was het gewoon zo, ik wist gewoon niet beter.

Elma

Noor: uitsluiting uit onverwachte hoek

Toen we naar Almere gingen was het wel anders. Ik heb er alleen groep 8 meegemaakt. Vooral de middelbare school is blijven hangen. Daar ben ik heel erg gepest. Ik ging een hoofddoek dragen en toen kreeg ik allemaal vragen. Ik wilde eigenlijk al een hoofddoek in groep 7, maar mijn ouders vonden dat ik dat eerst moest onderzoeken en begrijpen, voordat ik die stap ging zetten

Het was niet zozeer dat ik over mijn geloof wilde praten op school, maar ze hadden wel vragen. Dus daar wilde ik ook niet geheimzinnig over doen. Waarom zou ik het moeten verbergen. Dus dan zei ik ben van de Ahmadiyya gemeenschap. Moslims onderling, dat is de eerste vraag die ze stellen. Sommigen zeggen oké. Sommigen hebben er nog nooit van gehoord. En dan gaan ze het thuis vragen en dan zeggen die ouders, 'je moet uit haar buurt blijven'. Een vriendin van mij (L) had mij een keer bij haar thuis uitgenodigd en haar ouders weten niet dat ik van de gemeenschap ben. Als ze daarachter zouden komen, dan moet het hele huis gespoeld worden met koeienurine. Het hele huis moet 'schoon' en bekers/borden moeten weggegooid worden.

Een andere vriendin, die mij een tovenaar had genoemd, probeerde [L] ervan te overtuigen dat ze niet met mij moest omgaan. Ze had [L] allemaal Koranteksten gestuurd, van 'je moet dit lezen', 'onder je kussen leggen', allemaal bijgeloof, en [L] trapte daar gelukkig niet in. Zij mag geloven wat ze wil, ik geloof wat ik wil. Maar we zijn gewoon mensen en we blijven vrienden, klaar. Dat andere meisje, daar heb ik geen contact meer mee. Beter ook. Zij was het populaire meisje, toen ze erachter kwam dat ik Ahmadiyya was, heeft ze een hele grote groep leerlingen tegen mij op gezet. Iedereen in school wist het. Ze noemden mij het kind van de duivel. De volgende dag had het groepje meiden een Korantekst op de hoek van hun tafel gelegd en het 'boze oog' mee om mij te weren. Ik vroeg nog, 'vertrouw je niet op Allah?'

We maken ons ook zorgen over de mensen in Pakistan. De mensen daar belijden hun geloof in het geheim. Ze maken niet bekend dat ze Ahmadiyya zijn. Ik heb verhalen meegekregen van mensen die zijn gemarteld, ook gewoon familieleden van mij. Binnen de gemeenschap wordt er veel over gesproken. We zijn niet directe familie, maar we voelen wel wat zij voelen. Je hebt een bepaalde band, die je met niemand anders kan hebben, op dat vlak.
In het begin hadden we hier ook echt pijn hoor. We hadden niet zo'n beeld van moslims, niet in Nederland in ieder geval. Dat ze ook zo zouden zijn als ze in Pakistan zijn naar ons. Toen we nare reacties kregen, deed dat wel pijn. Kom op, we zijn toch gewoon moslims, dat moet toch gewoon kunnen, we kunnen toch gewoon samenleven of niet soms? We merken nu ook, of we hier of daar zijn, er verandert niks. Het enige is dat we hier beschermd zijn tegen moord en dergelijke. Hoewel dat betwijfelen we ook wel. Ik weet niet in hoeverre we hier in Nederland veilig zijn. Je hebt niet zomaar even een rel hier staan. Dat is eigenlijk wat ons hier nog staande houdt in Nederland, anders zouden wij hier ook helemaal zijn uitgeroeid, want dat gebeurt in andere landen en in Pakistan wel.

2.1.3 Als (jong)volwassene naar Flevoland

Sude heeft tot haar 15e in Turkije gewoond. Twintig jaar geleden is ze naar Lelystad gekomen: "Ik ben een Lelystedeling, op mijn 15e kwam ik hiernaartoe, ging ik naar school en heb ik hier gewerkt." Naar haar idee viel je vroeger meer op. Ook moest ze erg wennen: "Ik wilde alles delen met mijn klasgenootjes, maar mijn vrienden snapten niet waarom." Dit is een bekende worsteling. Een Turks-Nederlandse moslima die is getogen in Flevoland,[5] verbaast en ergert zich nog steeds over de zuinigheid van (de meeste) Nederlanders; het tot op de cent delen van de rekening en het terugvragen van een uitgeleende 10 cent bijvoorbeeld. Ook het feit dat alles op afspraak moet en dat er geen extra eten is voor spontane gasten is een veelgehoorde 'klacht' over 'de Nederlander' en dat ene koekje bij de koffie of thee, waarna de trommel dichtgaat. Sude is naar een taalklas gegaan en heeft vervolgens een opleiding gevolgd in de kinderopvang. Toen ze klaar was zat het land net in een crisis en was er geen werk in. Ze bleef thuis voor de kinderen en doet nu productiewerk. Elif leerde Nederlands toen ze als pasgetrouwde 20-jarige naar Lelystad kwam en heeft ook gekozen voor een studie in de kinderopvang, waar ze nu spijt van heeft.

Timemanagement is wel nodig in deze samenleving, maar het is voor velen wel een grote drempel om contact te leggen. Nadat je twee keer hebt gebeld, maar telkens wordt afgewezen omdat de persoon al naar de sportschool gaat of geen rekening heeft gehouden met een extra eter, bel je dan nog een keer?

Ozan

5 Deze vrouw is geen respondent in dit onderzoek.

Elif, van de universiteit naar de kinderboeken

In Turkije had ik de middelbare school gedaan. Het is vergelijkbaar met het Lyceum. Daarna was ik begonnen op de universiteit. Na een paar maanden kwam ik hier en moest ik eigenlijk gewoon opnieuw beginnen, met kinderboeken. De eerste 3 maanden, hier, waren voor mij echt een drama. Nederlands is een moeilijke taal als je het vergelijkt met het Turks. In Turkije deed ik het gewoon allemaal zelf, maar ineens word je afhankelijk van iemand. Om iets te kopen, om iets te doen, om naar de dokter te gaan. Ik had eigenlijk moeten wachten op toestemming van de gemeente om een cursus Nederlands te volgen, maar na 3 maanden wachten had ik die nog niet ontvangen en toen ben ik maar gewoon begonnen en moest ik het zelf betalen. Met mijn leraren en met klasgenoten ging gewoon alles goed. Iedereen heeft me geholpen om Nederlands te leren. Maar af en toe in die periode, merkte ik wel, dat sommige mensen raar kijken of moeilijk doen. Een taalcursus bleek voor mij in de praktijk onvoldoende. Dus toen heb ik besloten wel een opleiding te doen.

Op stage en op school heb ik wel een moeilijke tijd gehad. Ik heb natuurlijk ook leuke en gezellige dingen gedaan, maar je bent niet hier geboren. Je kent het systeem niet van hier. Daardoor moet je blijven vragen. Vooral bij het computersysteem had ik ondersteuning nodig.

Sommige mensen stonden ervoor open om te helpen, sommige niet. Daardoor word je gedemotiveerd. Dan zeg je 'Oh, dan ben ik er klaar mee, dan kan ik dat niet.' Maar gelukkig had ik wel hele goede leraren die mij altijd stimuleerden om verder te gaan.
Uiteindelijk ben ik in stapjes op niveau 4 beland, richting de kinderopvang.

In Lelystad heb je niet zoveel keuze. Mijn docenten hadden voor een gesprek ook mijn man uitgenodigd. Ze zeiden 'kinderopvang vind ik voor jou een heel laag niveau. Waarom ga je niet in Amsterdam de universiteit doen?' Daarvoor had ik voldoende niveau gehaald qua taal. Als ik dat had gedaan, had ik nu heel goed werk, een goedverdienende baan. Maar mijn man gaf mij geen toestemming om naar een andere stad te gaan, waar je andere opleidingen en richtingen had. Nu heb ik heel erg spijt van dat ik de richting van kinderen gekozen heb. Het is moeilijk om werk te vinden.

Youssra kwam eind jaren 80 als gescheiden vrouw van tegen de 40 en moeder van vier kinderen helemaal alleen naar Amsterdam. Haar jongste (nog minderjarige) zoon volgde 2 jaar later. Ze was jonggetrouwd, "niet gedwongen, maar dat was gewoon traditie" maar wilde heel graag studeren. Youssra kwam dus naar Nederland om te studeren, voor de keuzevrijheid, en heeft dat ook gedaan. Ze mocht blijven als ze een baan kon vinden, als arbeidsmigrant, "dat kon toen nog". Via het arbeidsbureau kon ze aan de slag in een verpleeghuis. Ze leerde de taal en mocht toen een opleiding doen. Met veel plezier kijkt ze terug op die eerste jaren in Amsterdam; de mensen waren vriendelijk en ze kreeg veel hulp aangeboden. Na acht jaar verhuisde ze naar Lelystad, omdat ze te lang moest wachten op een woning. Net als veel Flevolanders, waaronder mijn eigen vader en moeder, behoorde Youssra dus tot de 'overloop' uit de Randstad.

Waar Youssra naar Nederland kwam voor de mogelijkheden om zichzelf te ontwikkelen kwam de hoogopgeleide Ozan 10 jaar geleden naar Nederland voor de liefde. Hij werkt nu als teamleider in een supermarkt, waar hij veel voor heeft moeten solliciteren. Ozan merkte verder dat vooral ouderen wat afstandelijker waren en zijn. Sude stelt dat de oudere generatie gewoon minder gewend is aan buitenlanders. Ook Elma ziet dat er door een toename aan cultuurverschillen in de klassen, de jongere generatie het als veel natuurlijker ervaart en hier minder moeite mee heeft.

> *Die kinderen die groeien daar gewoon mee op. Die hebben daar ook gewoon geen erg meer in. Het is voor hen geen issue meer. Het is heel normaal, je mag er trots op zijn, je mag het laten zien (Elma).*

Desondanks is het er met de tijd niet bepaald makkelijker op geworden als islamitische Nederlander of Nederlander met migratieachtergrond, maar daarover later meer. Juist komt uit de verhalen in hun vroege jaren in Nederland, in hun jeugd of toen ze hier net waren beland, toch vooral naar voren dat het toen beter was. Dan hebben we het wel over flink wat jaren terug. Een periode die wordt gekenmerkt door de minder negatieve houding van Nederlanders zonder migratieachtergrond ten opzichte van (arbeids-)migranten, gevoed de verwachting dat 'ze' nog terug zouden keren naar het herkomstland of zouden assimileren, of zoals Elma het zegt: "Vroeger accepteerden mensen je, zoals je was. Nu vinden ze dat iedereen zich aan moet passen. Mensen zijn minder flexibel geworden." Zowel Elif en Ozan zijn wat later naar Nederland gekomen (10 jaar geleden). Elif merkte dan ook wel wat weerstand in de buurt:

Misschien dat tegenwoordig vrouwen gelijk zijn aan mannen, maar in mijn tijd was dat anders. De man was de baas. Niet dat ik was mishandeld, maar ik was toch afhankelijk van die man. Ik kon niet voor mezelf kiezen. Je bent er voor de kinderen, voor het huis, in mijn geval. Tegenwoordig zijn vrouwen meer vrij.

Youssra

De afgelopen 10 jaar heb ik 300 sollicitaties verstuurd, ben ik 10 keer uitgenodigd voor een gesprek en ben ik 5 keer aangenomen. Een vriend vertelde me, 'hier hoef je niet te solliciteren, ze kijken alleen naar je naam en zien een school in het buitenland staan en hup daar gaat je CV'.

Ozan

Ik vond het wel raar om hier te komen. In Turkije is het altijd mooi weer. Hier is het slecht weer en veel regen. Toen ik hier kwam waren er weinig Turkse gezinnen. Ik denk maar 5. Alle buren waren erg vriendelijk. Ze gingen samen met ons koffie drinken, we gingen samen naar de markt, ze hielpen bij ons in huis..

Ada

Ik woon een witte wijk, toen ik daar net kwam hadden ze wel vooroordelen. Maar ze hebben mij leren kennen, ik was echt lief tegen hun. Altijd eten delen en opeens mochten hun kinderen met mijn kinderen spelen. De eerste maanden echt niet.

Elif

Naam: **Sude**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Turks-Nederlandse
Leeftijd: 35
Burg. staat: Getrouwd, 2 kinderen
Studie/werk: Kinderopvang/productiewerk

Naam: **Ozan**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Turks-Nederlands
Leeftijd: 35
Gezin: Getrouwd, 2 kinderen
Studie/werk: Politicoloog/teamleider winkel

Naam: **Elif**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Turks-Nederlandse
Leeftijd: 30
Gezin: Getrouwd, 2 kinderen
Studie/werk: Kinderopvang

Naam: **Ada**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Turks-Nederlandse
Leeftijd: 60
Gezin: Getrouwd, 3 kinderen

Naam: **Birdal**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Turks-Nederlandse
Leeftijd: 70
Gezin: Getrouwd, 5 kinderen

Naam: **Fusun**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Turks-Nederlandse

Naam: **Hila**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Turks-Nederlandse

Naam: **Rayan**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Eritrese vluchteling
Leeftijd: 20
Gezin: Ongehuwd
Studie/werk: Sport

Naam: **Youssra**
Woonplaats: Lelystad
Herkomst: Marokkaans-Nederlands
Leeftijd: 65+
Gezin: Gescheiden, 4 kinderen
Studie/werk: Verzorgende/gepensioneerd

Naam: **Nizar**
Woonplaats: Almere
Herkomst: Syrische vluchteling
Leeftijd: 50
Gezin: Getrouwd, 1 zoon t
Studie/werk: Laborant/vrijwilliger

Naam: **Rebiya**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Oeigoeirse vluchtelinge
Leeftijd: 45
Gezin: Getrouwd, 1 kind

Naam: **Damla**
Woonplaats: Dronten
Herkomst: Turkse
Leeftijd: 40
Gezin: Getrouwd

Naam: **Nesrin**
Woonplaats: Biddinghuizen
Leeftijd: 50
Herkomst: Turks-Nederlandse
Gezin: 2 kinderen

2.1.4 Gevlucht

Nizar, Rayan en Rebiya zijn pas enkele jaren in Nederland. Zij zijn gevlucht uit hun herkomstland vanwege de oorlog en vervolging. Aangezien hun eerste jaren worden gekenmerkt door het leven in het asielzoekerscentrum en hun migratiegeschiedenis zo afwijkt van de andere respondenten worden hun verhalen over de eerste periode in Nederland apart behandeld.

Rebiya woont nu een jaar in Dronten. Ze heeft zes maanden op het AZC gewoond en heeft nu een plekje in Dronten zelf. Rebiya heeft geen contact meer met haar 7-jarige zoontje of haar ouders die nog in China zitten. Ze weet ook niet waar ze nu zijn. Ik heb Rebiya niet uitvoerig gesproken. Uit de korte tijd die we met elkaar aan tafel zaten sprak vooral de wanhoop van het gemis van haar zoontje. Rebiya is een Oeigoer, een Islamistische etnische minderheid die een taal spreekt verwant aan het Turks. Ze komen uit 'Oost-Turkestan', Xinjiang in China. Haar verhaal verdient aandacht, omdat er eigenlijk pas sinds eind 2019 regelmatiger wordt bericht over de situatie van de Oeigoeren. Het conflict tussen de Oeigoeren en de Chinese autoriteiten is al decennialang aan de gang, maar de laatste jaren wordt deze heftiger. Er worden aanslagen gepleegd en er vallen doden. China gebruikt de strijd tegen terreur als dekmantel voor onderdrukking. De laatste twee jaar duiken er steeds meer berichten op van de zogenoemde 'heropvoedingskampen' waar honderdduizenden Oeigoeren worden vastgehouden. China stelt echter dat het opleidingscentra zijn tegen 'religieus extremisme' en dat de Oeigoeren 'blij zijn met deze gratis kans'. Oeigoeren in het buitenland verklaren dat familieleden plots zijn verdwenen en ze geen contact meer met ze hebben. Amnesty International laat zien dat ook gevluchte Oeigoeren niet veilig zijn. "China intimideert en bespioneert op zeer indringende en systematische wijze Oeigoeren in het buitenland, ook in Nederland."[6]

Rayan: van Eritrea naar Nederland

Ik heb niet zo lang op school gezeten. Ik heb alleen de basisschool gedaan. Daarna moest ik vluchten naar Ethiopië. Alleen. Ik was 12 jaar oud. Vanaf je 12e moet je soldaat worden in de dictatuur van Eritrea. Na vier jaar in het leger mag je voor één maand terug naar je familie, daarna moet je weer het leger in. Vrouwen moeten ook werken, omdat er geen mannen zijn en de mannen krijgen geen salaris in het leger. Mijn ouders zeiden dat ik weg moest gaan.

Ik ben naar Ethiopië gegaan. Daarna vluchtte ik naar Soedan en via de Sahara moest ik maandenlang naar Libië, deels lopend en deels met de auto. Uiteindelijk zat ik in de boot naar Italië en van daar ben ik met de trein naar Frankrijk en naar Nederland gegaan. Ik ben uit Ethiopië gevlucht omdat het leger van Eritrea stiekem naar Ethiopië komt om daar Eritrese jongens mee te nemen. Het was niet veilig daar. Ik ben hier nu vier jaar. Toen ik in Nederland kwam heb ik zes maanden in AZC Dronten gewoond. Daarna ben ik naar Lelystad gekomen. Ik mocht kiezen tussen Arnhem en Lelystad. Ik wou in Flevoland blijven. Ik houd van de natuur in Flevoland.

Ik was 16 jaar toen ik in Nederland kwam. In het begin was het best moeilijk. Ik sprak geen Nederlands. Op een gegeven moment raak je gewend. Dan heb je contacten en ga je het begrijpen. Ik heb zelf nooit iets meegemaakt, geen vijandigheid of beledigingen of iets. Via de media heb ik wel dingen gehoord. Ik denk ook dat het van je zelf komt, van hoe je doet. Ik houd er rekening mee door zelf niet gek te doen. Bijvoorbeeld door niet te schelden en door respect te hebben. Ik laat dat zien door op vragen netjes antwoord te geven of bijvoorbeeld zelf netjes de weg te vragen, niet te roepen en vriendelijk te kijken.

Ik heb maandelijks contact met mijn familie. Je kunt sinds kort via het internet van Ethiopië bellen. Eerst was er ruzie tussen Eritrea en Ethiopië en toen moest mijn familie reizen naar de hoofdstad om daar te bellen. Als ik hard werkte dan konden we bellen, het was duur: €25,- voor 5 minuten. Nu is het makkelijker. Mijn broer zit in Italië. Hij is ook gevlucht om niet in het leger te hoeven. Ik ken hem bijna niet, want ik was nog klein toen hij vluchtte. Ik mis mijn familie. Niet Eritrea. Ik mis Ethiopië meer.

6 www.amnesty.nl/actueel/oeigoeren-zijn-nergens-veilig-zelfs-niet-in-nederland.

Nizar: gevlucht voor de oorlog in Syrië

Ik heb een vrouw, zij is nu nog in Syrië. De reis was te gevaarlijk voor haar, maar ze zal over een paar maanden eindelijk bij mij komen. Ik had een zoon, maar hem ben ik verloren in de oorlog, net als veel van mijn familie en vrienden. Voor de oorlog konden we op vakantie naar Turkije. Als Syriër konden we gewoon een visum krijgen. Na de oorlog veranderde dat. Syriërs die in Turkije woonden moesten terug. Het was erg. Je leeft in een vrij land, met open grenzen en opeens..opeens is alles anders. Ik ben gevlucht in 2015, in het midden van het jaar. Vanaf Turkije heeft het 21 dagen geduurd om in Nederland terecht te komen. Het eerste deel vanaf Turkije was met de boot naar Griekenland. Het was een hele kleine boot met veel te veel mensen. Mijn broer was mee. Toen was het september. Vanaf Griekenland gingen we met bussen of met auto's en soms moest we lopen.

In Griekenland werden we opgevangen bij de zee. We waren moe en nat en toen was daar een vrouw die ons hielp. Ik vroeg waar ze vandaan kwam en ze zei dat ze uit Nederland kwam. Toen dacht ik, ik wist niet dat ze een vrijwilliger was ik dacht ze was gestuurd door de overheid, dus toen dacht ik 'een overheid die zijn burgers helemaal hierheen stuurt om te helpen, ik wil iets doen voor dat land'. Daarom kwam ik naar Nederland. Om te werken en de gemeenschap te helpen. Dat was mijn eerste indruk. Toen ik aankwam in Nederland bleef die indruk. Door de mensen. Ik heb heel veel goede mensen gezien. Natuurlijk zijn er een aantal die niet willen dat er vluchtelingen komen, maar dat is maar een klein percentage. Ik ben veel mensen tegengekomen die wilden helpen en iets wilden doen, die glimlachend 'goede morgen' zeiden. Dat was fijn. In het begin was het eigenlijk alleen de politiek/het beleid dat slecht was voor mij.

We kwamen terecht in Amsterdam, in een make-shift opvanglocatie. Daar ben ik 9 maanden gebleven met niks, alleen slapen en eten. Ze zeggen dat er veel mensen zijn en dat we moeten wachten. We waren onder zorg van de gemeente, niet eens van het COA. We kregen niet hetzelfde als de mensen in het AZC. De buren van het kamp waren aardig, zij kwamen kerst met ons vieren, maar we zaten daar maar, zonder dat ons iets werd verteld over wat er zou gaan gebeuren of over wat we zouden moeten doen. Er was zelfs geen gezondheidszorg. We kregen een A4 papier met onze naam en foto erop. Die moesten we altijd om onze nek dragen, als je naar buiten wil, als je naar binnen wil, als je naar het eetgedeelte wil. Als dieren. En je mocht pas naar het eetgedeelte als het jouw tijd was. Als je op niveau 5 woont, mag je om 19:00 uur, als je op niveau 2 woont tussen 17:00-18:00, het was net een gevangenis. En het eten, dat moest je gewoon eten, klaar.

We kenden dit eten niet, we wisten niet of het halal was of niet. Als we een keuze hebben, om alleen het brood te hebben of iets van buiten te halen, dan mogen we niet-halal voedsel niet eten volgens ons geloof. En de kinderen, voor hen was het helemaal moeilijk, zij zijn gewend aan een ander soort eten. Kinderen willen niet iets eten wat ze niet kennen.

Ik was op de zwarte lijst gezet. Ik werd gevraagd om voor de mensen te spreken, aangezien ik zo goed Engels kon en ik was een discussie beland met een vrouw van de IND, toen ze eindelijk op bezoek kwamen bij het kamp. Die vrouw zei dat ze mij nooit zou vergeten. De volgende dag werd mijn broer overgeplaatst en toen begonnen de problemen. Ik was de laatste persoon die naar Budel (een plek waarvandaan de gesprekken worden gevoerd over de asielaanvraag) werd overgeplaatst en ik bleef 2,5 maand in Budel, terwijl anderen in en uit kwamen. Toen werd ik eindelijk overgeplaatst naar AZC Almere, maar mijn broer mocht niet naar mij toekomen, want ik was op de zwarte lijst gezet. Terwijl mijn broer en ik onze aanvraag deelden. Ik had inmiddels psychische problemen gekregen. Uiteindelijk werd mijn aanvraag afgewezen en moest ik op straat gaan leven, eerst in Amsterdam en daarna in Almere. Ik kon nergens anders heen, want ik was staatloos. Ik ben uiteindelijk geholpen door een stichting. Een advocaat heeft een status voor mij gekregen, na 1 jaar op straat te hebben geleefd. Ze konden mij namelijk niet terugsturen, omdat mijn land in oorlog is en de familienaam gezocht is, maar waarom houden ze mij hier, op straat, zonder rechten?

2.2

In twee werelden

2.2.1 Vrienden

Het citaat van Elma hiernaast is tekenend voor vele mensen die zijn gesproken voor dit onderzoek; De scheiding tussen verschillende groepen. Ook bij een Turks-Nederlandse vrouw uit Biddinghuizen[7] komt dit terug. In haar eigen woorden zit er maar één 'Nederlander' tussen. Zij legt dit uit als dat ze niet steeds dingen wil moeten uitleggen, over haar cultuur en de keuzes die ze maakt en het leven dat ze leidt. Ze woont bijvoorbeeld nog thuis, als vrouw in de 30, want ze is niet getrouwd. Voor Nederlandse vrouwen (en mannen) zonder migratieachtergrond is dit uitzonderlijker. Haar ervaring is dat andere niet-islamitische vrouwen dit veelal niet begrijpen en hier dan opmerkingen over maken. Elma zegt iets vergelijkbaars: "Problemen kan ik ook wel bespreken met mijn Nederlandse vriendinnen, maar die zullen dat minder begrijpen. Die zeggen dan, dan zeg je gewoon dit of dat, die denken daar gewoon heel anders over."

Mensen trekken naar de eigen etnische groep toe, vooral in de vrije tijd blijkt. Maar ook op het werk zoeken mensen met dezelfde etniciteit elkaar op, aldus Ozan: "Ik werk bij een winkel in een witte gemeente en ik verveel me soms echt. Ik heb dan niemand om mee te praten". En hoewel Elma privé een divers netwerk heeft, kent zij ook genoeg Marokkaans-Nederlandse vrouwen die zich toch vooral in eigen kring bewegen. Niet alleen herkenning, maar ook de taal speelt een rol, zoals Ozan tevens stelt: "De Turkse gemeenschap is een gesloten gemeenschap. De taal is voor velen toch nog steeds een barrière en ze kijken ook geen Nederlandse televisie." Deze scheiding zien we ook terug in de moskeeën, iets waar Nizar zich erg over heeft verbaasd toen hij hier net kwam. "Een Marokkaanse moskee, een Turkse moskee... het woord moskee betekent 'inclusief' in het Arabisch, voor iedereen. De plek die mensen samenbrengt." Het is een gemis voor Flevolanders die zelf niet zo'n groot netwerk hebben.

Bij de jongere generatie lijkt de scheiding tussen de verschillende etnische groepen wat kleiner te worden. Waar Elma het heeft over de cultuurverschillen in de klas die haar kinderen nu als vanzelfsprekend meekrijgen, heeft Aida dit zelf ervaren. Ook in de buurt waar ze opgroeide speelde alle kinderen met elkaar en de ouders praatten daardoor met elkaar. Nu alle kinderen echter weg zijn, het huis uit zijn, zijn alleen de ouders nog over en is de 'community-zin' verdwenen. De oude mensen zijn overgebleven en "die doen hun eigen ding" (Aida). Noor heeft zelf wel vriendinnen met een andere etniciteit, maar zij ziet toch dat dit ook voor jongere islamitische meiden nog niet vanzelfsprekend is:

Alleen Youssra vertelt dat zij juist niet terecht kan bij de 'eigen' Marokkaanse gemeenschap, omdat ze anders is. Voor een andere Turks-Nederlandse vrouw uit Dronten[8] is een vergelijkbare situatie de reden dat zij het liefst zo snel mogelijk weg wil uit Dronten. Zij wordt door de gemeenschap veroordeeld vanwege haar levensstijl. Ze ervaart een grote sociale controle door de Turks-Nederlandse gemeenschap en wil hier graag los van komen. Oud-voorzitter van Vluchte-

Ik heb een diverse kring: Nederlanders, Turken, Marokkanen, Surinamers. Het is maar net waar je mee in aanraking komt. Die scheiding is er ook wel. Ik heb bijvoorbeeld een Marokkaanse vriendinnenclub. Daar komt ook geen Turkse vrouw tussen zeg maar. Dat is echt iets van ons, daar kunnen we onszelf echt zijn, en onze Marokkaanse problemen bespreken.

Elma

Marokkaanse vrouwen hebben een eigen groep, Nederlandse vrouwen hebben een eigen groep, Turkse vrouwen hebben een eigen groep. Maar de Turkse vrouwen hebben zelf ook weer groepjes. Familieleden en kennissen en vriendinnen. Als het allemaal zo gescheiden wordt, dan zijn wij met z'n tweeën.

Elif en Meyra

Het moet in principe geen probleem zijn als je een Nederlandse vriendin hebt en een Pakistaanse, Surinaamse of weet ik veel wat. Angst voor afwijzing is het eerste waarom die meiden niet gelijk voor zo'n vriendschap klaar zijn. Het idee dat ze hen niet zullen accepteren. Dat je je bij je eigen groepje wel veilig voelt. Dat is wat ik wel merk en bij hun probeer weg te nemen. Bij sommige gaat dat sneller dan bij de ander.

Noor

7 Geen respondent in dit onderzoek

8 Deze vrouw is geen respondent in dit onderzoek.

lingenwerk A. Kruis benoemt ook dat veel vluchtelingen, zoals Afghaanse vluchtelingen, voorzichtig zijn in het contact met de 'eigen' groep, vanwege de sociale controle. Voor de meeste respondenten in dit onderzoek geldt echter dat ze zich prettig voelen bij de 'eigen' groep.

Youssra: een Marokkaanse vrouw die rookt hoort er niet bij
Ik had geen contact met Marokkaanse mensen. Voor mij was het heel moeilijk contact te krijgen. Ten eerste rookte ik toen. Dat was taboe onder Marokkanen. Een Marokkaanse vrouw die rookt hoort er niet bij. Ze zien je dan als een slecht mens, met een slechte gewoonte. Ze willen niet dat hun vrouwen ook gaan roken, of hun kinderen, hun meisjes. Ik ben eerlijk. Dat is de reden. In eerste instantie groetten ze mij. Zodra ze een sigarettenlucht roken, verbraken ze het contact. Was het gelijk klaar. Zo is dat gegaan.

En ik was ook niet getrouwd. En ik wou ook niet meer trouwen. Voor een ongetrouwde vrouw is het niet makkelijk om contact met Marokkanen te hebben. Het is erg, maar dat is de waarheid. Dat is mijn ervaring. En trouwen, dat hadden ze me ook aangeboden. 'Waarom ga je niet trouwen?' Dan zeg ik: 'Jongens, ik heb veel kinderen. Wie gaat voor ze zorgen? Ik werk hier, maar ik stuur geld naar mijn kinderen. Ik kan niet gaan trouwen met een andere man en beginnen met een nieuw leven. Wat wil ik dan bereiken?' Ik was klaar met trouwen, maar voor hen was ik niet netjes.

Dat vond ik heel lastig. Dat kon ik niet delen met mijn landgenoten. Ik had meer aan Nederlanders. Hier word ik gediscrimineerd door mijn eigen (Marokkaanse) mensen. Niet door Nederlanders. In Lelystad heb ik niet veel kennissen. Mijn vriendinnen heb ik leren kennen in Amsterdam. Eén van hen is helaas al overleden.

2.2.2 Liefde

Naast de vriendschappen valt op dat verreweg de meesten ook een relatie hebben met iemand uit dezelfde etnische groep en meer dan eens op iemand verliefd zijn geworden die destijds nog in het herkomstland woonde. Elma zegt daarover dat ze in Nederland niet veel keuze had, ze was één van de eerste en oudste Marokkaanse kinderen in Nederland. Dat ze wel wilde trouwen met een Marokkaanse jongen was al snel duidelijk:

Youssra stelt dat mannen in Marokko vooruitstrevender zijn dan Marokkaanse mannen in Nederland en ook Sude en Ozan vinden dat veel Turkse Nederlanders blijven hangen in het verleden: "De meeste Turkse vrouwen die mijn manager voor zich had werken kwamen uit de dorpen en hebben hun cultuur van de jaren 60/70 meegenomen naar Nederland. We zijn nu 50 jaar verder en we moeten groeien" (Sude). "Iedereen verandert en groeit, maar veel Turken hier blijven in hun eigen kring hangen" (Ozan). Dit zou kunnen verklaren waarom veel respondenten dan wel uit het herkomstland getrouwd zijn met een Nederlander met migratieachtergrond of zelf de liefde hebben gevonden vanuit Nederland in het herkomstland.

Noor haar zus is wel getrouwd met een Nederlandse man zonder migratieachtergrond. Hij had zich al bekeerd tot de islam en zich aangesloten bij de gemeenschap. Youssra's zoon is getrouwd

Ik voelde mij wel in zoverre anders, dat ik niet het gevoel had dat ik met een Nederlandse jongen wat kon beginnen. Het was sowieso al vanuit de cultuur niet echt toegestaan, vanuit mijn ouders, in die tijd. Maar voor mij was het ook, ik had gewoon heel snel door dat ik wel echt anders was en dat ik dat stukje wat anders was ook echt wel wilde behouden in mijzelf. Ik had het gevoel dat, stel dat ik met een Nederlandse jongen wat zou beginnen, dat ik dat onbewust wel weg zou stoppen en dat wilde ik niet.

Elma

met een witte Nederlandse vrouw en Rayan heeft een Nederlandse vriendin zonder migratieachtergrond gehad. Relaties tussen mensen uit verschillende etnische groepen zien we dan ook wel steeds meer, aldus Ozan en Elma. "Ik denk niet dat ik verbaasd moet zijn als mijn kinderen straks met een hele andere nationaliteit thuiskomen" (Elma).

2.2.3 Familie

Als er nog veel familie in het land van herkomst woont, is dat wel een gemis. Youssra vond een beetje familie terug in haar goede vriendin. Als ze haar kinderen miste kon ze bij haar uithuilen. Meyra en Elif missen de gezelligheid van Turkije en de aanwezigheid van hun familie. Nizar kan niet wachten tot zijn vrouw eindelijk bij hem is en Rayan probeert zijn familie zo vaak mogelijk te bellen. Noor is nog wel een paar keer op bezoek geweest in Pakistan, maar de familie van haar vaders kant is niet van de Ahmadiyya gemeenschap en Ahmadiyya-moslims zijn niet veilig in het land. [9]

De meeste respondenten hebben echter een grote familie in Nederland en sommigen zelfs in het dorp of de stad waar ze wonen. Zayd's hele familie woont in Europa, behalve zijn oma. Een aantal familieleden woont lekker in de buurt. Aida werd in haar jeugd ook naar school gebracht door opa en oma of door haar tantes, want ze woonden allemaal in dezelfde straat. Beiden doen toch het meeste met hun gezin. Bij Zayd thuis doen ze bijvoorbeeld veel samen "als samen eten, samen rijden, tripjes maken enzo. We zijn wel samen naar pretparken geweest. En meestal op zondag drinken we samen thee in de avond. Want dan is iedereen vrij." De rest van zijn familie ziet hij niet vaak meer, behalve degene die hij toch al ziet in het voorbijgaan, bij de moskee bijvoorbeeld.

Bij Noor thuis hebben ze een bepaald ritueel. Ondanks dat iedereen werkt en haar zus en broer al kinderen hebben, komen ze met z'n allen samen in de avond en delen ze verhalen over de dag. "We lachen, we delen frustraties en verdriet, maar dan is het ook weer, we maken een grap en dan lachen we het weg, dan is het weer prima, joh het gaat nog een heel leven door" (Noor). Door dit samenkomen met haar familie kan Noor beter omgaan met de uitsluiting en discriminatie die zij ervaart. Enkele vrouwen uit de Noordoostpolder overwegen om te verhuizen naar een andere stad, omdat daar meer familie woont. Ook Elma was daarom graag weer teruggegaan naar Gelderland.

Voor de meeste Flevolanders geldt dat het gros van de familie niet in de provincie woont. De 'polderpioniers' zijn hier zelfstandig heen getrokken of hebben hun gezin hiermee naartoe genomen, maar de rest van de familie is veelal achtergebleven. Hetzelfde geldt voor 'Randstadoverlopers'.

Mijn vader is de enige in zijn hele familie die zich heeft aangesloten bij ons. Hij ervaart nu veel meer rust. Er is wel contact met zijn familie, maar zij zien ons als gekken. Over godsdienst zijn het moeilijke gesprekken met zijn familie. Het zijn oppervlakkige gesprekken. We zijn niet meer teruggegaan naar Pakistan. Ergens wil ik wel op bezoek, maar ook weer niet. Voor de gezelligheid wel, maar is het veilig voor mij? Nee.

Noor

Ondertussen woont mijn hele familie in Gelderlan, mijn zussen enzo. Die hebben het allemaal heel gezellig met elkaar. Wij zijn de enigen die ver weg wonen. Dus dat missen we wel. Onze kinderen ook, he hun neefjes en nichtjes die logeren bij elkaar, mijn zussen gaan regelmatig met elkaar eten. Dat kunnen wij allemaal niet. Maar die droom is 4-5 jaar geleden de grond in geboord, want alle [locaties waar mijn man zou kunnen werken] in het Oosten zijn gesloten.

Elma

9 Zie bijlage B voor achtergrondinformatie over de Ahmadiyya gemeenschap in Pakistan.

2.2.4 Multiculturele identiteit

Een vraag die vaak voorbijkomt als het gaat om iemands etniciteit, nationaliteit of cultuur, termen die de respondenten allemaal door elkaar gebruiken, is of iemand zich nu meer het één of het ander voelt. Het interview met Sude en Ozan belandde hier toevallig op toen het er werd gesproken over impertinente vragen die Nederlanders zonder migratieachtergrond nog wel eens stellen. Ozan zegt hierover trots te zijn op beide. Die keuze, waar moslims en andere Nederlanders met migratieachtergrond soms voor worden gezet, is een onmogelijke.

> *Ik ben gewoon Nederlands en ik heb wel Pakistaanse touches in mij. Ik voel mij verbonden met Pakistan, maar dat maakt mij niet minder verbonden met Nederland (Noor).*

Het is niet het één of het ander of het één meer dan het ander, het is er allebei. De ruimte die respondenten geven aan en ervaren te krijgen voor die bi-culturaliteit, is wel divers. Waar Youssra zich helaas zegt te schamen voor haar Marokkaanse identiteit, omarmen de meeste respondenten dit als een belangrijk stukje van zichzelf. Voor Noor, Zayd en Aida voelt het als een soort aanvulling op hun leven, iets wat hen compleet maakt.

Uit Elma's verhaal schijnt er juist iets meer een worsteling door met deze dubbele identiteit. Wellicht is dat ook de verwachting, het beeld, waar jezelf mee bent opgegroeid. Elma is namelijk opgevoed met het idee dat dat stukje van jezelf er niet mag zijn, omdat je in een ander land woont. "Op de een of andere manier hebben we dat toch wel meegekregen van huis. Dat je je aanpast, dat je anderen tevreden moet houden, dat ze tevreden over jou zouden zijn" (Elma). Zij heeft vroeger geen ruimte ervaren voor haar Marokkaans-zijn. Ook Youssra kreeg van haar vader te horen dat ze zich volledig zou moeten aanpassen aan de maatschappij als ze naar Nederland zou gaan. Door deze denkwijze is het te verklaren, waarom het voor hen iets is wat ze nog lastig vinden of nog aan het accepteren zijn, terwijl de andere, jongere, moslim(a)s dit juist in zichzelf waarderen.

2.2.5 Ik ben moslim

Bij een bijeenkomst waar Noor toevallig ook aanwezig was, vertelde ze over haar leven aan de mensen die hierin geïnteresseerd zijn. Aan mensen die speciaal naar deze bijeenkomst kwamen om kennis te maken met mensen uit minderheidsgroepen, mensen met een bijzonder verhaal. De vragen van deze 'open-minded' bezoekers aan Noor waren niet mals en zaten vol vooroordelen over de islam. Vragen die men niet zou verwachten, niet van dit publiek. Het ging al snel over aanslagen, geweld en onderdrukking. De vraag rees hoeveel mensen naar deze bijeenkomst zijn gekomen en iets hebben geleerd over de positie van de Ahmadiyya-gemeenschap in Pakistan bijvoorbeeld. Een andere bezoeker zei na de bijeenkomst dat Noor te veel vertelde vanuit haar geloof en te weinig vanuit haarzelf. Hoe kun je uitleggen dat Noor zichzelf niet los ziet van haar geloof

Ik ben er trots op dat ik een Turk ben en ik ben er trots op dat ik een Nederlander ben. Ik ben dankbaar voor Turkije en dankbaar voor Nederland. Ik wil niet kiezen. Wanneer ben je Nederlander? Mijn neef is formeel gezien geen Nederlander, want hij heeft geen Nederlands paspoort, maar hij voelt zich wel zo. Zijn mijn dochters Nederlanders of Turks? Ze kennen Turkije alleen van vakantie. Hun leven is hier.

Ozan

Ik heb mijn eigen cultuur gemaakt. De mix van Nederlands en Marokkaans. Klaar. Ik zal nooit volledig Nederlands kunnen zijn en nooit volledig Marokkaans.

Aida

Het voelt als twee verschillende werelden. Het voelt alsof ik, en vele anderen, de brug zijn tussen die twee werelden. Met de éne voet zitten we in de westerse cultuur, met de andere in de Marokkaans/islamitische cultuur. Ik denk dat we dat moeten koesteren, de mensen die bruggen kunnen vormen tussen twee werelden. Ik vind het niet erg om in twee werelden te leven. Ik denk dat het mij als persoon meer laat ontwikkelen.

Zayd

Ik ben toch wel in tweeën gespleten hoor. Als je hier woont met een andere achtergrond. Dat blijft. Dat heeft niets met de mensen te maken of met het land. Dat is gewoon zo. Als jij in Marokko zit, dan zal je ook nooit Marokkaan worden. Ook al ben je helemaal verweven met de maatschappij daar en je werkt daar, je zult je nooit 100% Marokkaan voelen. Een deel van jou zal toch altijd Nederlands blijven en dat Nederlandse deel zal ook haar behoeften hebben.

Elma

en daarom ook alles benadert vanuit haar geloof?

Noor draagt een hoofddoek, net als de rest van de moslima's die ik heb gesproken afgezien van Elif, Youssra, Sude en Aida. Noor ging haar hoofddoek op de middelbare school dragen en dit zorgde voor veel vragen en beroering, zoals gelezen kon worden in het kader van Noor. Noor is heel actief in, voor en met haar gemeenschap. Met koningsdag stonden ze bijvoorbeeld buiten helemaal in het oranje en de Nationale bijeenkomst, een congres van 3 dagen, viel in 2018 op 4 en 5 mei. Toen hadden ze ook ruimte gemaakt om stil te staan bij de dodenherdenking. Verder geven ze ook workshops door het hele land. Deze betrokkenheid heeft ze meegekregen vanuit het geloof. Noor vond rust en logica bij de gemeenschap, zoals ze het zelf beschrijft. Haar ouders hebben haar opgevoed als moslim, maar ze heeft wel de vrijheid ervaren om zelf te kiezen en heeft daarom bewust gekozen voor de Ahmadiyya gemeenschap.

Zowel in het gesprek met Elma als met de vrouwen uit de Noordoostpolder valt op dat zij het bewust anders doen dan hun ouders. Elma had vroeger geen hoofddoek mogen dragen van haar vader, ondanks dat hij dat wel heel belangrijk vond. Ze is uiteindelijk een hoofddoek gaan dragen rond haar 30e.

Elma ging vroeger ook niet naar de moskee, voornamelijk omdat dit niet mogelijk was, doordat er nog nauwelijks moskeeën waren, maar ook omdat het geloof en de Marokkaanse cultuur echt iets voor thuis was, thuis in het gezin. "Vroeger moest je niet te afwijkend zijn. Ik had die mooie Marokkaanse jurken ook thuis, maar geen haar op mijn hoofd die eraan dacht die naar school aan te doen" (Elma). Elma doet dat anders met haar kinderen. Haar zoon is afgelopen Ramadan bijvoorbeeld met een djellaba[10] naar school gegaan, samen met wat andere islamitische leerlingen. Elma had verwacht dat hier nare reacties op zouden komen, maar was blij verrast door hoe positief erop werd gereageerd. Elma gaat ook regelmatig met haar kinderen naar de moskee. Naar lezingen bijvoorbeeld als die worden georganiseerd en tijdens de Ramadan naar Amsterdam, waar dan heel veel gebeurt, zoals nachtgebeden: "Mijn jongens willen niet meer zonder. Vooral mijn oudste die moet dan elke dag gaan. Die vindt dat heerlijk die sfeer, dat je daar samen dan staat te bidden en dat je het vasten samen hebt verbroken daar." Elma stelt dat echt gemist te hebben vroeger, die ervaring, en wil dat haar kinderen dat wel leren kennen. "Daar hebben ze ook behoefte aan merk ik. Als we dat een tijd lang niet doen, dan zeggen ze ook van 'he waarom zijn we nergens meer naartoe geweest, geen een moskee, geen lezing niks." Haar dochters doen dan enthousiast een lange jurk aan en tegenwoordig ook hun hoofddoekje die ze hebben gevonden op de markt en persé wilde hebben. "Ze doen eigenlijk niets bijzonders, ze zitten daar gewoon, blijkbaar is dat gewoon een behoefte van de kinderen. En dan zitten ze daar echt te genieten, kijk we zitten in de moskee" (Elma).

Enas doet het ook anders met haar kinderen dan haar ouders het met haar deden: "Als ik bijvoorbeeld naar sommige dingen kijk naar mijn moeder, hoe zij ons heeft opgevoed, was vooral cultureel" (Enas). Haar zusje droeg al een hoofddoek vanaf haar achtste, zij pas toen ze 18 werd. De rest van de vrouwen in de Noordoostpolder is het hier overigens niet mee eens. "Ik zou nooit die vergelijking maken" (Amira). Enas zegt hierop dat ze haar dochters ook niet zou dwingen,

10 Traditionele, voornamelijk Marokkaanse, kleding. Een lang losvallend gewaad

'Vervul de rechten jegens de mens'. Dat betekent ga je rechten naar de mens toe goed vervullen, want zo lang je dat niet kan vervullen, kun je ook niet de rechten naar Allah goed vervullen. Je moet eerst bij de mens beginnen, wil je de rechten naar god toe vervullen. Vandaar dat wij ook echt bezig zijn.

Noor

Ik heb nooit een hoofddoek gedragen. Tot ik op het punt stond om mijn eerste kind te krijgen. Toen ging ik echt nadenken. Wat wil ik nu eigenlijk, wil ik mijn kind dat meegeven dat stukje? Dan moet ik daar zelf wel het goede voorbeeld in geven. Wat wil ik voor mijzelf? Dat was wel het moment waarop ik daar echt voor heb gekozen en er ook voor heb gekozen om mijn kinderen dat mee te geven. Ik moest wel heel hard gaan nadenken van hoe ik dat ging doen, met al die ontwikkelingen in de maatschappij, want toen is het allemaal begonnen. Dat was best wel een dingetje. Dat was best wel zoeken ook. Een moeilijke tijd om daarvoor te kiezen.

Elma

De oudere zus, eigenlijk het voorbeeld. (Enas lacht). Van hoe het niet moet dus. Mijn moeder was daar heel vrij in, maar als ik terugkijk. Ik zou dat zelf niet zo 1,2,3 toelaten. Dan had ik tegen mijn oudere dochter gezegd, ja, jij moet ook een hoofddoek. Alleen je zusje, dat kan niet. Dat kun je niet maken, dat is raar. Mijn moeder, (Enas lacht weer), 'je wil geen hoofddoek, nou ja prima'.

Enas

Je wil dat ze goede keuzes maken. Dat ze van jongs af aan dat religieuze, gewoon dat stabiele en duidelijk fundament hebben. Als ze eenmaal pubers zijn dan gaan ze toch wel dingen uitproberen, dan heb ik daar geen grip meer op. Maar dan heb ik er in ieder geval wel alles ingestopt. De basis waar ze op terug kunnen vallen. So help me god, haha.

Enas

Ik hoor wel vaker dat ze gelijk een oordeel hebben over je uiterlijk. En als ze je dan leren kennen zeggen ze 'Ik had je echt anders verwacht'. Ze verwachten dat iemand zo gelovig als ik bedekt is. Ik doe mijn haar wel eens los. Ik draag make-up. Dan is het gelijk: 'Zulke meisjes zijn altijd hoeren. Die doen altijd slechte dingen.' Heb jij elk meisje gezien? Ben je met elk meisje in contact geweest? Het zijn vooroordelen. Ben ik dan nu ineens losser? Het boeit me eigenlijk niet. Ik ben wie ik ben en dat gaat me ook niet anders maken.

Mijn ouders zijn moslim. Dat ga ik niet ontkennen. Ik hou van mijn geloof. Alle geloven ook. Want wat is het geloof? Ik geloof dat er iets heel grandioos bestaat en dat is God. Maar God is ook Allah, is ook Dios. Het is één naam, het is één. Iedere afkomst noemt het in hun eigen taal. Wat betekent God? Het is iets grandioos. Die kan niemand zien. Dat is de natuur. Dat is mijn gevoel. Dat wil zeggen dat wij geen kwaad doen, tegen niemand. Dat we elkaar respecteren. Je hebt je geloof, je gewoonten, je bent zo geboren en opgegroeid en die anderen ook. Dus we moeten elkaar respecteren.

Youssra

maar dat ze er wel een punt van zou maken. Waar de vrouwen het wel over eens zijn is dat het geloof heel belangrijk is voor hen en dat ze hier heel bewust mee bezig zijn.

Waar ze vroeger thuis wel naar muziek luisterden bijvoorbeeld zijn ze daarmee gestopt. "Naar muziek luisteren is niet toegestaan. Heel veel weten dat niet" (Dani). Het is wel tegenstrijdig omdat zowel de Marokkaanse cultuur als de islamitische wereld wel heel muzikaal zijn. "Religieus gezien past dat niet" (Amira). Nizar speelt juist zelf in een band, waar hij mee hoopt verschillende culturen met elkaar te verbinden, dus ook hier zien we weer veel diversiteit. Dani en Amira luisterden vroeger stiekem naar muziek als hun vader weg was. Bij Enas thuis ging de muziek gewoon aan: "Ja hoor, ook hardcore. Mijn moeder was er vroeger wel wat makkelijker in. Ik ben daar wat bewuster mee bezig" (Enas). Enas ging vroeger ook naar kerstvieringen op school. Dani mocht soms wel, soms niet en Amira mocht als één van de weinige islamitische kinderen op haar school helemaal niet. Enas haar kinderen gaan nu in ieder geval niet naar de kerstvieringen: "Met sinterklaasfeesten op school, dat is tijdens schooltijden, dat is prima, maar ik ga niet in mijn eigen tijd ook nog kerst vieren. Nee." Hoewel Enas bevestigend reageert op de opmerkingen van Amira dat het ondanks die kerstvieringen niet verkeerd is gegaan met Enas, vindt ze het met haar eigen kinderen toch een beetje eng. Ook Elma herhaalt dat het belangrijk is om in de tijd voor de pubertijd voldoende waarden en normen aan ze mee te geven. "Dat ze voldoende hebben om zich aan vast te houden, zodat het daarna wel weer goed komt. Als je er niet voldoende hebt in gestopt, dan kan het finaal mis gaan" (Elma). Opvoeden is nog best een ding blijkt. Daar zullen we op terugkomen in paragraaf 2.4.1.

Elif draagt geen hoofddoek: "Volgens mij ben ik wel gelovig, maar volgens hen (wijzend naar haar vriendin Meyra) misschien niet." Elif draagt make-up en parfum. Hier heeft ze wel eens discussies over met haar vriendin, maar zo is ze opgevoed. Haar moeder draagt ook geen hoofddoek. "Ik doe islam een beetje makkelijker dan Meyra, aangepaste islam. Ik geloof dat het geloof iets tussen god en de mens is, als ik alles goed doe is de hoofddoek geen goede reden om te bepalen of iemand gelovig is, vind ik" (Elif). Ook Aida vindt een hoofddoek niet het belangrijkste: "Als je hem draagt, draag hem dan goed. Niet om te laten zien ik ben moslim, maar de rest doe je fout. Dan denk ik nee." Aida is er naar eigen zeggen nog niet klaar voor, een hoofddoek. "Ik kan nog veel verbeteren qua religie." Ze merkt dat mensen niet verwachten dat ze zo gelovig is, vanwege het ontbreken van een hoofddoek. De uitleg van Aida, voor waarom ze geen hoofddoek draagt, is een herkenbare uitleg. Een Turkse moslima uit Biddinghuizen[11] draagt ook geen hoofddoek, omdat ze hier naar eigen zeggen nog niet klaar voor is. Ze is daarentegen juist wel heel actief in de moskee. Net als Aida eet ze halal, doet ze mee aan de Ramadan en speelt de islam een belangrijke rol in haar leven. "Het geloof is een houvast voor ons. Ik ga niet elke vrijdag naar de moskee. Met Ramadan ga ik veel vaker. Als ik tijd heb ga ik naar het vrijdaggebed. Meestal werk ik" (Aida).

Youssra, die ook geen hoofddoek draagt, noemt zichzelf moslim, maar niet praktiserend. Ze is geboren als moslim, maar ze gaat niet naar de moskee. Youssra heeft het gevoel, of de overtuiging, dat veel moslims de religie verkeerd uitleggen, omdat velen van hen, in

11 Geen respondent in dit onderzoek

ieder geval die van haar generatie, niet naar school zijn geweest en de boeken niet hebben gelezen. In Youssra's ogen zijn alle geloven hetzelfde. "Alleen omdat je toevallig ergens bent geboren, denk je dat jouw geloof het beste is? Daar ben ik het niet mee eens" (Youssra). Youssra's moeder droeg geen hoofddoek en heeft ook korte rokken gedragen en zowel zijzelf, haar vader en haar dochters dronken (en drinken) weleens alcohol. "Er staat in de koran dat je alcohol wel mag drinken, maar je moet het niet overdrijven. Niet zo dat je niet meer weet wat je doet en dat je nare dingen gaat doen." Drink, maar met mate dus. Hoewel Youssra de enige is die ik ben tegengekomen met dit standpunt over het drinken van alcohol, stelt ook Ozan dat veel Turken de koran niet hebben gelezen, ook niet de Turkse vertaling. "Ze gaan uit van wat die ene imam zegt. Ik luister niet naar de imam. Ik lees de Koran en vergelijk meerdere imams" (Ozan). Nizar bevestigt dit en benoemt daar nog bij dat veel imams zijn geschoold in het salafisme, de "harde islam". Volgens Nizar is de islam heel makkelijk en zijn het de mensen die het moeilijk maken. Net als Youssra ziet Nizar veel overeenkomsten met andere geloven.

Nizar en zijn visie op de islam

Ja ik ben moslim, maar de islam is niet bedoeld om streng te zijn. Het is gewoon normaal, net als andere geloven. Het roept op tot vrede en liefde. Ik heb geleerd over de islam door mijn ouders, mijn familie en mijn studie. Ik heb er veel boeken over gelezen en ik heb naar veel verschillende sjeiks geluisterd. Naar wat ze zeggen en dan ging ik dit vergelijken met de Koran. Ik keek niet alleen naar wat ze me vertelden in de moskee, want soms is er een sjeik in de moskee, die praat vanuit zijn eigen perspectief.

1440 jaar geleden, voor de Geneefse conventies, zei Mohammed tegen de soldaten: 'vermoord geen oude mannen, vrouwen of kinderen, hak geen boom om, vernietig geen synagoge of kerk.' Dit zijn de mensenrechten in oorloog. Waarom zeggen mensen nu dat de Islam voor het vermoorden van mensen is? Onze begroeting is Salaam Aleikum, 'vrede zij met u' is. De Koran vertelt ons dat een goede buur, beter is dan een verre broer.

Dat is Islam. Niet 'ik ben tegen Joden of Christenen'. Dat is wat ik heb geleerd, hoe ik ben opgevoed, wat ik heb gelezen en wat ik weet. De beste vriend van mijn vader was een christen. Dat heb ik nooit geweten, tot mijn 18e ongeveer. Ze hadden ons uitgenodigd voor de Syrische bruiloft van hun zoon en het was in een kerk. Toen we naar de kerk gingen vroeg ik aan mijn vader waarom de bruiloft in de kerk was 'hebben ze geen geld voor een andere plek?' Toen zei mijn vader dat ze christelijk zijn. Ik was verbaasd, want zijn dochters droegen altijd een hoofddoek. De volgende dag zei ik tegen mijn 'oom' dat ik zo verbaasd was over hun geloof, omdat ik christenen nog nooit hun haar heb zien bedekken. Hij antwoordde mij: 'Gisteren was je in de kerk. Heb je de afbeeldingen gezien van Maria? Heb je afbeeldingen gevonden van Maria zonder hoofddoek? Mijn dochters volgen Maria.' Het is heel simpel, maar de mensen maken het ingewikkeld.

Er is een verhaal van een profeet over twee broers, waarvan er eentje altijd werkte en de ander altijd naar de moskee ging. Daarvan zei de profeet 'Jouw broer die altijd werkt is beter dan jij.' Want je moet wel werken. Je moet niet alleen naar de moskee gaan. Als je niet kan werken en je kan naar de moskee gaan en je hebt niets anders te doen, dan is het goed om te gaan, denk ik. Je moet je dag wel invulling geven.

Zayd

Youssra vroeg zich tijdens het interview meerdere keren af, of zij wel de juiste persoon was voor dit onderzoek. Omdat ze zelf geen discriminatie heeft meegemaakt, geen hoofddoek draagt en ook niet praktiserend is. Ook een jonge vrouw die uiteindelijk niet heeft meegewerkt vond zichzelf 'niet moslima genoeg' om mee te werken. Ze was wel islamitisch opgevoed, maar ziet zichzelf niet als strikt moslim: "Ik ben heel democratisch en sta sterk voor gelijkheid" (anoniem). Een bijzondere gedachtegang, want er zijn genoeg islamitische mensen die democratisch zijn en voor gelijkheid staan. Een actieve vrijwilliger van BGBF ging zelfs mee met de 'Homo = geen scheldwoord' campagne, terwijl hij toch echt een overtuigd moslim is. Het één hoeft het ander niet uit te sluiten. In de gesprekken met de moslims en moslima's in dit onderzoek is ook gebleken dat de islam en de beleving van dit geloof zeer divers is. Niet alleen zijn er vele verschillende stromingen binnen de islam, waarvan de soennieten (meerderheid) en sjiieten het meest bekend zijn en we inmiddels dus ook kennis hebben gemaakt met de Ahmadiyya gemeenschap, ook binnen deze stromingen laten de respondenten zien dat iedereen zijn of haar eigen invulling en uitleg aan het geloof geeft.

Waar de Marokkaans-Nederlandse vrouwen uit de Noordoostpolder elke vrijdag een vrouwenmiddag organiseren in de moskee, vertelt de Marokkaans-Nederlandse Elma dat het leven soms gewoon in de weg zit: "Je wordt best wel geleefd als moeder. Vrijdagavond is ook vaak de avond dat je met je gezin voor het eerst weer samen bent. Heel veel vrouwen wilden dat niet opgeven" (Elma). In Dronten proberen de Turks-Nederlandse vrouwen ook regelmatig samen te komen in de moskee, om te eten en verhalen te delen, die meestal gaan over de gezondheid en kwaaltjes waar ze mee rondlopen. Geloof is echter ook iets wat je thuis kan beleven. De moskee wordt door zowel Turkse islamieten als Marokkaanse islamieten benoemd als een verplichting voor vooral mannen, hoewel Aida juist wel weer probeert elke vrijdag te gaan, als ze niet hoeft te werken, en Noor ook heel vaak samenkomt met haar gemeenschap.[12] Nizar zegt daarbij dat het ook niet erg is, als het niet lukt. "Als je thuis wil bidden, bid je thuis, als je op een bepaald tijdstip niet kan bidden, bid je later. Als je een goed mens bent, zal je god je niet straffen als je niet naar de moskee gaat. Als je naar de moskee gaat, maar je doet allemaal slechte dingen buiten de moskee, waar is dan je geloof?" (Nizar). Zayd probeert om de vrijdag naar de moskee te gaan. Als het kan dan gaat hij, maar ook hij benadrukt dat naar de moskee gaan niet het allerbelangrijkste is.

Op school bieden ze hem wel de ruimte om te bidden, maar hij merkt dat de twee werelden soms meer naast elkaar bestaan: "wat ik bij mezelf merk is, dat ik zodra ik de buitenwereld weer instap, naar school of naar werk, vergeet ik even alles. Dat vind ik eigenlijk niet goed. Dat is een puntje dat ik zou ik willen veranderen. Maar zodra ik thuis ben, bid ik eigenlijk om alles. Dat is wel goed. Hoop ik" (Zayd). Rayan kan op vrijdagmiddag in de pauze, tijdens zijn stage, naar de moskee om te bidden en doet dat ook altijd. Hij gaat drie keer per week naar de moskee om te bidden.

Elma heeft wel van jongs af aan vijf keer per dag gebeden, maar ze vraagt zich af of haar kinderen, haar pubers, dat ook doen. Met Ramadan valt haar op dat de moskee opeens bomvol zit, ook met jongens die normaal op straat hangen: "Ergens vind ik dat goed, dat er even wat meer menselijkheid in wordt geblazen, maar ergens denk ik wel van je hebt het hele jaar om te bidden. Dat zegt mijn man ook vaak, 'je moet niet denken dat je een heel jaar aan zonden goed kan maken in één maand'. Dat zegt hij als grapje, maar dat meent hij wel" (Elma).

2.3

Discriminatie

"Docenten op school zitten aan m'n knot en zeggen 'heb je hieronder een bom verstopt?"
Noor

Bijna iedereen die voor dit onderzoek is gesproken ervaart regelmatig discriminatie, vanwege hun herkomst, vanwege hun islamitisch geloof en in veel gevallen vanwege beide. Het onderscheid is niet altijd duidelijk en voor veel mensen is de herkomst en de islam ook verbonden met elkaar. Er zijn tenslotte genoeg voorbeelden van mensen die negatief worden aangesproken op hun geloof, terwijl ze helemaal geen moslim zijn en alleen een Arabisch uiterlijk hebben. Zoals eerdergenoemd in dit rapport krijgt Bureau Gelijke Behandeling minder meldingen van moslimdiscriminatie dan verwacht. De meldingen over discriminatie vanwege godsdienst gaan weliswaar bijna allemaal over de islam, maar dit zijn er nog steeds weinig als er wordt gekeken naar het publieke debat van de afgelopen jaren en de signalen die het bureau ter ore komen. Lang niet alle ervaringen met discriminatie worden gemeld. Mensen willen zich er bijvoorbeeld niet druk over maken, verwachten dat er te weinig bewijs is en er dus niks gedaan kan worden of vertrouwen instanties niet. Dit is niet anders voor de moslims en moslima's die voor dit onderzoek zijn gesproken. Dat er van de 150 (bekende) aangiften van moslimdiscriminatie in 2013 geen één werd vervolgd door het OM[1] zal deze verwachting en het vertrouwen ook geen goed doen.

Noor vraagt zich bijvoorbeeld af wat voor nut het heeft om haar ervaringen te melden bij de politie: "Ik weet niet in hoeverre de politie in Almere wel oké is". En Elif voelde zich laatst zelf gediscrimineerd door de politie. Zij en haar man kregen in haar ogen een onterechte boete en omdat haar man hier boos om werd kregen ze nog een boete voor het ontbreken van een rijbewijs, terwijl hij deze gewoon bij zich had. Het juridisch loket zei haar dat ze zonder videobewijs niet echt iets kon beginnen. "Ik ben een slimme vrouw, maar op dat moment, als je wordt gediscrimineerd.... Ik kon gewoon niet weten wat je moet doen. Alles is binnen vijf minuten gebeurd. Je hebt geen tijd om dat op te nemen" (Elif). Zayd vindt dat je het eerst zelf moet proberen op te lossen. Een klasgenoot maakte bijvoorbeeld racistische grapjes. Zayd zei hier wat van en heeft er in de klas er iets over verteld, waarbij de docent tot de conclusie kwam dat dit discriminatie was. Rayan stelt dat je het zelf in de hand hebt, "ik houd er rekening mee door zelf niet gek te doen", en Youssra vindt dat immigranten meer dankbaarheid moeten tonen en zich meer moeten aanpassen. De meeste respondenten denken er echter gewoon niet aan om hun ervaringen te melden. Ze weten niet hoe, of het gebeurt zoveel dat ze dan wel bezig kunnen blijven.

Als iemand niet divers is ingesteld, dan weet hij niet wat wel of niet kan. Ik nam het hem niet kwalijk en hij had zijn excuses aangeboden. Het lijkt alsof je bij alles waarmee je misschien onrecht wordt aangedaan, je gelijk de discriminatiekaart zou willen trekken. Dat is de meest makkelijke weg. Ik denk dat we ons daar heel erg bewust van moeten zijn, dat we dat niet te snel moeten doen. Want je kunt iemand natuurlijk ook heel erg beledigen, als je iemand beschuldigt van discriminatie en het was totaal niet zijn intentie. Daar moet je mee oppassen denk ik.

Zayd

Op een gegeven moment word je ook immuun voor alles. Dan doet het je helemaal niks meer. Het is even frustrerend, je irriteert je eraan en op een gegeven moment ben je het kwijt. Dan is het ook gewoon weg. Want ja, je weet gewoon dat dit is wat er leeft onder de mensen. Je kan er verder niet zo veel aan doen.

Dani

Rayan is de enige die geen enkele ervaring met vijandigheid of beledigingen voor de geest kan halen, afgezien van wat hij hoort in de media. Youssra noemt het zelf geen discriminatie, maar merkt dat sommige mensen afstand nemen als ze hen vertelt Marokkaans te zijn. De ervaringen die worden gedeeld gaan veelal over discriminatie op de arbeidsmarkt of in de openbare ruimte. Het gaat daarbij niet alleen om opmerkingen of gerichte acties, maar ook om blikken en een gevoel van afwijzing dat een ander bij hen oproept. Om een beeld te geven van wat respondenten regelmatig tegenkomen op straat of op het werk zijn hierna een aantal voorbeelden uiteengezet.

1 http://www.groene.nl/artikel/ja-sorry-pvv

Jij met je hoofddoekje

Een keer op de fiets, dat vergeet ik nooit. Ik was aan het fietsen, ik kwam op een kruising en ik wou afslaan en ik had gewoon mijn hand uitgestoken en er kwam een tegenligger aan, een Nederlandse vrouw. En die begon tegen mij te schreeuwen: 'Jij met je hoofddoekje, heb je niet geleerd wat de verkeersregels hier zijn!'. Die begon echt tekeer te gaan. Nou. Ik had mijn zoontje achterop, maar eigenlijk wou ik erachteraan fietsen en haar in elkaar slaan. Op het moment dat ik gediscrimineerd word, wordt het echt even zwart voor mijn ogen. Ik vind het moeilijk om me te beheersen (Enas).

Hij dacht dat ik de schoonmaker was

Ik had een keer een glazenzetter voor de deur. Ik woon in een hele witte buurt, waar geen buitenlanders wonen zeg maar. En ik deed dus de deur open, en die glazenzetter keek echt zo van 'he, woon jij hier? Ik ben hier om een nieuwe ruit erin te zetten'. Alsof hij zat te wachten tot de bewoner kwam. Hij dacht dat ik de schoonmaker was, ofzo. Hij ging aan het werk en hij heeft ook geen gedag gezegd toen hij klaar was. Hij liet aan alles merken dat hij het heel erg vond om voor mij te gaan werken. In mijn huis. Heel vervelend. In die tijd, 4 a 5 jaar geleden, gebeurde dat heel veel. Toen kwam ook die vluchtelingenstroom. Ik denk dat het ook daarmee te maken had en Charlie Hebdo volgensmij (Amira).

Nee, ik drink ook geen water

Mensen vragen elk jaar dezelfde dingen. Dat is echt irritant. Vooral rond de Ramadan. Ik zag vorig jaar een jongen met een shirt 'Nee, ik drink ook geen water'. Dat moeten we ook gaan doen. Het zijn vragen die ze eigenlijk wel weten. Je kunt het ook googelen als je echt wilt weten, als je het interessant vindt. Internet staat er vol mee. Maar je moet dan elk jaar weer hetzelfde uitleggen. Mensen zeggen niet direct dat ze het dom of raar vinden, maar aan de manier waarop ze vragen stellen en aan welke vragen ze stellen, laten ze dit wel merken (moslima's uit Dronten).

Hij spuugt voor mijn voeten

Ik loop van hier naar huis en een man spuugt gewoon net niet op mijn voet. Hij ging mij telkens een beetje achtervolgen, hij hield me bij zeg maar, bleef naast me fietsen. Ik dacht ik reageer niet, want dan wordt het nog heftiger. Hij fietst een stukje door, stopt, wacht tot ik langsloop en hij spuugt op de grond net naast mijn voet. Volgens mij was dat na Charlie Hebdo of Wilders, één van die twee. Ik zei niets tegen die man. Ik voelde me natuurlijk wel supergefrustreerd en toen ik thuiskwam ging ik wel tekeer, 'Wat is dit nou, ik ben gewoon een mens, ik heb hem toch helemaal niks aan gedaan, ik ken hem niet eens, hij kent mij niet eens en dan doet hij zoiets, dat slaat echt nergens op.' Mijn moeder moest mij echt kalmeren. Ik kon hem wel vragen, waarom hij zoiets doet, maar ik wil er niet op reageren en het kan dan alleen maar erger worden (Noor).

Ik ben geen terrorist

Ik heb zo'n zwarte laptoptas. Als ik daar nu mee rondloop, dan gaan die ogen meteen naar mij en naar die tas. Ze vragen zich af wat erin zit. Dit gebeurt echt heel veel, abnormaal veel, de afgelopen jaren. Een aantal jaar terug, na de aanslagen in Parijs, zat ik in de bus van hier naar het station en ik had mijn sleutels nog in mijn handen. Aan mijn sleutel heb ik een sleutelhanger die zo'n ledlampje heeft met een rood knopje waar je op kan klikken en dan heb je een lichtje. Ik was er niet eens mee aan het spelen, maar een vrouw keek echt zo naar die sleutel, naar die clicker, als van 'is dat zo'n trigger van….' echt waar. Dan kom ik thuis en dan zeg ik 'misschien had ik gewoon Allahoe akbar moeten zeggen en dan denken ze dat ik ontplof en dan gebeurt er niks en dan gaat iedereen lachen'. Wat willen ze van me horen, vertel het me. Ik ben gewoon een student die van school komt, ik heb een laptoptas, maar iedereen heeft een laptoptas, maar dan samen met de hoofddoek is dat opeens een probleem (Noor).

Ze haat vluchtelingen

Een vriend, een vluchteling, heeft echt een discriminerende buurvrouw. Ze maakt zijn leven tot een hel. Hij mag niet roken in zijn tuin, hij mag geen bezoek ontvangen, hij mag niet barbecueen, hij mag zijn fiets niet voor zijn huis neerzetten. Een hele lijst van dingen waar de buurvrouw zegt last van te hebben. 'Hij stinkt' zegt de buurvrouw in en gesprek met de vluchteling, Nizar en de huisbaas. 'Ik haat vluchtelingen'. Niet alle vluchtelingen zijn hetzelfde, dit is een arme man die hulp nodig heeft. Maar zei accepteert dat niet. Nu moet hij verhuizen. Je moet mensen niet beoordelen op hun naam, herkomst, geloof of kleur. Ik denk niet dat het haar schuld is. Ja, zij heeft ook problemen, maar ik kan het haar niet kwalijk nemen. Er zijn slechte mensen geweest die haar dit idee hebben gegeven (Nizar).

Hij is ontslagen, maar voor mij te laat

De winkel waarvoor ik eerst werkte stuurde mij naar school, met de belofte dat ik dan promotie zou gaan maken. In de tussentijd was de regiomanager echter weggegaan. De nieuwe regiomanager maakte de hele tijd vervelende opmerkingen. Bijvoorbeeld dat vrouwen bepaalde dagen van de maand niet kunnen werken. Hij maakte ook racistische grapjes. Hij deed raar over vrouwen en over homo's, over alle mensen die hij als zwakker zag. Ik lachte niet mee en zei er wel eens iets van. Dat kostte me mijn promotie en mijn contract werd niet verlengd. Een andere collega vertelde mij dat de regiomanager achter mijn rug ook opmerkingen maakte over mijn afkomst en dat het voor hem wel een punt was dat ik Turks was. Die manager is uiteindelijk ontslagen vanwege zijn gedrag. Maar goed, dat was voor mij al te laat (Ozan).

Je mag niet met hem spelen

Er zijn nog steeds mensen in onze buurt die vooroordelen hebben. Er is bijvoorbeeld een christelijke familie en hun zoon mag niet met mijn zoon spelen. Ik zei tegen mijn zoon, hij is een beetje lui, ik zei 'ga buiten spelen, ga met die jongen spelen.' Hij zei: 'alsjeblieft stuur mij niet naar hem, hij mag van zijn vader en moeder niet met mij spelen'. Ze zeiden tegen hun zoon, kinderen vertellen alles door he, 'ga niet naar hun huis, ze slachten thuis een schaap, gewoon in de badkamer' (Elif lacht). Dat zijn de beelden van televisie. Rare dingen gebeuren overal. Door één verhaal kun je toch niet een vooroordeel hebben over een hele groep mensen? Dat vind ik wel zielig voor mijn zoon (Elif).

Ik moet weer bikkelen

Het was lastig om stage te vinden. Ik heb het 23 keer geprobeerd en iedere keer werd ik net niet aangenomen. Iedere keer kreeg ik te horen dat er niets fout ging maar dat ik de pech had dat de ander net iets beter was, maar wat heb ik daaraan? Ik wilde het niet meer. Mensen uit mijn klas hadden twee/drie keer gesolliciteerd en hadden twee/drie stages. Ik 23 keer en heb er niet eens 1. Mijn klasgenoten zijn wit. Ik gun het ze, maar ik moet weer bikkelen. Eén meisje had vier stages, terwijl zij niet eens hele goede cijfers had. Ik ben juist die student die cum laude is, met nog een ander meisje. Wij zijn degenen die echt ons best doen voor school. Maar ondanks je beste cijfers, moet je extra moeite doen voor een stage. Ik kreeg zelfs reacties uit de klas van 'Hoe kan het dat jij geen stage hebt?'. Mijn SOB-er vond het ook apart en dacht dat het misschien aan mijn brief lag. Communicatief ben ik heel sterk, maar op schrift…. Ik heb de brief door drie mensen laten nakijken en slechts een paar puntjes hoeven te verbeteren. Dit is mijn brief. Dit ben ik. Meer kan ik niet doen. Toen stelde ik mijn grens bij nog 15x solliciteren. Ik stop als het dan niet lukt. Uiteindelijk is het gelukt (Aida)

Ik zie een grote, grote verandering. Heel groot. Zelfs dat het eng is. Nu word je echt aangekeken, van oh deze kan elk moment gaan ontploffen (Noor).

Veel moslims en moslima's merken op dat het de laatste jaren erger is geworden voor moslims, dat ze zich minder gewenst voelen en de mensen minder verwelkomend zijn. "Nu zeggen heel veel mensen geen eens meer gedag. Als je langsloopt kijken ze je aan alsof we spinnen zijn. Ik denk dat het echt veranderd is, vergeleken met zo'n 10 jaar geleden" (Ada). Vooral de media spelen een belangrijke rol in de beeldvorming over en gedrag naar migranten en moslims, de media in combinatie met bepaalde gebeurtenissen, zoals aanslagen, die worden gelinkt aan de islam. Respondenten maken zelf ook een koppeling tussen de discriminatie die zij ervaren en (inter)nationale gebeurtenissen. Ook Sude en Ozan merken een kentering, vooral sinds de politieke spanningen in Turkije zijn toegenomen. Van de 'coup'[2] en het daaropvolgende conflict tussen Erdoğan-voorstanders en Gülen sympathisanten, naar de Turkse minister van familiezaken die in Nederland campagne wilde voeren voor het uitbreiden van de macht van Erdoğan tot Erdoğan in het algemeen en de oproep aan Nederlandse Turken om te stemmen over Turkse kwesties. Ozan merkt hiernaast dat iedereen er opeens met hem over wil praten.

Het is erger geworden na gebeurtenissen als 9/11, de moord op Fortuyn, de oorlog in Syrië en de vluchtelingencrisis. Er is een negatief of negatiever beeld ontstaat over immigranten. We zijn echt niet allemaal uitkeringstrekkers.

Sude

Ik woon al in Nederland sinds mijn 15e en ga al 20 jaar naar school en naar werk. Ik heb nooit wat van discriminatie gemerkt, maar sinds 2,3 jaar, sinds Erdoğan, is het anders. Het beeld over de Turkse gemeenschap is hierdoor wel veranderd.

Sude

Het gaat altijd toch weer over Turkije en Erdoğan. Ze willen weten hoe ik hierover denk, maar niemand weet echt iets over Erdoğan, dus je kan ook niet echt een gesprek met ze voeren. Ik bedoel, ik ben politicoloog, waarom zou ik een discussie aangaan over Erdoğan, terwijl die ander niet eens vier dingen over de man kan vertellen?

Ozan

Dat (inter)nationale gebeurtenissen en de verslaglegging hierover een directe invloed kunnen hebben op wat de moslims en moslima's meemaken en voelen in de dagelijkse praktijk blijkt uit verschillende voorbeelden. Eén van de vrouwen uit Dronten vertelt bijvoorbeeld dat ze goed contact heeft met haar collega's, maar dat deze collega's, als er zoiets gebeurt als in Utrecht, afstand van haar nemen en "Dat doet echt pijn". Een dochter van een andere Drontenaarse was destijds zelf in Utrecht[3] en ze was bang dat mensen iets tegen haar gingen doen, vanwege haar hoofddoek. En de zoon van een andere moslima wordt er verdrietig van als zijn klasgenoten weer over 'de moslims' beginnen. Na een incident, zoals de schietpartij in Utrecht, hopen de vrouwen dan ook dat de dader geen moslim is, zodat zij en hun familie en vrienden hier niet op worden aangekeken. In de trein merkt Noor dat reizigers overgaan op een heel ander thema als ze haar de coupé in zien komen: "dan beginnen ze het heel hard over Charlie Hebdo te praten of Thierry Baudet. En dan denk ik wauw, jullie hebben het net over hoe mooi het buiten is en hoe leuk jullie uitje was en nu opeens bam helemaal iets anders." Naast deze gevoelens van stigmatisering, afwijzing en onveiligheid worden ze ook telkens weer gevraagd om uit te leggen waarom het toch gebeurt.

Waar Amira en Nizar die vragen verwelkomen, omdat ze liever het gesprek aangaan om zo misstanden te kunnen wegnemen, is het overgrote deel van de moslims en moslima's deze vragen, net als Noor, zat. Ze willen gezien worden als mens en niet als groep.Ze krijgen vaak het idee dat ze zich moeten verantwoorden voor iets wat een ander doet, alleen omdat hij/zij ook islamitisch is, of stelt te zijn.

2 https://www.nu.nl/weekend/4839769/terugblik-mislukte-staatsgreep-in-Turkije.html

3 In maart 2019 vond er een schietpartij plaats in een tram in Utrecht, waarvoor T. Gökman verantwoordelijk wordt gehouden.
Er werd al snel gesproken over terrorisme. Zijn ex-vriendin noemt hem een psychopaat.

Terwijl als een immigrant of moslim iets positiefs doet, hij of zij opeens wel los wordt gezien van de groep, zoals Aida aanhaalt in een voorbeeld. Hier blijkt het belang en de invloed van de media uit.

Discriminatie en stigmatisering in de media heeft veel impact. Zoals Enas stelt sta je machteloos tegenover de media. "Als een persoon je zou uitschelden, dan zou je nog iets terug kunnen doen. Maar bij de media, daar valt niets tegen te beginnen (Enas)." Daarnaast zien we ook dat de mensen zelf rekening houden met de beeldvorming die er bestaat over 'hun groep'. Elma's zoon mag bijvoorbeeld niet op straat met vrienden afspreken, want ze wil niet dat hij "als Marokkaan op straat rondhangt. Er hangen al genoeg Marokkanen op straat". Ze vindt het jammer dat het zover is gekomen. Dat haar zoon maar ergens binnen moet gaan zitten, zodat hij niet geassocieerd wordt met 'Marokkaanse hangjeugd'. Verder zien we ook voorbeelden dat vooroordelen worden geïnternaliseerd. Zoals een Marokkaanse-Nederlandse jongen van 11 tijdens een gastles zei "we zijn toch ook allemaal crimineel, dat zie je op tv", hoewel hijzelf en zijn vrienden en zijn broers dit niet waren, en zoals Youssra zich schaamt voor haar Marokkaans-zijn en het logisch vindt dat Marokkaanse-Nederlanders worden gediscrimineerd, want "niet alle Marokkanen zijn zo. Ik wil niet generaliseren, maar het grootste deel wel. Ze komen op televisie met bewijs. Naam en achternaam en foto. Dat zegt mij genoeg."

Met de beeldvorming of vooroordelen over een bepaalde groep kan op verschillende manieren worden omgegaan. Men kan zich afzetten, vluchten uit het 'hokje' en benadrukken dat men zelf niet zo is. Men kan zich juist terugtrekken in het eigen 'hokje' en zich hiernaar gedragen of men kan het beeld van dit hokje proberen te veranderen. Elma signaleert deze verschillende reacties op stigmatisering ook:

> *Sommigen zijn heel erg op hun tenen gaan lopen, om te bewijzen dat ze niet voldoen aan dat standaard moslim-beeld. Die hebben dingen gedaan, waarvan ik denk 'waarom loop je jezelf zo voorbij'. Maar er zijn ook mensen die zich weer helemaal teruggetrokken hebben. Die zoiets hebben van ik wil helemaal niks meer met deze maatschappij, maar is dat reëel? Je leeft hier wel (Elma).*

Nu nog steeds krijg ik die vragen. Dan verwachten ze na een aanslag, dat ik daar op inga. Ik sta er niet achter, ik ga het ook niet verantwoorden. Ik heb het niet gedaan en ik sta in dezelfde positie als waar u staat. Ik vind het niet ok, u ook niet, oké. 'Ja maar, het is toch in naam van jullie godsdienst'. Dan denk ik dit is geen godsdienst, dit is niet eens menselijk.

Noor

Je hebt altijd rotte appels, ook in de Nederlandse samenleving, maar dan wordt er gezegd 'verwarde man', en niet 'terrorist'. Als iemand als moslim dat doet, dan is het zijn eigen zonde. Niet van de hele groep. We hebben niet tegen hem gezegd 'Hé, doe even een bom'.

Aida

Met mijn stagebegeleider was het echt een hele discussie. Oneindig. De Islam zet de mensen aan tot geweld .... Ik zeg nee, ik geef argumenten, maar hij wilde gewoon niet luisteren. Laat maar. Daarom zeg ik: Ga maar zelf op onderzoek.

Dani

Je wordt gezien als onderdeel van de maatschappij als het uitkomt. Een islamitische miljonair met kanker had al zijn geld gedoneerd aan goede doelen voor hij stierf. Toen hij was overleden zag ik er een artikel over en er werd niet eens genoemd dat hij moslim was hè, nee: 'rijke miljonair doneert al zijn geld aan armen'. Hij had speciaal alles gedaan uit naam van zijn geloof. Bijzonder, want normaal gesproken weten ze wel heel snel 'Marokkaan' of 'moslim' te schrijven[4].

Aida

4 Geverifieerd op: https://www.ad.nl/buitenland/jonge-miljonair-overleden-na dat-hij-al-zijn-bezittingen-weggaf~abd57306/ en https://www.linda.nl/nieuws/ali-banat-miljonair-geld-armen-overleden/. Ergens onder in het artikel is er uit de tekst te interpreteren dat het om een moslim gaat. Er zijn ook veel media die wel in de titel 'Muslim Millionaire staan.

2.4

Hoop en angst voor de toekomst

"Wat ik merk bij kinderen die ik lesgeef en bij de leerkrachten, dat geeft wel hoop. Hoop dat het goed komt".

Amira

Ondanks de negatieve beeldvorming, de ervaringen met uitsluiting en discriminatie en het gevoel dat het de laatste jaren de sfeer voor migranten en moslims in Nederland slechter is geworden, zijn de respondenten niet heel somber gestemd. Er is vertrouwen in de toekomst, echter moet er dan wel actie worden ondernomen. Waar Elma en Zayd bijvoorbeeld denken dat het wel losloopt, verwacht Aida juist dat het erger gaat worden als er niets wordt gedaan en zijn ook Sude en Ozan bang dat negatieve vooroordelen worden 'ingegraven'. De hoop die ze hebben voor de toekomst bestaat vooral door de overtuiging dat verandering mogelijk is.

2.4.1 Wat er moet gebeuren

De moslims en moslima's die ik heb gesproken denken dat het belangrijk is om te laten zien wie zij en de islam echt zijn, om dat tegengeluid waar Zayd het over heeft te kunnen geven. Dat mensen de juiste informatie krijgen, waar ze hun mening op kunnen baseren in plaats van op een enkele ervaring of wat ze te horen krijgen via de media. Zo gaat Noor het hele land door om een 'juist beeld van de islam' neer te zetten: "Je kan heel extreem gaan, meiden van 5 die al een hoofddoek dragen of heel liberaal, dat je eigenlijk alleen in je hart gelooft en niet praktiserend bent. Wij laten een middenweg zien." Maakt Nizar het zijn missie om de perceptie van mensen te veranderen: "ik wil een goed beeld van onze cultuur, geloof en land laten zien. We moeten presentaties geven, interviews, programma's maken, iets om de werkelijkheid te laten zien". En zou Ozan graag zien dat de moskeeën de handen ineenslaan om meer van wat ze doen naar buiten te brengen: "Niemand weet dat we na Charlie Hebdo met z'n allen hebben gebeden. Om discriminatie te verminderen moeten we laten zien dat we ook een mens zijn en gevoel hebben en dat we weten wat er gebeurt in onze stad."

Er worden verschillende plekken en groepen genoemd om dit tegengeluid te verspreiden. Vooral scholen zijn populair onder de respondenten. Zoals de moslima's in Dronten zeggen: "je moet vanaf jong beginnen, dan kunnen kinderen ook het onderscheid maken tussen moslims en een slecht persoon die zich toevallig ook moslim noemt". Voorlichting geven op scholen is belangrijk, aldus Noor, Amira, Enas, Dani, Ghina, Nizar, de moslima's uit Dronten, Elif en Meyra. En hier zouden ze zelf ook graag bij betrokken worden. Maar zoals Elif het mooi verwoordt, "het kind is de spiegel van de ouder". Dus ook ouders zouden beter geïnformeerd moeten worden. Dit gaat overigens beide kanten op, zoals Elma, Sude en Ozan het stellen. In de opvoeding zouden Turks- en Marokkaans Nederlandse ouders volgens hen namelijk zelf ook nog veel kunnen verbeteren, om te voorkomen dat kinderen en jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond bijdragen aan het negatieve

Ik heb hoop, als we open staan voor elkaar, als we naar elkaar kunnen luisteren. Almere is een jonge stad, met allerlei jonge gezinnen, met een frisse en open mentaliteit en dat zie ik toch wel terug. Tuurlijk zijn er momenten dat je denkt dit heeft helemaal geen zin, ik ga gewoon bezig met mezelf en verder zoekt iedereen het maar uit. Maar als er geen mensen zijn zoals ik, die nog een beetje hoop hebben, dan houdt het helemaal op.

Noor

Het enige wat je kan doen is in je eigen omgeving, met je buren, kennissen, op school jezelf van de goede kant laten zien en juist de islam wel een op een goede manier te laten zien.

Enas

beeld dat er is ontstaan over Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Ook Ozan en Sude zeggen dat er veel Turkse gezinnen zijn die het anders doen dan zij. "Je moet je kinderen leren respect te hebben voor de ander en je moet de Nederlandse cultuur ook kennen" (Sude en Ozan). Ze merken overigens wel dat de interesse voor deze Nederlandse cultuur toeneemt onder de jongere generatie. Maar "als je het over laat aan de invloed van school, de tv en nu het internet, dan moet je niet verbaasd zijn als er rare dingen gebeuren met je kinderen in de pubertijd" (Elma).

Elif en Meyra zijn naar een theatervoorstelling over opvoeden geweest. Dit was volgens hen erg leuk, maar ze misten de Nederlandse ouders zonder migratieachtergrond. "Stuur gewoon de Nederlandse ouders ook, want de buitenlandse kinderen worden gepest door Nederlanders (Elif)".[1] Dit voorbeeld staat centraal voor wat de meeste respondenten graag zouden zien, namelijk dat de verschillende groepen samenkomen. Het gaat om meer dan alleen het neerzetten van een correct beeld. Uiteindelijk draait het in de ogen van de respondenten namelijk vooral om het contact. De verwachting dat als mensen maar genoeg positieve reële contacten opdoen, de vooroordelen vanzelf zullen verdwijnen. Trek de wijk in, ga naar buurthuizen, organiseer activiteiten waarbij verschillende groepen samenkomen, want nu is er nog te veel gescheiden. De vrouwen in de Noordoostpolder missen bijvoorbeeld de kinderactiviteiten die zij vroeger wel hadden in de gemeente. "Ik denk dat je niet vroeg genoeg kan beginnen met verbinden. Dingen die we overeen hebben, juist niet wat de verschillen zijn. Dat je al jong met elkaar in contact bent en samen dingen doet." Ook Elif en Meyra vinden dat er te weinig mogelijkheden zijn in Lelystad om elkaar informeel te ontmoeten met de kinderen. Aida en Rayan delen de mening dat er in Lelystad maar weinig te beleven valt. Noor en Aida denken dat het zou helpen als mensen met elkaar om tafel gaan en met elkaar in gesprek gaan en dit laatste wordt dan ook meerdere keren geopperd als suggestie voor BGBF; bijeenkomsten organiseren waarin mensen uit verschillende groepen elkaar kunnen ontmoeten. Vooral het samen dingen doen staat centraal. Samen eten, koffiedrinken, muziek maken (Nizar) en feestdagen vieren.[2]

In het citaat hiernaast benoemt Youssra een belangrijk pijnpunt; Hoe kun je ervoor zorgen dat mensen in contact komen met elkaar om vooroordelen weg te nemen, terwijl diezelfde vooroordelen ervoor zorgen dat ze elkaar liever uit de weg gaan? De meeste respondenten beginnen zelf daarom ook klein. Koffiedrinken met de eigen buren, actief zijn op de school, hapjes uitdelen in de wijk of aan collega's. Dat betekent ook zelf openstaan voor anderen en betrokken zijn bij de samenleving, aangezien de islamitische gemeenschappen tevens erg gesloten kunnen zijn. Er is bijvoorbeeld weinig contact tussen moskeeën en gemeente, sommige vrouwen en mannen vinden het moeilijk om contacten aan te gaan met mensen buiten hun

Bij ons in Marokko wordt er niet opgevoed. Iedereen voedt met elkaar op. De buurman straft jouw kinderen, als dat nodig is, en dat heb jij ook te accepteren. Maar als jouw kind valt is er ook altijd iemand in de buurt die hem opvangt en verzorgt. Je hoeft je geen zorgen te maken. Het negatieve daarvan is dat mensen ook niet zelf de verantwoordelijkheid nemen voor de opvoeding van hun kinderen. Dat hebben ze niet geleerd en hebben ze nooit gedaan. Dat is wel iets wat ik zie bij mensen van mijn eigen leeftijd, die hier zijn opgegroeid, het gevecht om ondanks dat we zelf niet dat Nederlandse voorbeeld van opvoeden hebben gehad, om dat zelf uit te vinden.

Elma

Hoe kan iemand op straat of ergens in een gelegenheid jou leren kennen? Er komt iemand naar je toe. Hij vraagt 'Waar kom je vandaan?' Zeg je 'Marokko' dan zie je gelijk dat hij zich omdraait. Hoe kun je die mensen laten weten 'zo ben ik niet'. Je zou een gelegenheid moeten creëren waar mensen de kans krijgen elkaar beter te leren kennen en dat te herstellen.

Youssra

1 Elif haar zoon heeft het moeilijk gehad op school. Hij ging naar een 'witte' school, maar werd daar erg gepest.

2 Over feestdagen als kerst en het Suikerfeest verschillen de meningen. Noor zou bijvoorbeeld graag zien dat met kerst moslims worden uitgenodigd en met het Suikerfeest christenen, terwijl Enas niet naar een kerstviering wil komen en ook niet verwacht dat christenen (of andere niet-moslims) naar een Suikerfeest zouden komen. Wel zijn ze het erover eens dat er in een diverse maatschappij als de onze aandacht en ruimte moet zijn voor verschillende religieuze feesten.

'groep' vanwege de angst voor afwijzing of de taalbarrière, culturele gebruiken als de alcoholische vrijdamiddagborrel zijn moeilijk te verenigen met de islamitische cultuur waarin niet of weinig wordt gedronken, terwijl diezelfde borrels belangrijke netwerkmomenten zijn. Hier is ook nog een wereld in te winnen.

Hoe krijgen we die verschillende groepen dan samen? De respondenten zien hier ook een taak voor de (lokale) overheid en de leiders. Niet alleen zouden er meer mogelijkheden gecreëerd moeten worden voor mensen om elkaar te ontmoeten en om kinderen van de straat te houden. Ook zou er vanuit de gemeenten contact gezocht moeten worden met de moskeeën, en niet alleen als er problemen zijn, zou er ruimte geboden moeten worden aan alle religies, want waarom wel een kerstboom in het gemeentehuis en niet iets leuks voor het Suikerfeest, en zouden ze gemeenschappelijke regels kunnen opstellen van de nu ongeschreven omgangsregels, de maatschappelijke doelen die iedereen met elkaar deelt. "Als je daaraan werkt, aan die doelen waar iedereen behoefte aan heeft en iedereen het nut van in ziet, als we daar gemeenschappelijk aan werken, kunnen we echt wel veel bereiken in de toekomst. Dat gaat mensen binden" (Elma). We moeten dus dingen met elkaar gaan doen, de overheid moet dit faciliteren en stimuleren en BGBF zou deze activiteiten kunnen organiseren. De respondenten hebben zelf ook genoeg leuke ideeën voor dergelijke activiteiten en niet onbelangrijk, velen worden graag gevraagd voor hun input, inzet en expertise door bijvoorbeeld scholen maar ook welzijnsinstellingen. Dat gebeurt nu maar erg weinig en dat wordt jammer gevonden.

Noor's ideeën voor Almere

Als het kerst is staat er een kerstboom in het gemeentehuis, met het Suikerfeest mag er ook wel iets leuks staan. En dat mis ik wel. Ik begrijp wel dat de Nederlandse christelijke tradities de boventoon voeren, maar ik mis het wel. Als ik langs het gemeentehuis loop zie ik superveel gekleurde mensen in het gemeentehuis lopen en dan denk ik van, als zij ook een bepaald aspect van zichzelf in de gemeente zien, dan zullen ze zich er wel eerder thuis voelen. Dan krijg je weer de discussie, dat je dat dan ook moet doen voor het hindoeïsme en andere geloven. De gemeente gaat daar dan weer een issue van maken, maar waarom niet? Waarom kunnen we niet alles er gewoon bij betrekken? Almere staat bekend als een inclusieve stad dus laten we dat ook uitstralen. Niet alleen uitstralen in woorden en cijfers, maar ook in daden. Wat wij doen in onze straat, met onze buurvrouwen, dan zitten we wel gewoon 's avonds samen en breken we het vasten en delen we dadels en watermeloen uit en dan praten we even na van hoe onze dag was. Met Suikerfeest delen we ook uit. Dat soort kleine dingen, kleine daden, die ervoor zorgen dat je een bepaalde connectie creëert, een bepaalde band. En ook eigenlijk liefde voor elkaar creëert. Ik was laatst met mijn nichtje op de Esplanade en daar waren Tweety en Scooby Doo, Je kon een foto maken en ze hadden echt van die pakken aan ook. Dat bracht mij op een idee, waarom doen we niet iets met verschillende culturen. Elke cultuur heeft wel een bepaald ding die heel specifiek is. Dat wordt dan uitgebeeld, maakt niet uit hoe, liefst wel allemaal op dezelfde manier. En dan lopen die mensen door de stad, kun je ze ontmoeten, kun je praten, foto's maken. Een soort van Disney Experience. Waar ik ook aan dacht aan een challenge viral laten gaan, ik weet alleen niet welke challenge. Ons motto, van de gemeenschap, is 'liefde voor iedereen, haat voor niemand', 'love all hate none', Engels spreekt meer aan, vooral jongeren. Misschien kunnen we iets met die tekst doen in een challenge. Ik heb genoeg ideeën.

Mocht u graag iets willen organiseren, neem dan contact op met de onderzoeker, Marloes Huijsen, info@bureaugelijkebehandeling.nl zodat zij u met de juiste persoon in contact kan brengen.

2.4.2 Eens een Flevolander, altijd een Flevolander?

"We hebben hier ons leven, onze kinderen, ons werk, maar dat is alles eigenlijk" (Elma). Er is een onderscheid te maken tussen praktische binding en de sociaal-emotionele binding. Als één van de twee, of beide, ontbreekt, lijkt het verlangen naar een andere plek de boventoon te voeren. Ongeveer de helft van de respondenten geeft aan liever ergens anders te wonen, de andere helft blijft graag waar die is.

Het openbaar vervoer in Flevoland, afgezien van de steden, kan een grote ergernis zijn. Veel jongeren in niet-stedelijke gebieden, meer dan in de stad, halen direct hun rijbewijs (en een auto) als het kan. Hoewel de meeste respondenten wel een rijbewijs of auto hebben, vinden sommige de afstand dan nog steeds te groot. Naast het openbaar vervoer en de nabijheid van grote steden, worden ook de kansen op de arbeidsmarkt gemist. Niet alleen in de dorpen, maar ook in Lelystad. Tevens wordt er een verlangen naar de levendigheid van grotere steden in de Randstad uitgesproken en als familie ergens anders woont blijkt de binding met Flevoland ook minder groot.

Waar de jongere generatie, die is opgegroeid in Flevoland, vooral lijkt te verlangen naar de stad met meer mogelijkheden of in ieder geval een andere, nieuwe omgeving zoals Zayd, zien we dat de oudere generatie, die ergens anders is opgegroeid of langere tijd ergens anders in Nederland heeft gewoond, vooral terugverlangt naar hun oude woonplaats. Youssra heeft bijvoorbeeld geen netwerk opgebouwd in Lelystad. Alleen haar zoon woont er ook en toen zij hier kwam wonen, werkte ze nog steeds in Amsterdam. Elma mist de gemeenschapszin in Gelderland en zou het daarom niet erg vinden om weer terug te gaan en Lelystad achter zich te laten.

> *Mensen houden daar gewoon meer rekening met elkaar. Misschien dat mensen daar meer binding met elkaar hebben. Ik spreek ook wel eens ouders op het schoolplein, die komen uit Friesland, uit Amsterdam. Het is echt zo dat mensen hiernaartoe zijn gekomen. Het gemeenschapsgevoel is er niet. Als ik daarvandaan ben gekomen en jij daarvandaan, dan is dat er gewoon niet. Dan moeten we iets nieuws met elkaar uitvinden en dat kost een generatie of twee. Dat is gewoon zo en dat is lastig merk ik (Elma).*

Nizar wil echter graag in Almere blijven, terwijl hij de mensen in Amsterdam vriendelijker vindt. Onder andere omdat hij denkt meer mensen te kunnen helpen in Almere en meer kan geven aan de stad, nu hij de wegen en de mensen hier goed kent. Rayan houdt van de natuur in Flevoland en wil er daarom niet weg en de moslima's in Dronten willen graag in het dorp blijven, omdat het er rustig en bekend is.

> *"Als we naar een andere plek zijn geweest, zoals Den Haag of Rotterdam, en we rijden Dronten weer in, dan denk ik 'gelukkig, we zijn weer thuis" (moslima's Dronten).*

De moslima's in Dronten willen ook niet naar Turkije: "als ik in Turkije ben dan mis ik Dronten soms. Dan vind ik het te warm". Ook Youssra vindt het te warm in Marokko en de moeder van Aida wil er liever niet eens op vakantie omdat ze 'altijd ziek worden' van de hitte

Ik wil wel ergens anders heen. Emmeloord is onbereikbaar, openbaar vervoer is niet te doen. De grote steden zijn te ver weg, je bent zo lang onderweg. Ik wil in een dorpje naast de grote stad wonen. Ik wil niet echt in de stad wonen, dat is te druk. Gewoon centraal waar je echt bereikbaar bent.

Dani

Ik wil niet in Lelystad blijven wonen. Lelystad is best een mooie stad, maar er is niets te doen. En ik kan niet makkelijk aan een baan komen. of je bent te oud, en dus te duur, of je sluit niet aan of iets dergelijks. Er is ook geen leuk centrum. Als je naar de stad gaat, heb je die binnen 5 min gezien. Ik ga veel liever naar Rotterdam, daar ben je 8 uur bezig en dan heb je nog niet alles gezien.

Aida

Ik deed mijn boodschappen en alles in Amsterdam. Als ik avonddienst had ging ik vroeg. Mijn boodschappen nam ik dan mee naar mijn werk en 's nachts kwam ik met mijn boodschappen naar huis. Lelystad was alleen een slaapplaats. Als ik vrij was zat ik thuis om bij te komen of mijn huis schoon te maken en voor de rest deed ik niks. Of ik bleef in Amsterdam bij mijn vrienden. Nu ik met pensioen ben zit ik hele dagen thuis. Ik verveel mij dood.

Youssra

daar. Toen zij in Nederland kwam met haar vader zei ze "eindelijk een goed klimaat" aldus Aida. Bovendien wordt het 'teruggaan naar eigen land', zoals vaak naar de respondenten wordt geroepen, niet als optie ervaren. Elif die Turkije wel mist en vooral na haar ervaring met discriminatie door politie erover dacht om weg te gaan uit Nederland zegt: "In Turkije zijn we Europese Turken en hier zijn we gewoon allochtonen. Je wordt door allebei niet volledig geaccepteerd" (Elif en Meyra). De rode lijn is dat voor de respondenten het land waar zij of hun ouders of hun grootouders ooit vandaan zijn gekomen niet voelt als 'hun land', ondanks dat de cultuur wel voelt als deel van hun identiteit en dat Nederland door anderen dan weer niet altijd als 'hun land' wordt gezien. Om de woorden van Aida aan te houden:

> "Ik ben wie ik ben. Dat je me uitscheldt om m'n geloof of afkomst, dat gaat me niet geen Marokkaan maken, of geen moslim maken. Ik blijf het en ik ga hier niet weg. Wij zijn evengoed een Nederlander zoals jij dat bent. Hier is mijn paspoort, kan je zien toch?!"

Samenvatting en conclusie

Inleiding

Sinds 9/11 is discriminatie van en het geweld tegen moslims toegenomen. De berichtgeving en het debat over moslims en Nederlanders met migratieachtergrond in het algemeen wordt harder en negatiever. Steeds vaker gaat het over 'wij' tegen 'zij' en wordt er voorbijgegaan aan het individu. Dit onderzoek biedt een podium aan de onderbelichte en zeer diverse verhalen van moslims en moslima's van Flevoland over vrees, familie, vriendschap, opgroeien, geloof, wonen, werk, leven en hoop. Hoe ervaren moslims en moslima's hun leven in Flevoland?

De islam in Nederland en belonging in Flevoland

Ondanks de lange relatie tussen Nederland en de islam, lijkt een groot deel van de (niet-islamitische) samenleving dit vergeten te zijn of (on)bewust te ontkennen. Onze geschiedenis met het Ottomaanse rijk, de islam in de Nederlandse kolonie Nederlands-Indië, Molukse migranten, islamitische Surinamers in de jaren 50 en de Marokkaanse en Turkse arbeidsmigranten vanaf de jaren 60: toch blijft de islam een vreemde in de publieke opinie. Echt negatief wordt er echter pas gesproken over (islamitische) migranten en in het bijzonder de integratie van deze migranten, vanaf de jaren 90. Wat deze integratie inhoudt, daar verschillen de meningen over. De meerderheid van de Nederlanders zonder migratieachtergrond vindt dat 'meedoen', betekent dat migranten de Nederlandse culturele tradities en normen en waarden moeten overnemen. Nederlanders met migratieachtergrond vinden dat we juist respect voor die verschillen in tradities en cultuur moeten hebben.

Negativiteit richting islamitische migranten en de islam als religie neemt sterk toe vanaf het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw, met als grootste aanjager de aanslagen van 9/11 in 2001. Islamofobie is echter geen nieuw fenomeen. Het is eerder opnieuw getriggerd. Met (inter)nationale gebeurtenissen die verbonden zijn of gelinkt worden aan de islam en de berichtgeving hierover, nemen de spanningen en de ervaringen met moslimdiscriminatie toe. De Nederlandse identiteit, zoals die door velen wordt ervaren, sluit mensen van een andere cultuur of etniciteit uit. De islam wordt vanuit de focus op cultuur als een grote bedreiging van de Nederlandse identiteit benoemd. Wil de samenleving een sterke gedeelde identiteit, waar ook mensen van een andere etniciteit bij kunnen horen, dan is er een inclusieve benadering van identiteit nodig.

Hierbij biedt een focus op 'belonging' mogelijkheden. Mogelijkheden om de grenzen tussen verschillende groepen over te gaan. Belonging gaat niet om het individu dat 'hetzelfde is als anderen', maar over de relatie tot die anderen. Het biedt de mogelijkheid om vragen te stellen over de plek waar men zich bevindt en over sociale inclusie, als ook over geweld en onderdrukking in het maken van sociale grenzen. Vragen over belonging gerelateerd aan de plek of ruimte zijn in het bijzonder interessant voor een jonge provincie als Flevoland, die 60 jaar geleden nog niet eens bestond. Niemand kan zich beroepen op een historische geschiedenis van de gemeenschap als voorwaarde voor belonging in Flevoland, wat de plek in het kader van belonging een hele andere betekenis geeft.

Flevoland bestaat nog maar kort. Bestaande uit zes gemeenten, Almere, Lelystad, Dronten, de Noordoostpolder, Urk en Zeewolde is dit drooggelegde stukje land in het midden van Nederland het slotstuk van de inpoldering door Nederland. Urk kent als enige gemeente wel een lange geschiedenis als eilandgemeenschap. Zo'n zeven procent van de inwoners van Flevoland is islamitisch.

Het vraagstuk rond de Flevolandse identiteit kent een bijzonder begin, aangezien er streng is geselecteerd op bepaalde kenmerken van de nieuwe polderbewoner om een utopische samenleving te creëren. Uiteindelijk bleek dit niet haalbaar en kreeg de Flevolandse polder zelfs een negatief imago in de economische crisis. Vanuit de overtuiging dat een historische identiteit wenselijk is om mensen te binden aan een gebied, is hier druk naar gezocht en veel nadruk op komen te liggen. Geschiedenis speelt echter slechts een kleine rol in de 'sense of belonging' en een cultuurhistorische identiteit kent ook juist een uitsluitend mechanisme naar groepen of mensen die deze niet kunnen delen. In de verbondenheid die Flevolanders voelen met de provincie speelt het landschap juist een belangrijke rol.

De verhalen van moslims en moslima's in Flevoland

Voor dit onderzoek zijn er 24 islamitische Flevolanders geïnterviewd, waarvan vier in de Noordoostpolder, drie in Almere, negen in Dronten en acht in Lelystad. De jongste respondent was 18 ten tijde van het onderzoek, de oudste was 70 jaar.

Acht respondenten zijn opgegroeid in Flevoland. Eén respondent is deels opgegroeid in Flevoland en deels in Gelderland en twee respondenten zijn in een ander dorp of andere stad opgegroeid en als volwassene naar Flevoland verhuisd. Dertien respondenten zijn opgegroeid in een ander land, waaronder Marokko, Turkije, Syrië, Eritrea en 'Oost-Turkestan', Xinjang in China. Van hen kwamen de meesten direct in Flevoland wonen.

Persoonlijke geschiedenis in Nederland en Flevoland

De respondenten die zijn opgegroeid in Nederland, kijken over het algemeen tevreden terug op hun jeugd. Ze ervoeren weinig weerstand en de saamhorigheid, gezelligheid en het plezier staan centraal in hun herinneringen. Verschillen werden duidelijker op de middelbare school. Het geven van een lager schooladvies bijvoorbeeld, het niet mee kunnen doen met of zelfs gepest worden door klasgenoten. Dit geldt echter zeker niet voor iedereen.

Veel van de moslima's die als volwassene naar Flevoland zijn gekomen hebben een opleiding in Nederland gevolgd voor zorg en welzijnsberoepen, voornamelijk de kinderopvang. Het bleek echter niet altijd makkelijk om hier werk in te vinden toen ze afstudeerden. In die periode was er minder vraag naar medewerkers in de kinderopvang dan we nu zien. Ook de islamitische man die vanuit Turkije naar Flevoland kwam voor de liefde ervaart moeite om werk te vinden. De man van een Marokkaans Nederlandse vrouw kon uiteindelijk wel aan de slag op universitair niveau, maar dit kwam deels ook door toeval en geluk en een veel grotere vraag naar werknemers in een bepaalde sector, dan er aanbod was op dat moment. De meeste moslims en moslima's die als volwassene naar Nederland zijn gekomen werken echter onder hun niveau, hebben geen werk of werk in een totaal andere sector dan waarvoor ze zijn opgeleid. Een enkeling heeft later alsnog werk in de beoogde sector gevonden en één Marokkaanse moslima, die nog in de arbeidsmigratiestroom was meegekomen om aan de slag te gaan in de zorg, heeft dit ook gedaan en is dit blijven doen tot haar pensioen.

De moslima's die in Nederland zijn opgegroeid en zijn afgestudeerd zijn zelf soms nog zoekende op de arbeidsmarkt, hebben ook wel enige weerstand ervaren en persoonlijke of externe vragen rond hun hoofddoek. Over het algemeen genomen kan er echter gesteld worden dat, ten tijde van de interviews, de meesten van hen wel naar tevredenheid een plek hebben gevonden op de arbeidsmarkt.

Ondanks dat de samenleving steeds diverser wordt, is het niet bepaald makkelijker geworden. Vroeger werd de maatschappij als meer verwelkomend en hulpvaardiger ervaren. Dit heeft overigens niet alleen te maken met een negatievere houding jegens migranten. Ook de saamhorigheid of gemeenschapszin in het algemeen is afgenomen volgens de respondenten. Het bij de buren over de vloer komen, de activiteiten in het buurtcentrum voor zowel kinderen als volwassenen en het elkaar gewoonweg groeten op straat wordt gemist.

Netwerk

Veel van de moslima's en moslims in Flevoland ervaren een scheiding tussen groepen. Tussen Nederlanders met en zonder migratieachtergrond, maar ook tussen Nederlanders met migratieachtergrond zelf, naar gelang etniciteit. Dit wordt ervaren in de vrije tijd, maar ook op het werk. Mensen trekken naar de 'eigen' etnische groep toe. Dit blijkt moeilijk om te doorbreken.

Ook hebben verreweg de meeste respondenten een relatie met iemand met dezelfde etniciteit. Met een nieuwe generatie lijkt hier enige verandering in te komen. Er wordt bijvoorbeeld verwezen naar (jonge) familieleden die wel een interetnische relatie hebben en één respondent heeft een relatie gehad met een Nederlandse zonder migratieachtergrond.

Familie wordt gemist, als zij nog in het land van herkomst of buiten Flevoland wonen. Voor de respondenten van rond de 20 jaar oud, geldt dat er juist weer veel familie in de directe omgeving te vinden is.

Cultuur en geloof

De oudere generatie lijkt iets meer te worstelen met de mix van culturen, hoewel er veelal ook trots is en koestering. De jongere respondenten spreken er alleen waardering voor uit. "Ik denk dat we dat moeten koesteren, de mensen die bruggen kunnen vormen tussen twee werelden."

De geloofsbeleving onder de respondenten is zeer divers, te divers om een conclusie aan te verbinden. Ook de interpretatie van het geloof verschilt sterk tussen de respondenten. Waar één respondent zichzelf moslima noemt door geboorte en nooit naar een moskee gaat, is een andere moslima er juist veel te vinden en doet ook vrijwilligerswerk voor de moskee. Waar de één stelt dat naar muziek luisteren niet is toegestaan en ze dit dus ook niet doet, zit de ander zelf in een bandje. Wat opvalt is dat een aantal van vrouwen met kinderen meermaals benoemen dat zij het anders doen dan hun ouders, ook naar hun kinderen toe. Zo is hun geloof meer zichtbaar naar buiten toe en worden bepaalde dingen die hun ouders deden als cultureel gezien in plaats van religieus. Verder zijn meerdere respondenten kritisch op medegelovigen, in de zin dat ze zich weinig zouden verdiepen in het geloof en vooral vertrouwen op de imam, of dat ze alleen islamitisch zijn als dit zichtbaar is, zoals tijdens de Ramadan. Slechts vier van de moslima's dragen geen hoofddoek, omdat ze dit niet nodig vinden of hier nog niet aan toe zijn. De rest van de vrouwen draagt wel een hoofddoek, vaak vanaf de middelbare school of zo rond hun 18e. Een Marokkaans-Nederlandse vrouw heeft hier pas op latere leeftijd alsnog voor gekozen, na een afweging te hebben gemaakt wat dit zou betekenen voor haar carrière als docent. Ze had er weinig vertrouwen in dat ze met een hoofddoek nog aan de slag kon in het openbaar onderwijs en is uiteindelijk ook voor zichzelf begonnen.

Discriminatie

Alle respondenten, met uitzondering van een vluchteling uit Eritrea, hebben discriminatie ervaren. Het gaat om beledigingen, opmerkingen en fysieke acties, zoals opmerkingen over de hoofddoek, spugen voor je voeten, afgewezen worden voor een stage ondanks je zeer goede cijfers en denigrerende vragen of 'grapjes'. Ook wordt er een algeheel gevoel van uitsluiting of afwijzing ervaren, door vijandige blikken, het veranderen van onderwerp als een moslim(a) de trein instapt, het angstig focussen op een moslim(a) met een zwarte tas of het nemen van afstand nadat wordt verteld dat je uit Marokko komt. Dit is de laatste (15) jaren erger geworden, na gebeurtenissen als 9/11 en de vluchtelingencrisis, maar ook door onrust in Turkije bijvoorbeeld. Er wordt soms ook echt een direct gevolg ervaren in het gedrag naar hen toe, als er iets negatiefs is voorgevallen waar een moslim bij betrokken was, zoals collega's die afstand nemen of een zoon die ter verantwoording wordt geroepen door klasgenoten. Het overgrote deel van de respondenten is er klaar mee om erover te praten alsof zij verantwoordelijk zijn. Ze willen gezien worden als mens en niet als groep.

Stigmatisering in de media heeft veel impact. Er is sprake van machteloosheid en men gaat ook rekening houden met het beeld dat bestaat over de 'groep' waar ze toe zouden behoren. De reacties lopen erg uiteen. Sommigen trekken zichzelf terug uit de maatschappij, anderen proberen op te gaan in de meerderheid en onzichtbaar te worden en weer anderen benadrukken juist die islamitische identiteit naar buiten toe.

Melden doen de respondenten in ieder geval nauwelijks. Hieraan debet is vooral een niet weten waar te beginnen of te eindigen. Het gebeurt zoveel dat ze dan wel bezig kunnen blijven. "Op een gegeven moment word je immuun".

Wat er in de verwachtingen ligt

Ondanks de negatieve beeldvorming, de ervaringen met uitsluiting en discriminatie en het gevoel dat het de laatste jaren de sfeer voor migranten en moslims in Nederland slechter is geworden, staan de respondenten veelal positief tegenover de toekomst, aangezien ze denken dat verandering mogelijk is. Er moet dan echter wel actie worden ondernomen. Zo wordt er gesteld dat het belangrijk is om te laten zien wat de islam echt is. Ook zou er meer kennis en interesse gecreëerd moeten worden voor andere culturen, over en weer, door voorlichtingen te geven en ontmoeting te faciliteren. De respondenten zien hier ook een rol voor zichzelf in, door meer van zich te laten horen en zich meer te laten zien. Voor de (lokale) overheid wordt een faciliterende en stimulerende rol gezien, alsook het geven van het goede voorbeeld in het bieden van ruimte aan alle religies, vooral in

het gemeentehuis waar nu alleen kerst vertegenwoordigd is, en het onderhouden van contact met moskeeën, ook in goede tijden. Bureau Gelijke Behandeling Flevoland zou de genoemde activiteiten rond voorlichting en ontmoeting kunnen organiseren, aldus de respondenten.

Eens in Flevoland, altijd in Flevoland?

Waar de jongere respondenten, die zijn opgegroeid in Flevoland, vooral lijken te verlangen naar de stad met meer mogelijkheden of in ieder geval een andere, nieuwe omgeving, zien we dat een aantal oudere respondenten, die ergens anders in Nederland zijn opgegroeid of langere tijd ergens anders in Nederland hebben gewoond, vooral terugverlangen naar hun oude woonplaats, vanwege vrienden of familie die daar nog te vinden zijn. Er is echter ook waardering voor de rust, de ruimte, de natuur en de mogelijkheden om iets te betekenen voor de samenleving in Flevoland. De meeste respondenten voelen zich dus wel thuis in de provincie.

De cultuur van het land waar zij, hun ouders of hun grootouders ooit vandaan zijn gekomen, is wel een belangrijk deel van hun identiteit evenals hun geloof dat is, maar de verbondenheid met het geografische herkomstland is beperkt. Ze zien zichzelf als Nederlander en zo worden ze ook gezien in het herkomstland, ondanks dat ze weer niet altijd zo worden gezien door andere Nederlanders.

> "Ik ben wie ik ben, Marokkaan en moslim. Ik blijf het en ik ga niet weg. Wij zijn evengoed een Nederlander zoals jij dat bent" (respondent).

Referenties

Anthias, F., (2013). Identity and Belonging: conceptualisations and political framings. KLA Working Paper Series No. 8; Kompetenznetz Lateinamerika - Ethnicity, Citizenship, Belonging; URL: http://www.kompetenzla.unikoeln.de/fileadmin/WP_Anthias.pdf.

Antonsich, M. (2010). Searching for belonging. An analytic framework. Geography Compass, 6(4), 644-659.

Beer de, T., Kanne, P. (2013). Draagvlak voor een fusie van Flevoland met Noord-Holland en Utrecht? TNS Nipo: Amsterdam

Beyens, K., Tournel, H. (2010). Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het Kwalitatieve Interview. In: T. Decorte & D. Zaitch (Eds.). Kwalitatieve Methoden en Technieken in de Criminologie (pp. 199-260). Leuven: Acco

Boeije, H. (2010). Analysis in Qualitative Research. London: Sage

Bowen, J. (2008). Multiple Adaptations: Islam in Three Worlds. In Abicht L., Abu Zayd N., Al-Azm S., Ali T., Bowen J., Dillemans R., et al. (Authors), Islam & Europe: Challenges and Opportunities (pp. 17-46). Leuven University Press. doi:10.2307/j.ctt9qdwsq.5

Calhoun, C. (2003). Belonging in the cosmopolitan imaginary. Ethnicities, 3(4), 531-568.

Çankaya, S. (2020). Mijn ontelbare identiteiten. De Bezige Bij: Amsterdam.

Den Ridder, J., Miltenburg, E., Huijnk, W., Van Rijnberk, S. (2019) Burgerperspectieven 2019-04. SCP: Den Haag

Firestone, R. (2010). Islamophobia & Anti-Semitism: History and Possibility. Arches Quarterly 4(7): 42-51

Fukuyama, F. (2018). Why identity matters. Journal of Democracy 29(14): 5-15

Halse, C. (2018). Pre-print of Chap. 1 "Theories and Theorising of Belonging" from C. Halse (Ed) 2018, Interrogating Belonging for Young People in Schools, London: Palgrave, pp.1-28

Huijnk, W. (2018). De religieuze beleving van moslims in Nederland. Diversiteit en verandering in beeld. SCP: Den Haag

Lucassen, L. (2018). Vijf eeuwen migratie: Een verhaal van winnaars en verliezers. AtlasContact: Amsterdam

van der Maas, D. (2014). Verleden boven Water. Erfgoed, identiteit en binding in de IJsselmeerpolders. Amsterdam: manuscript.

Manting, D., & Van Dam, F. (2017). Bevolkingstrends in Flevoland: Essay. In Waterbeheer op weg naar 2045: Verkenningen op verzoek van waterschap Zuiderzeeland (blz. 89-112). Lelystad: Waterschap Zuiderzeeland.

Modood, T. (2008). Muslim Integration and Secularism. In ABICHT L., ABU ZAYD N., ALAZM S., ALI T., BOWEN J., DILLEMANS R., et al. (Authors), Islam & Europe: Challenges and Opportunities(pp. 85-112). Leuven University Press. doi:10.2307/j.ctt9qdwsq.8

Samuel, M. (2018). God is groot. Eten, bidden en beminnen met moslims. Jurgen Maas: Amsterdam

Schmeets, H. (2016). De religieuze kaart van Nederland, 2010–2015. CBS: Den Haag

SCP. (2019). Denkend aan Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2019 publieksmagazine. URL: https://www.scp.nl/publicaties/monitors/2019/06/26/denkend-aan-nederland

Tibi, B. (2008). Islam and Europe in the Age of Intercivilizational Conflict.: Diversity and the Challenges. In Abicht L., Abu Zayd N., Al-Azm S., Ali T., Bowen J., Dillemans R., et al. (Authors), Islam & Europe: Challenges and Opportunities (pp. 63-84). Leuven University Press. doi:10.2307/j.ctt9qdwsq.7

Vriend, E. (2013). Het nieuwe land. Het verhaal van een polder die perfect moest zijn. Uitgeverij Balans: Amsterdam

van Wonderen, R., van Kapel, M. (2017). Oorzaken en triggerfactoren moslimdiscriminatie in Nederland. Verwey-Jonker Instituut: Utrecht

Bijlage A: Topiclijst

Persoonlijke gegevens	Leeftijd Kinderen Woonachtig in Herkomst Geslacht Geboren of geïmmigreerd/arbeidsmigranten	
Geschiedenis in Nederland	Geboorteplaats Nederland	*Eerste ervaringen in Nederland/opgroeien*
	Reden en periode naar Flevoland verhuisd. Ervaringen eerste jaren in Flevoland	*Vergelijking tussen Flevoland en geboorte/oude woonplaats*
Heden in Flevoland	Studie/werk/kinderen. Vrienden/familie/vrije tijd Wonen	*-Gelijke behandeling* *-acceptatie/uitsluiting*
	Discriminatie/uitsluiting	*-ervaringen op straat, wonen, werk, vrienden, school, verhalen van de kinderen?* *-Thuisgevoel* *-netwerk*
Vergelijking	Verschillen tussen vroeger en nu	*Verharding van het maatschappelijk debat.* *(Begin deze eeuw)*
Toekomstbeeld	Verwachtingen Hopen/dromen veranderingen	
Actie	Wat moet er veranderen en wie is daarvoor nodig? Wat kan BGBF doen? Wat kan/wil je zelf doen? Wat kunnen we samen doen?	

Bijlage B: De Ahmadiyya gemeenschap in Pakistan

> *Voor de mensen uit de gemeenschap die op bezoek komen is er een verblijfplaats. Mijn moeder en ik bleven daar 3 dagen. De eerste dag bij het ochtendgebed werd er al keihard op de deur gebonkt en hoorde ik de bewakers rennen over de gang. We moesten alle korans inleveren. De politie kwam controleren. We mogen daar geen religieuze boeken hebben of lezen. We mogen elkaar niet begroeten op z'n islamitisch, want we zijn ongelovig verklaard. Op het moment als je jezelf bekend*
> *maakt als Ahmadiyya, dan is het niet veilig meer voor je. Mishandelingen vinden sowieso plaats. De politie staat achter dit beleid. Het was heel eng (Noor).*

In Pakistan is het bij wet verboden om jezelf moslim te noemen als Ahmadiyya. Ze mogen hun moskee bijvoorbeeld geen moskee noemen en ze mogen elkaar en anderen niet islamitisch begroeten. Degene die dit wel doen zijn hun vrijheid en zelfs hun leven niet zeker. De anti-Ahmadiyya wetgeving heeft daarbij ook de publieke opinie beinvloed: "It influences societal attitudes, leaving Ahmadis shunned by many mainstream Muslims and vulnerable to extremist violence".[1] Dit achtervolgt Ahmadiyya ook buiten Pakistan:

> *In Almere hebben we binnenkort een moskee in Almere Poort. Hij is al gebouwd. Daar was ook gedoe gaande, er waren allemaal rellen gepland vanuit de andere moslimgemeenschap. In Duitsland is het veel erger. Daar zie je echt een dode varkenskop met allemaal bloed bij de ingang van de moskee. In Engeland zijn ook meer incidenten. In Engeland gebeurt er een hoop. Op bepaalde winkels hebben ze een posters 'er zijn hier geen Ahmedis welkom'. Dan mogen wij er geen boodschappen doen. Dat soort dingen. In Engeland is de Pakistaanse, indiaanse, Bengaalse, Indonesische gemeenschap vrij groot. Is een beetje te vergelijken met de turkse/ marokkaanse gemeenschap in Nederland. Daarom is het moeilijk om hen tegen te houden. Ze nemen het mee vanuit hun geboorteland. In Engeland hebben we de grootste moskee van heel Europa. Er is een gerucht gaande onder de moslims, dat onze gemeenschap eigenlijk een geheime organisatie is van de Britse overheid. Dat is dan ook wat ik hier te horen krijg, van sommige moslims dan, 'oh ja jullie worden toch geholpen door de Engelse overheid... ' Eh, nee. In your dreams (Noor).*

In 2016 werden er bijvoorbeeld pamfletten verpreid in London onder universiteiten, moskeeën en winkelcentra, met een oproep om Ahmadiyya-moslims te doden. In Glasgow werd datzelfde jaar winkelier Ashad shah vermoord door een religieus geïnspireerde man uit Bradford.[2]

1 https://pulitzercenter.org/reporting/surviving-ahmadi-pakistan (07-04-2020)

2 https://www.amnesty.org.uk/blogs/country-specialists/persecution-ahmadiyya-community (08-12-2017)